

سند جي ڪهاڻي

سند جي ڪهاڻي

سند جي ڪهاڻي

سند جي ڪهاڻي

سنڌ جي ڪهاڻي
سند جي زباني

بيان
Gul Hayat Institute

ٺٽين سنڌ پبليڪيشن ڪراچي

هن ڪتاب جا حق ۽ واسطا نئين سنڌ پبليڪيشن ڪراچي وٽ محفوظ آهن

[ڇاپو پهريون]

[تعداد: هڪ هزار]

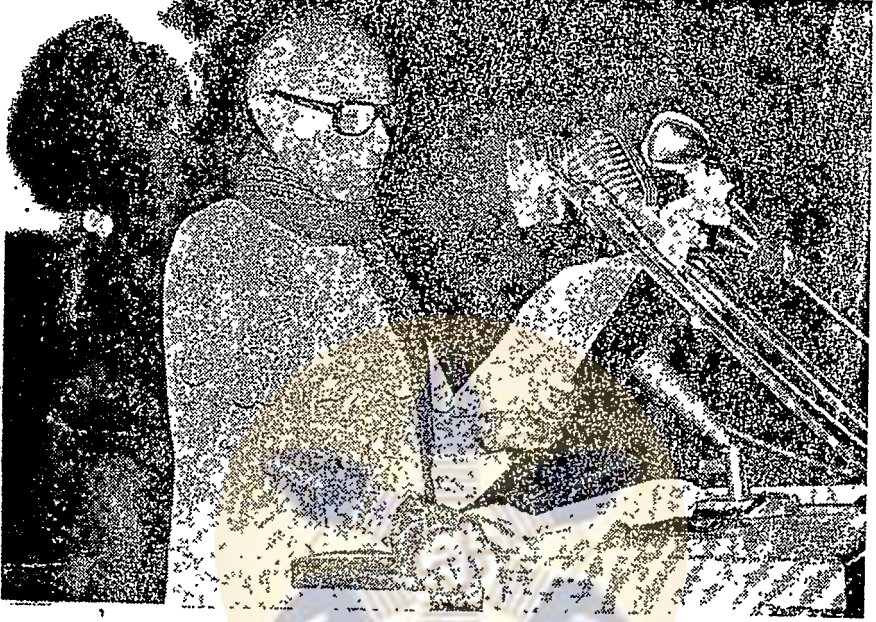
قيمت:

1800 روپيا
اڻهڻ
روپيا

مارچ
1975ع

Gul Hayat Institute

هي ڪتاب نئين سنڌ پبليڪيشن طرفان نئين سنڌ پريس،
ابراهيم منزل، آءِ-آءِ-چنڊريگر روڊ، ڪراچيءَ مان ڇپرائي،
پبليڪيشن جي آفيس مان پڌرو ڪيو ويو.

جی . ایو . سید

Gul Hayat Institute

فهرست

- ۱- تعارف ۵
- ۲- البڪشن جي موقع تي ريڊيو تيان نشر ۷
ڪيل تقرير .
- (نومبر ۱۹۷۰ع ڪراچي)
- ۲۱- ۶۹ سالگره جي موقع تي ڪيل تقرير ۲۱
(۱۷ جنوري ۱۹۷۲ع سن)
- ۳۱- ۴ مارچ جي سالگره جي موقعي تي ۳۱
بسنٽ هال ۾ ڪيل تقرير .
- (۴ مارچ ۱۹۷۲ع حيدرآباد)
- ۴۱- سنڌ جي گشت تي روانو ٿيڻ وقت ڏنل ۴۱
بيانه (۳۱ جولاءِ ۱۹۷۲ع ڪراچي)
- ۴۷- جشن لطيف جي موقعي تي ميرپور بٺوري ۴۷
۾ ڪيل تقرير .
- (۱۴ مئي ۱۹۷۲ع ميرپور بٺورو)
- ۵۲- گشت ۾ ميرپور بٺوري ۾ ڪيل تقرير ۵۲
(۱ آگسٽ ۱۹۷۲ع ميرپور بٺورو)
- ۶۱- گشت ۾ حيدرآباد ۾ پرکڙي هائوس ۶۱
۾ ڪيل تقرير .
- (۳ آگسٽ ۱۹۷۲ع حيدرآباد)
- ۷- ۴ مارچ جي سالگره تي هارون ڪاليج ۷
۾ ڪيل تقرير .
- (۴ مارچ ۱۹۷۳ع ڪراچي)
- ۷۱- ۴ مارچ جي سالگره تي سنڌي مسلم ۷۱
هاءِ اسڪول هاسٽل جي موقع تي
ڪيل تقرير .
- (۴ مارچ ۱۹۷۳ع حيدرآباد)
- ۸۱- سنڌي شام سنڌ يونيورسٽي جي موقع ۸۱
جي موقعي تي ڪيل تقرير .
- (۳۱ مارچ ۱۹۷۳ع سنڌ يونيورسٽي ڪئمپس)
- ۶۱- سپريٽر سائنس ڪاليج خيرپور ميرس ۶۱
جي موقع تي ڪيل تقرير .
- (۲۰ اپريل ۱۹۷۳ع خيرپور ميرس)

تعارف

هن ڪتاب ۾ جناب سيد غلام مرتضيٰ شاه عرف جي-ايم-سيد جي تازين ڪيل تقريرن ۽ بيانن جو مجموعو ڏنل آهي. شاه صاحب جي نالي کان ڪير واقف نه آهي. ليڪن جنهن صورت ۾ هي مضمون آينده تاريخ جو حصو بنجي انهن نوجوانن اکيان پيش ٿيندا جي شايد صاحب جي سوانح حيات کان پوريءَ طرح واقف نه هجن. ان ڪري مختصر طور سندس زندگيءَ جو احوال ناظرين جي واقفيت لاءِ پيش ڪجي ٿو.

سيد صاحب مٿياري سيدن جي خاندان مان سنائي سيدن جي درويش شاه هيدر عليءَ رحمت جو ۱۴ پيڙهي سجاده نشين آهي. پاڻ ۱۷ جنوري ۱۹۰۴ع تي ڄائو هو. پاڻ اڃان ۱۶ مهينن جو هو ته سندس والد شهيد ٿي ويو. ساري ڪٽنب ۾ پيو ڪو مرد نه هئڻ ڪري هن کي تعليم لاءِ ٻاهر موڪلي نه سگهيا ۽ سندس تعليم اڌوري رهجي وئي تنهنڪري صرف سنڌي، فارسي، عربي ۽ انگريزيءَ مان ابتدائي واقفيت حاصل ٿيس.

پاڻ ۱۹۲۰ع کان پهريون خلافت ۽ ڪانگريس تحريڪ ۾ شامل ٿي سياست ۾ گهڙيو پوءِ ۱۹۲۵ع کان ڪراچي لوڪلبورڊ، ميونسپل ڪراچي، پراونشل ڪواپريٽو بئنڪ جي ادارن ۾ ڪم ڪرڻ سان انتظامي تربيت حاصل ڪئي. ۱۹۳۷ع کان سنڌ اسيمبليءَ جي ميمبر طور مڪيه بهرو ورتو.

۱۹۴۰ع ۾ ڪجهه عرصي لاءِ وزير تعليم به ٿي رهيو .
 پاڻ خلافت، ڪانگريس، مسلم ليگ، ڪاڪسار، اتحاد پارٽي،
 نيشنل عوامي پارٽي، متحده محاذ ۽ ڇپٽي سنڌ تحريڪن ۾ رهي سياسي
 ڪم ڪيو آهي .
 پاڻ سياستدان هئڻ جي باوجود گهڻن ڪتابن جو مصنف به
 آهي . پاڻ ۴ کن ڪتاب لکيا آهن جن مان ڪيترا ڇپجي چڪا
 آهن ۽ ڪيترا ڇپائي هيٺ آهن .
 پاڻ سياست عمل جو هوٺلڳ نه آهي بلڪ سندس سياست جو
 بنياد ڪن نظرين ۽ اصولن تي ٻڌل رهيو آهي . جنهن ڪري سندن
 اڪثر زندگي مخالفت ۽ مشڪلاتن ۾ پئي گذري آهي .
 هن وقت تائين اٽڪل ساڍا ۳۰ سال جيل ۽ نظربنديءَ جون
 صعوبتون کائي چڪو آهي . اڃان تائين نظربند آهي . سندس ڏوھ،
 سنڌين کي جدا ڪانه قوم سمجهي ان جي سياسي آزادي، اقتصادي
 خوشحالي ۽ ڪلچرل ترقيءَ لاءِ ڪوشش ڪرڻ آهي .
 مطلب ته لوڪ لاهوارو وهي، هي اويارو وهي رهيو آهي .
 خدا سائين تندرستي ۽ توفيق ڏيس .

محمد عثمان

جي- ايم- سيڊ جي ٽشري ٿرير

هيءَ تقرير گذريل اليڪشن کان اڳ، نومبر ۱۹۷۰ع ۾ سائين جي- ايم- سيڊ پارٽي پروگرام جي وضاحت لاءِ سنڌ متحده محاذ جي صدر جي حيثيت ۾ ريڊيو ۽ ٽيليويزن تان پيش ڪئي هئي.

- سنڌ متحده محاذ جنهن جو آءِ صدر آهيان هڪ سياسي تنظيم آهي جنهن جا اغراض ۽ مقاصد هيٺينءَ ريت آهن.
- (۱) پاڪستان جو استحڪام، سلامتي ۽ خوشحالي.
 - (۲) پاڪستان ۾ جمهوري وفاقي حڪومت جو قيام جنهن جي صوبن کي ۱۹۴۰ع جي قرارداد پاڪستان مطابق وفاقي يونٽن جي حيثيت سان خود مختاري حاصل هجي.
 - (۳) پاڪستان جي عوام خاص ڪري اهل سنڌ جي معاشي، سياسي ۽ سماجي حقن جو تحفظ ۽ سندن معاشي، سياسي، ثقافتي ۽ لساني حقن جي بحالي ۽ فروغ.
 - (۴) مساوات، اظهار خيال جي آزادي ۽ انجمن سازي جي بنياد تي سڀني شهرين جي بنيادي حقن جي حمايت.
 - (۵) پارٽي جي منشور ۽ انهن پروگرامن مطابق چڻڪي

وقت بوقت جاري ٿيندا رهندا عوام جي سماجي، اقتصادي ۽ ثقافتي
اقتدار کي فروغ ڏين.

ٻاويهن سالن جا ڏاجر ٻا

ان ۾ ڪو شڪ نه آهي ته سنڌ متحدہ محاذ جون سرگرميون
صوبائي سنڌ تائين محدود آهن ليڪن ان جي عمل جو دائرو ملڪ گير
آهي. سنڌ پاڪستان جو ناقابل تہسيخ حصو آهي سنڌ جي عوام جي
پلائي لاءِ جيڪو ڪم سرانجام ڏنو ويندو اهو مجموعي طور ساري
ملڪ جي ترقي ۽ پلائي ۾ مددگار ثابت ٿي رهندو. انهي اصولن کي
مڪمل طرح پيش نظر رکندي پارٽي جا هي اغراض ۽ مقاصد ترتيب
ڏنا ويا آهن، جيڪي سون اجهو اوهان جي اڳيان، مٿي بيان
ڪيا آهن.

هيءَ حقيقت انهيءَ امر جو پهرين دليل آهي ته اسان پنهنجي
ميدان عمل کي علائقي سرگرمين تائين انڪري محدود نه رکيو
آهي ته اسان جي ارادن ته ڪنهن به قسم جي علائقي عصبيت کي
ڪو دخل آهي بلڪ اسان اهو اهم ڪم عظيم تر مقصدن ۽ بعض
ان تر مجبورين جي سبب ڪيو آهي. جيڪي بدقسمتيءَ سان اسان
جي ڀاران غلط فهمين ۽ سخت نڪتہ چينين جو باعث بڻيون آهن.

سڀ کان اول آءٌ اوهان کي اهي مجبورين ۽ حالتون ٻڌايان
ٿو جنهن جي بناء تي اسان پنهنجون سرگرميون سنڌ جي علائقي تائين
محدود رکيون آهن. هي چوڻ غلط نه ٿيندو ته گذريل ٻاويهن ورهين
جي تجربن مان هيءَ ڳالهه ثابت ٿي چڪي آهي ته اهي سياسي جماعتون
جيڪي پوري ملڪ لاءِ پروگرام ترتيب ڏينديون آهن سي اهو ڪم
نه ٿيون ڪري سگهن ۽ انهن جون پاڙون مختلف علائقن جي عوام
تائين پهچي ڪونه ٿيون سگهن. اهي سياسي پارٽيون صوبن ۾ رهڻ
وارن ماڻهن جي احساسن ۽ خواهشن جو ڪوبه اندازو ڪري نه ٿيون
سگهن. ڇاڪاڻ ته عوام جي پهچ انهن بلند بالا افراد تائين ٿي نٿي

سگهي. انهن جماعتن جي خيال جو دائرو ايتو ته وسيع هوندو آهي جو اهي ڪنهن به مسئلي کي پوري ڌيان سان جاچي نٿيون سگهن. اهي جماعتون پنهنجي ڪلهن تي ڪارروائي جي حد تائين کي ذميواريون نه کڻي سگهن ٿيون ليڪن موثر طور ڪنهن به ذميداري جي اهل نه ٿيون رهن. پوري ملڪ تي پنهنجو تسلط ۽ اثر نفوذ قائم ڪرڻ جي فڪر ۾ هو پنهنجون صلاحيتون ضايع ڪندي ڪنهن مخصوص صوبي جي ماڻهن سان ڪوبه رابطن قائم ڪري نه ٿيون سگهن، جنهن جو نتيجو هي نڪري ٿو ته ڪنهن اهم آزمائشي گهڙي ۾ اهي جماعتون مختلف صوبن جي ماڻهن تي پنهنجو اثر وجهي صوبن جي پلائي جو ڪوبه ڪم سرانجام ڏيڻ جي قابل نه ٿيون رهن. اهي هوا ۾ لڙڪيلي رهن ٿيون، البت ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي زنده هئڻ جو ثبوت ڏيڻ لاءِ غير سياسي ۽ نامناسب طريقا اختيار ڪنديون آهن. اهي پارٽيون ڪڏهن حڪومت جي نگاهه ڪرم جون طلبگار رهن ٿيون ته ڪڏهن نوڪر شاهي سان ساز باز ڪري اليڪشن ۾ ڏانڊلي ڪسان ڪم وٺنديون رهن ٿيون. ۽ انهيءَ ڏانڊلي جي معاوضي ۾ نوڪر شاهي کي ملڪ ۾ ڦرلٽ جي عام اجازت ڏئي ڇڏين ٿيون. بعض اوقات سياسي پارٽيون ننڍن مسئلن کي اڳيان آڻي عوام جي جذبن کي آڀارينديون آهن ۽ انهن کي هڪ ٻئي جي خلاف پڙڪائينديون آهن. هي ڪڏهن عوام کي نهايت حسين مگر ڪوڙا وعدا ڏئي بي حساب سبب باغ ڏيکارين ٿيون، هي سمجهن ٿيون ته سندن اهي وعدا ڪڏهن به پورا ڪين ٿيندا، ڪڏهن ڪڏهن مايوسي جي عالم ۾ يا هوس کان مغلوب ٿي اهي جماعتون پنهنجن مخالفن تي ڪوڙا الزام مڙهينديون آهن ۽ انهن تي دشنام طرازي به ڪنديون آهن جنهن کان سياسي ماحول بگڙي پوندو آهي. انهيءَ مان پاهرين ملڪن ۾ اهو تاثر قائم ٿيندو آهي ته پاڪستان جي سياسي زندگي محض هڪ تماشو آهي، ۽ پاڪستان ۾ محب وطن افراد جي به نسبت وطن جي غدارن جو تعداد وڌيڪ آهي انهن افسوس ناڪ ۽ اڻ وڻندڙ حالتن جي ڪري

سنڌ متحده مجاز جي ماڻهن محسوس ڪيو ته اهي سموريون حالتون اهڙين سياسي جماعتن جون پيدا ڪيل آهن جيڪي عوام ۾ ڪا به اهميت نه ٿيون رکن، ٻين لفظن ۾ سياسي جماعتون جيڪي ظاهر ۾ ته ڪل پاڪستان پروگرام رکن ٿيون، ليڪن افسوس جو انهن جون هاڙون پاڪستان جي سڀني حصن ۾ واقعي موجود نه آهن اهي سياسي جماعتون انهي اصول تي قائم ڪيل هيون ته جڳهه جي ڇت پهريان وڌي وڃي ۽ ان جو بنياد هوءَ وڌو وڃي.

سياسي زندگي ۾ عدم استحڪام

پاڪستان جي سياسي زندگي جو اهوئي افسوس ناڪ رجحان هـ و جنهن جي ڪري گذريل ٻاويهن سالن ۾ پاڪستان جي سياسي زندگي ۾ استحڪام پيدا ٿي نه سگهيو آهي، اهو رجحان نه هجي ها ته موجوده سنگيني ته، نه هجي ها پر ٻيا مسئلا به ايڏا پيچيده نه ٿي پون ها.

آخر اهو ڪهڙو سبب آهي جو پورن ٻاويهن ورهين کان آزادي جي نعمت سان مالا مال هوندي به اسان اڄ به پاڻ کي پرندڙ جبل جي ڪنڌيءَ تي ويٺل محسوس ٿيا ڪريون هيل تائين ڪوبه آئين قائم رهي نه سگهيو نه وري ڪو مسئلو حل ٿيو آهي ۽ نه ئي ڪا پائدار عوامي حڪومت وجود ۾ اچي سگهي آهي.

پاڪستان جي قيام وارن مقصدن کي ڪنهن به ريت پورو نه ڪيو ويو آهي، اڄ سموري ملڪ ۾ چئني پاسن ذمئي طوائف الملوكي جو دور آهي ته ڪڏهن ڪڏهن جسماني طوائف الملوكي پڻ منهن ڪيندي رهي ٿي. عوام جو اتحاد لوڏن ۾ اچي چڪو آهي قومي يڪجهتي جو به ڪو مقصد پورو ٿيل نٿو ڏسجي. جنهن جو سبب اهوئي آهي ته اسان جو نقط نظر ۽ اسان جو طريقه ڪار غلط ٿي رهيو آهي. اسان پنهنجي مسئلن کي سمجهڻ جي قطعي ڪوشش نه ڪئي آهي.

آء اڪثر محسوس ڪندو آهيان ته جنهن کي اسان ڪنهن ٻي مياڙي کان زمين تي لهي اونداهين ۾ پٽڪي رهيا آهيون. اسان کي اهو به معلوم نه ٿي سگهيو آهي ته انهيءَ نئين جڳهه جي طور طريقن کي ڪهڙيءَ ريت پنهنجو بڻايو وڃي. ان جو جواب هن کان سواءِ ٻيو ٿي نٿو سگهي ته سڀڪجهه اسان جي پيدا ڪيل گڙڙ جو نتيجو آهي. منهنجي خيال ۾ جيڪڏهن هاڻ اسان حالتن کي سدائين چاهيون ٿا ته ان لاءِ اسان کي ماضي جي تجربن مان سبق وٺڻو پوندو، ان لاءِ اسان کي بلڪل ابتدا کان پنهنجي ڪم جي شروعات ڪرڻي پوندي. اهي اسباب آهن جن جي بناء تي اسان پنهنجي سرگرمين جو آغاز سنڌ کان ڪيو آهي. هي اسان جي انڪساري ۽ حقيقت پسندي جو ثبوت آهي نه اسان جي صوبائي عصبيت جو.

هن ٻاري ۾ آءٌ به عرض ڪندس ته اهو بلڪل صحيح آهي جيئن ڪي مخالف اسان تي الزام مڙهي رهيا آهن ته اسان کي صرف سنڌ سان محبت آهي. اسان جا مخالف انهيءَ الزام مڙهڻ وقت ٻه خاص ڳالهين وساري ٿا ڇڏين جن مان پهرين هي آهي ته سنڌ بهرحال پاڪستان جو هڪ حصو آهي ۽ ٻي اها ته سنڌ مان اسان جي محبت پاڪستان سان متضادم نٿي ٿئي. هي قدرتي ڳالهه آهي ته هر شخص کي انهي سر زمين سان جنهن تي هو پيدا ٿيو آهي هڪ خاص اڪير ٿئي ٿي جنهن جو اهو مطالب ناهي ته هن جي دل ۾ ساري ملڪ لاءِ ڪا به محبت ڪانه آهي.

Gul Hayat Institute

ملڪ سان محبت

اسڪاٽ لينڊ جا رهاڪو اسڪاٽ لينڊ سان محبت ڪرڻ ۾ مشهور آهن مگر انهن جي اها محبت برطانيه لاءِ سر جي بازي لڳائڻ ۾ رڪاوٽ نٿي بڻجي. علائقي جي محبت ۽ ملڪ جي محبت هڪ ٻي جو ضد ٿي نه ٿيون سگهن، ٻنهي جي وچ ۾ مڪمل مصالحت ضروري آهي، حقيقت ۾ ٻئي هڪ ٻي کي تقويت بخشن ٿيون انسان جي دل

خدا جو عطيو آهي اها مختلف محبتن جي متحمل ٿي سگهي ٿي، مثال طور انسان جي دل ۾ پيءَ ماءَ ۽ ڀاءُ لاءِ هڪ ئي محبت ٿي ٿي، اهڙيءَ طرح دل ۾ خوشحال زندگي بسر ڪرڻ جي تمنا به هوندي آهي. انهيءَ نسبت سان آءٌ ائين چوان ٿو ته سنڌ سان اسان جي محبت رکڻ سبب ساري ملڪ جي محبت ۾ ڪابه ڪمي واقع ٿي نٿي سگهي. ان ڪري ڪنهن کي به اسان جي وطن دوستي تي ڪوشڪ نه ڪرڻ کپي. مون اڪثر اهو سوچيو آهي ۽ تاريخ ڪنهن ڏينهن انهيءَ جو ثبوت به مهيا ڪري رهندي ته آهي تنگ نظر افراد جيڪي پاڪستان ۽ ان جي صوبن کي هڪ ٻي جي پيٽ ۾ بيهارين ٿا اهي هن ملڪ سان ڪابه خيرخواهي نٿا ڪن، جنهن ڏينهن ڪان انهن سرڪز ۽ صوبن درميان نفرت جو ٻج پوکڻ شروع ڪيو ان ڏينهن کان سرڪز جي استحڪام ۽ مقبوليت کي وڌائڻ ۾ هنن ڪوبه حصو نه ورتو.

اڄ مان اوهان کان پڇان ٿو ته اهو ڪيئن ٿيو ته اسان کي صوبائي خودمختاري جي نام نهاد خطري کان مرڪز کي محفوظ رکڻ جون خاص تدبيرون اختيار ڪرڻيون پيون. ڇا ان جو سبب اهوئي هو ته اسان غلط وڪالت ڪئي جنهن کان مرڪز جي خلاف شديد رد عمل جنم ورتو. هتي هتي به عرض ڪجي ٿو ته ان رد عمل جي شدت ڪسي گهٽ ڪرڻ لاءِ سنڌ متحده معاذ درمياني رستو اختيار ڪيو. يعني ان جو مطالبو آهي ته اهي صوبا جن ۾ واقعي پاڪستان جو عوام رهي ٿو تن کي گهڻي کان گهڻي خودمختاري ڏني وڃي. جنهن جي وضاحت شيخ مجيب الرحمان جي چهن نڪتن واري پروگرام ۾ سٺي ۽ مناسب نموني سان ڪئي وئي آهي ته مرڪز کي ايترا ڪافي اختيار ڏنا وڃن جن جي مدد سان هو بين الاقوامي تعلقات قائم رکي سگهي. ۽ امن توڙي جنگ جي زماني ۾ دفاعي ذميدارين سان منهن ڏئي سگهي، اسان جي جماعت جي انهي نڪتي نظر جو بنياد انهي فلسفي تي مبني آهي ته خودمختار ۽ مطمئن صوبن جو عوام ڪنهن ڪاغذي اقتدار جي برعڪس مرڪز لاءِ زياده استحڪام جو باعث

هوندا، اها ڳالهه، ڪاغذي اختيارات جي تنظيم جي معاملي ۾ مرڪز ۽ صوبن درميان مڪمل تصادم جي مترادف آهي.

اصل ۾ حقيقي اقتدار اهو آهي جيڪو عوام جي وفاداري سان حاصل ٿئي ٿو، ۽ اهو اقتدار عوام ۾ طمانيت جو مڪمل احساس قائم ڪرڻ کانسواءِ ۽ ڪنهن اعتماد کان سواءِ استوار ٿي نٿو سگهي ته، آزادي جون زياده کان زياده برڪتون انهن کي سونپيون ويون آهن، هن سلسلي ۾ آءٌ وري به چوندس ته سنڌ متحده مجاز، ماضيءَ کان رهنمائي حاصل ڪئي آهي. گذريل ٻاويهن سالن جي عرصي ۾ مرڪز کي لامحدود اختيارات حاصل پئي رهيا آهن ليڪن ڇا ان مان ڪوبه قومي استحڪام پيدا ٿي سگهيو آهي؟ يا ماڻهن درميان قومي يڪجهتي جو ڪو شعور آيو آهي. جيڪڏهن نه ته ان باري ۾ نئين انداز سان سوچڻ جي ضرورت نه آهي؟

اسان کي يقين آهي ته اسان ائين ئي ڪيو آهي ۽ اسان محسوس ٿا ڪريون ته ائين ئي ڪرڻ سان اسان صحيح طرف ڏانهن قدم کنيو آهي. مرڪز کي ان جا جائز حق ۽ صوبن کي انهن جا جائز حقوق هر حالت ۾ ملڻ گهرجن.

مسئلا نظر انداز ڪري نٿا سگهجن:

هيءَ ڳالهه لاهور، ۱۹۴۰ع جي قرارداد پاڪستان جو روح ۽ اسانجي حالتن جي عين مطابق آهي ته پاڪستان واضح طور انهن حصن تي مشتمل آهي جن جي پنهنجي زبان، تاريخ ثقافت، روايت ۽ اقتصادي سياسي مفاد آهن اها حقيقت انڪري به تسليم ٿيل آهي ته اسان هميشه ملڪ ۾ وفاقي طرز حڪومت قائم ڪرڻ جي باري ۾ سوچيندا رهيا آهيون. ايوب خان جي دور ۾ وحداني يا نيم وحداني طرز حڪومت قائم ڪرڻ جون سڀئي ڪوششون اهڙيون هيون، جن جو تباھ ڪندڙ نتيجو ظاهر ٿيو، اسين جيڪي سنڌ متحده مجاز سان تعلق رکون ٿا، اهو اعتراف ٿا ڪريون ته اسان جو مقصد اهو آهي

تہ پاکستان جي مختلف حصن کي هڪ ٻئي جي ايترو ويجهو آندو وڃي ۽ انهن ۾ ايڏو اتحاد قائم ڪيو وڃي جو هو مٿين سطح تي هڪ متحده قوم بڻجي سگهن. ليڪن اهو عمل به تدريج ۽ رضاڪارانہ طور، سواءِ ڪنهن دٻاءُ جي ئي ممڪن ٿي سگهي ٿو. ڇاڪاڻ تہ جتي به ڪنهن مجبوري يا فريب جو دخل هوندو اتي ڪنهن باهمي رضامندي جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. سمجهائي سان مناسب حالتن ۽ آسادي جي جو جذبو پيدا ڪرڻ کان سواءِ صرف انساني حقوق کي يلغار يا جسماني دٻاءُ سان صدين جي ڀرائي تاريخ ۽ روايتن کي ختم ڪري نٿو سگهجي. اسانکي نهايت هوشمندي جو ثبوت ڏيڻو پوندو، اسانکي اقتدار جي نشي ۾ ايڏو مست نه ٿيڻ کپي جو اسان زندگي جي بنيادي حقن کي فراموش ڪري ڇڏيون.

بهرحال اسان ويهين ۽ صدي ۾ پيا رهون ۽ اسانکي ويهين صدي جا مسئلا حل ڪرڻا آهن، هن کان انسان سڀ کان وڏو جيڪو سبق سکيو آهي سو هي ته ڏنڊي جي زور سان حڪومت زياده عرصي تائين هلي نٿي سگهي، ويهين صدي جو انسان چاهي ٿو ته انکي پيار ۽ محبت سان سمجهايو وڃي. ان کي دل شڪسته ۽ مايوس ڪري ڇڏڻ کان بهتر آهي ته پاڻ سان ملايو وڃي ۽ کيس نظر انداز يا تباھ نه ڪيو وڃي. توهان ڪڏهن به اسان کي هميشه لاءِ هيسائي نٿا سگهو.

جيستائين آئين سازي جو تعلق آهي اسان ان ۾ مڪمل طور پنهنجي وسيلن جي حد تائين تعاون ڪرڻ لاءِ تيار آهيون. جيئن ان ڳالهه جو يقين ٿي سگهي ته قومي سطح تي غور ڪرڻ سان بهتر آئين تربيت ڏئي سگهجي ٿو. هن ڀاري ۾ اها ڳالهه انتهائي شرمناڪ آهي ته ٻاويهن ورهين گذرڻ کانپوءِ به ملڪ ۾ ڪوبه آئين نه تيار ٿي سگهيو آهي، يا هي جيڪو آئين هجي اهو اهڙو ته نازڪ ۽ ڪمزور هجي جو ان کي ڪوبه موقع پرست منسوخ ڪري اقتدار تي قبضو ڄمائي، هاڻ اها صورتحال ختم ٿيڻ کپي ڇو ته اسان هڪ ڀانڊار، جامع آئين چاهيون ٿا.

جمهوري دستور جي تشڪيل:

ڪي ماڻهو اهو پڇڻ ڪهرندا ته اسان جي نقط نظر کان ڪهڙي قسم جو دستور ملڪ لاءِ هاڻ زياده اطمینان بخش ٿي سگهي ٿو. جيئن اسان جي اغراض ۽ مقاصد مان ظاهر آهي ته اسان هڪ مڪمل جمهوري دستور چاهيون ٿا جنهن ۾ بالغ راءِ دهی جي بنياد تي مستحڪم پارلياماني حڪومت جي ضمانت ڏني وڃي ان کان علاوه آئين سازي لاءِ آڻ ۽ پنهنجي پارٽي جي بعض نظرياتي نڪتن جي وضاحت به ضروري سمجهان ٿو.

اسان انهيءَ ڳالهه تي يقين رکون ٿا ته دستور جي عام خاڪي جو بنياد انهن اصولن مطابق هئڻ کپي جيڪي قائد اعظم ۱۱ آگسٽ ۱۹۴۷ع ڌاري پهرين دستور ساز اسيمبلي ۾ پنهنجي تقرير جي دوران بيان ڪيا هئا. اسان سمجهون ٿا ته انهن اصولن کان انحراف ڪرڻ پاڪستان جي مفادات کي نقصان پهچائڻ برابر ٿيندو اسان قائد اعظم کي باپاءِ قوم چئون ٿا ان لاءِ اسان کي ان جي اصولن جي به پيروي ڪرڻ گهرجي، جيڪي هن اسان لاءِ متعين ڪيا هئا. اهو ئي نتو سگهي ته ان جي ڪن اصولن تي عمل ڪيو وڃي ۽ سندس ڪي اصول نظرانداز ڪيا وڃن. ديانتداري جي تقاضا به اها هئي ته اسان ان جي سڀني هدايتن ۽ اصولن تي پوريءَ طرح عمل ڪريون. قائد اعظم جي هدايتن جي روشني ۾ اسان جي نزديڪ دستور جهڙي دستاويز ۾ مذهب کي شامل ڪرڻ نه صرف بي موقع ٿيندو ڇاڪاڻ ته دستور مذهبي عقائد جو مجموعو ٿي نٿو سگهي. بلڪه آئين ڪرڻ سان مذهبي اختلافن جو طوفان ٻيڙي ويندو جنهن کان قوم ۾ وڌيڪ انتشار پيدا ٿيندو اهڙي طرح دستور ۾ اسلامي سوشلزم جهڙين فضول اصطلاحن لاءِ به ڪا گنجائش نه آهي اسان جي خيال ۾ اسلامي سوشلزم جهڙي ڪنهن شيءِ جو وجود ئي نه آهي. هي هڪ ڌوڪو آهي جو پاڪستاني عوام کي ڏٺو وڃي ٿو. اسلام ۾ نجسي املاڪ کي هڪ حد تائين تحفظ مليل آهي ۽ سوشلزم ۾ نجسي املاڪ جي ان تحفظ جو عنصر

ختم ٿيندو پيو وڃي. ان ڪري ٻئي نظام هيڪاندا هلي نٿا سگهن انهن ٻنهي ۾ صرف هڪ کي اختيار ڪري سگهجي ٿو. ليڪن اسان اهو پڇڻ ٿا ڇاهيون ته اسلامي نظام جي بلند بانگ نعرن جو دستور سازي جي معاملن سان ڪهڙو تعلق آهي. حالانڪ انهن سڀني شين تي مباحثي لاءِ دستور ساز اداري کي به مناسب چئڻي ٿو سگهجي انهن شين تي بحث انهن اسيمبلين ۾ ٿيڻ کپي جيڪي دستور ٺهڻ کان پوءِ وجود ۾ اچن ٿيون. اهو مرحلو تڏهن درپيش اچي سگهي ٿو جڏهن اسان دستور بنائڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃون ۽ ملڪ جي سماجي، اقتصادي مسئلن کي حل ڪرڻ جو ڪم تفصيل سان ۽ مناسب جڳهه تي شروع ڪري سگهجي.

اسلامي سوشلزم بي مهل آهي

انهن حقيقتن جي پيش نظر اسان جا ذهن ان سلسلي ۾ بلڪل صاف آهن ته اسلامي سوشلزم ۽ اسلامي نظام يا سوشلزم جون ڳالهائون هن مرحلي تي قبل از وقت بي موقع آهن. اسان جي نقطه نظر کان هن مسئلي جو حل هي آهي ته اسان جي ملڪ ۾ صنعت جي ٻنهي شعبن ۾ نجي شعبا ۽ سرڪاري شعبا ترقي جا مستحق هئڻ کپن جيئن ملڪ جي اقتصادي ترقي ۾ مدد ملي سگهي، موجوده غير بنيادي صنعتن کي قومي تحويل ۾ آڻي انهن کي مفلوج ڪرڻ بدران اسان کي ان ڳالهه تي زور ڏيڻ کپي ته بنيادي صنعتون حڪومت خود قائم ڪري ۽ قوم جي طرفان انهن جو انتظام هلائڻي اسان کي خطرو آهي ته سياسي مفاهمت موجب غير اهم ۽ غير ضروري صنعتن کي قومي تحويل ۾ آڻڻ سان ملڪ کي فائدي بجاءِ نقصان پهچندو. جيستائين صوبائي معاملن جو تعلق آهي ان جو فيصلو ڪرڻ وقت اسان جي غور و فڪر ۽ عمل جو محرڪ اهي بنيادي اصول هئڻ کپن جيڪي مون ڪوٺيا ۽ ماڻهن جي اڳيان پيش ڪيا هئا.

مون چيو هو ته جيڪڏهن آءٌ اوهان کي اهو مشورو ڏيان

، هر انهي ماڻهوكي جنهن توهان جي صوبي ۾ رهائش اختيار ڪئي هجي. بلوچستاني سمجهو خواه اهو ڪٿان به اچي هتي آباد ٿيو هجي ته اوهان اها ڳالهه دل ۾ نه ڪندا.

بلوچستان جي سرزمين تي انهن مختلف عناصر ۾ ڪو به امتياز يا فرق نه هئڻ ڪو به جيڪي هتان جي اجتماعي معاشرتي ۽ اقتصادي ڪليات جا جز آهن. سڀني ماڻهن سان برابري جو سلوڪ ڪيو وڃي ۽ سڀني کي هڪجهڙا حق حاصل هئڻ ڪپڻ.

پڻ لفظن ۾ آءُ اوهان کي ٻڌايان ٿو ته توهان جي ورتاءُ جو بنياد نفرت بچاءُ محبت تسي هئڻ گهرجي ڇو ته نفرت هڪ بنيادي ڪمزوري آهي جا خود پنهنجي مقصد جي تڪميل ۾ ناڪام ٿي رهي آهي. ان اصول جي روشني ۾ انهن سڀني ماڻهن کي پنهنجو سمجهي سائڻ هڪڙوئي سلوڪ ڪرڻ ڪپي جيڪي سنڌ کي پنهنجو گهر بنائي چڪا آهن تن لاءِ اسان جو پڻ اهوئي جذبو آهي.

ليڪن حقوق سان گڏ کي ذميداريون به ٿين ٿيون اسان کي اميد آهي ته اسان جا شهري خلوص نيت سان پنهنجون ذميداريون پوريون ڪندا. مثال طور اسان انهن مان اها اميد رکون ٿا ته هو صوبي ۾ ثقافتي يڪسانيت پيدا ڪرڻ ۾ اسان کي مدد ڏين اسان انهن کان اها توقع به رکون ٿا ته جنهن سرزمين تي انهن پنهنجا گهر اڏيا آهن. هو ان جا وفادار رهن اسان کي اها به اميد آهي ته هو سنڌين جي مادري زبان سنڌي کي فروغ ڏين ۽ اسان سان ٻانهن ٻيلي ٿي رهندا.

اسان انهن مان اها توقع به رکون ٿا ته هو اصولي طور ان ڳالهه تي متفق ٿي وڃن ته صوبي ۾ صوبائي زبان کي ٿي سرڪاري زبان جي حيثيت يڪسانيت نه هوندي ٽيسٽائين ڪنهن به قسم جو اتحاد ممڪن ناهي. اسان اميد ٿا ڪريون ۽ اسان جي خواهش آهي ته صوبي ۾ اهڙو اتحاد ۽ اهڙي يڪسانيت پيدا ڪئي وڃي جنهن

سڌي معاشري جا تمام عناصر خوشحال زندگي بسر ڪري رهن ۽
ملڪ جي عظمت، خوشحالي لاءِ متحد ٿي ڪم ڪندا رهن.

جماعت جا اهم ڌڪتا:

پڇاڙيءَ ۾ آءِ اوھان جي سامھون پنھنجي جماعت جي پروگرام
۽ منشور جا ڪي نڪات پيش ڪندس.

(۱) پاڪستان جي سلامتي، اتحاد، وقار ۽ خوشحالي لاءِ اسان
چاهيون ٿا ته حڪومت جي مشينري، اقتصادي حقن، ثقافتي ورثن،
سياسي آزادي ۽ قومي تعمير نو سان گڏ ترقي جا سڀئي ذريعا ۽ وسيلو
اسان جي هٿ هيٺ رهن.

(۲) اسان وفاق پاڪستان ۾ مڪمل خود مختيار صوبن جي
حيثيت سان رهڻ ٿا چاهيون اهڙيءَ طرح اسان ڪنهن وحداني طرز
حڪومت جي ماتحت رهڻ پنهنجي بنيادي حقن جي خلاف ورزي سمجهون
ٿا. ان ڪري اسان ڪنهن به اهڙي جماعت سان اتحاد ڪرڻ قومي
مفاد جي خلاف مقرر ڪريون ٿا، جيڪا وحداني طرز حڪومت جي
حامي هجي.

(۳) اسان چاهيون ٿا ته روزگار، تجارت، زرعي ترقياتي
ڪارپوريشن، مغربي پاڪستان صنعتي ترقياتي ڪارپوريشن، ننڍين
صنعتن جي ڪارپوريشن، صوبائي واٽر، ريلوي، بندرگاهه، صنعتون،
زمين، مواصلات، پريس اطلاعات، ريڊيو، ٽيليويزن، ڪارخانن، بجلي،
تعليم، صحت، قانون، انتظاميه جي شعبن ۽ سڀني ترقياتي اسڪيمن تي
سنڌ جي حڪومت جو ڪنٽرول رهي.

(۴) اسان مرڪز ۾ به ايواني مقنن جا حامي آهيون جن ۾
ايوان زيرين جو انتخاب آبادي جي بنياد تي هجي ۽ ايوان بالا کي
اهي اختيار ڏنا وڃن جيڪي برطانوي دارالامرا کي حاصل آهن.

(۵) اسان چاهيون ٿا ته ڏهن سالن جي اندر وفاقي ملازمتن جي
سڀني محڪمن ۾ آبادي جي لحاظ کان صوبن کي نمائندگي ڏيڻ جو

پندوبست ڪيو وڃي.

(۶) اسان اهڙا ادارا قائم ڪرڻ ٿا چاهيون جن جي ذريعي صحيح اسلامي روح جي مطابق سماجي، ثقافتي ترقي ۽ قومي يڪجهتي جي فروغ جو ڪم ڪري سگهجي. يعني انسانن ۾ محبت رواداري ۽ ڀلائي جو جذبو پيدا ڪيو وڃي.

(۷) اسان چاهيون ٿا سنڌي کي حڪومت سنڌ جي سرڪاري زبان تسليم ڪيو وڃي، ۽ اعليٰ سطح تائين ان کي تعليم جو ذريعو بڻايو وڃي. ان کان علاوه سنڌي کي قومي زبانن ۾ پڻ شمار ڪيو وڃي.

(۸) اسان انهيءَ ڳالهه جي حمايت ڪريون ٿا ته اردو ۽ بنگالي زبان کي ٻنهي صوبن درميان ۽ مرڪزي زبان طور استعمال ڪيو وڃي. جيستائين صوبي جو عوام انهن زبانن کان پوريءَ طرح واقفيت حاصل نه ڪري تيسائين انگريزي زبان کي برقرار رکيو وڃي.

(۹) اسان جي خيال ۾ سنڌ ۾ هر طالب علم کي پرائمري تعليم ان جي مادري زبان ۾ ڏني وڃي.

(۱۰) اسان چاهيون ٿا ته سنڌ ۾ پرائمري تعليم کان پوءِ ثانوي سطح تائين اردو ڳالهائڻ وارن شاگردن لاءِ سنڌي جي تعليم لازمي قرار ڏني وڃي. اهڙيءَ طرح سنڌي شاگردن لاءِ اردو جي تعليم لازمي قرار ڏني وڃي. ان سان گڏ انگريزي جي تعليم لازمي قرار ڏني وڃي.

(۱۱) اسان انهيءَ ڳالهه جي حمايت ٿا ڪريون ته ثقافتي اقليتن کي آبادي جي بنياد تي ملازمتن ۽ تجارت ۾ مناسب نمائندگي ڏني وڃي.

اسان جي اقتصادي پروگرام جون خاص ڳالهيون هي آهن.

(۱) افراد يا نجی ادارن وٽ سرڪاري شعبن جي صنعتن جو

وڪرو بند ڪيو وڃي.

(۲) بنيادي صنعتون سرڪاري شعبي ۾ قائم ڪيون وڃن.

(۳) نجی صنعتن جي انتظام ۾ به حڪومت ۽ مزدورن کي

نمائندگي حاصل هجي، جيئن استحصال جو خاتمو ٿي سگهي.

(۴) سنڌ جي سڀني سرڪاري ۽ غير سرڪاري ملازمتن ۾ صرف سنڌ جي مستقل رهاڪن جو تقرر ڪيو وڃي.

(۵) بئراج جي علائقن ۾ زمين جي مالڪيت جي حد ۾ سؤ چاليهه ايڪڙ ۽ غير بئراج واري علائقن ۾ چار سؤ ايڪڙ مقرر ڪيا وڃن، جن ماڻهن وٽ ان کان زياده زمين هجي انهن کي مناسب معاوضو ڏئي کائڻ زائد زمين واپس ورتي وڃي.

(۶) اهڙيءَ طرح حاصل ڪيل زمين ۽ سرڪاري زمين کي هارين ۾ آسان قسطن تي ورهائيو وڃي. بئراج جي علائقي ۾ هر هاري کي ايتاليهه ايڪڙ ۽ غير بئراج واري علائقي ۾ هڪ سؤ چاهانوي

Gul Hayat Institute

۶۹ سالگرهه جي موقع تي تقرير

جي۔ ايم سيد

۱۷ جنوري ۱۹۷۲ع

هيءَ تقرير شاه صاحب سندس سالگرهه جي موقع تي سن
ڪوٽ ۾ سڌايل مجلس اڪيان ڪئي هئي.

عزيزان من!

اسلام عليڪم :- هن مجلس ۾ شريڪ ٿيندڙ جمل صاحبن جو
شڪريو ادا ڪريان ٿو.

دوستو! گذريل سال پاڪستان لاءِ نجس ثابت ٿيو. اليڪشن
کان پوءِ اميد هئي ته حڪومت جون واڳون عوام جي حوالي ٿينديون
پر ائين نه ٿيو. اڪثريت ٻارٽي ڪي واڳ ٽين جي عوض ۲۵ هزار
۱۹۷۱ع تي مليٽري بمبو قدم کڻي حالتون نازڪ بنائي ڇڏيون، سڄا
سارا نو مهينا بنگال ۾ سول وار جاري رهي. لڪين ماڻهو قتل ٿيا ۽
ڪروڙ کن ماڻهن ملڪ ڇڏي وڃي ڀارت ۾ پناهه ورتي. ۳ ڊسمبر
۷۱ع تي جنگ مغربي پاڪستان طرف ۾ چڪڙي آئي. ۶ ڊسمبر تي
ڀارت بنگال جي غوامي ليگ حڪومت کي تسليم ڪندي، ڪليو
ڪلايو اوڀر پاڪستان تي لشڪر موڪلي حملو ڪيو. ۱ ڊسمبر ۷۱ع

تي تيرهن ڏينهن جي جنگ کانپوءِ پاڪستاني فوجون بنگال ۾ هٿيار
ڦٽا ڪري پيش ٿيون .

جنهن بعد ڀارت طرفان يڪ طرفو جنگ بند ڪرڻ جو اعلان
ٿيو. ان جي جواب ۾ پاڪستاني حڪومت به جنگ بند ڪرڻ جو
اعلان ڪيو. ان جي ردعمل ۾ جنرل يحيٰ خان خلاف سخت مخالفت
پيدا ٿي جنهن کان مجبور ٿي هن سندس عهدي تان استعيفا ڏيئي
ذوالفقار علي خان ڀٽي کي ۲۰ ڊسمبر ۷۱ع تي پنهنجي جاءِ تي صدر
نامزد ڪيو. ۲۲ ڊسمبر ۷۱ع تي آزاد بنگلہ ديش حڪومت ڊاڪا ۾
داخل ٿي حڪومت جون واڳون سنڀاليون. ان سموري ڪارڪرداريءَ
ڪري نتيجو اهو نڪتو ته بنگال ساڍا ۷ ڪروڙ ماڻهن سميت پاڪستان
کان جدا ٿي ويو.

آءُ اهو سمورو عرصو نظر بند هوس ڪيترا منهنجا دوست به
جيلن ۾ هئا مون کي ان سموري عرصي ۾ پڙهڻ، لکڻ ۽ غور فڪر
ڪرڻ لاءِ چڱو وقت مليو جنهن سبب معلومات ۾ اضافو ٿيڻ ڪري
پنهنجا تاثرات قلمبند ڪري سگهيو آهيان .

ٺٽين صدر همت ڪان ڪم وٺي هڪ طرف اسان کي آزاد
ڪيو ۽ ٻئي طرف ۸ جنوري ۷۲ع تي شيخ مجيب الرحمان کي آزاد
ڪري ڊاڪا وڃڻ لاءِ اجازت ڏني جتي هن ۱۰ جنوريءَ تي وڃي
حڪومت جون واڳون سنڀاليون .

ٺٽين صدر حڪومت جون واڳون ان وقت ورتيون آهن جڏهن
پاڪستان جي سامهون ڪيئي مسئلا ۽ مشڪلاتون درپيش آهن .
جنگ ۾ شڪست اچڻ ڪري هڪ لک کن سپاهي نظر بند آهن ملڪ
کي اريها روپين جو نقصان رسيو آهي مغربي پاڪستان مان ٻه ڪجهه
حصا ڀارت جي هڪ هيٺ ويل آهن، فوجون سرحدن تي آهن، مارشل لا
هٽائڻ ۽ صوبن ۾ حڪومتن بحال ڪرڻ جو مطالبو ٿي رهيو آهي .
آئين ٺاهڻ ۽ بنگلہ ديش کي تسليم ڪرڻ، ڀارت ۽ افغانستان سان
تعلقات قائم ڪرڻ ۽ عوام جي غربت دور ڪرڻ جا مسئلا
حل طلب آهن .

ملڪ جي آئنده سلامتي، ترقي ۽ تعمير جو مدار انهن سوالن جي خاطر خواه نموني حل ڪرڻ تي آهي. جيتري قدر مون ان مسئلي تي غور ڪيو آهي، آءٌ هن نتيجي تي پهتو آهيان ته پاڪستان جي انتشار افراتفري ۽ موجوده دستِ حاليءَ جا هيٺيان ڪارڻ آهن:

- ۱- مسلمانن جي جداگانه قوم جو نظريو.
- ۲- مذهبي نظام حڪومت جو تڪميل.
- ۳- فسطائِي نظريه سياست.
- ۴- چند مستقل مفاد طرفان ملڪ جو استحصال.
- ۵- پروارن ملڪن سان دشمني.

اچو ته مٿي ذڪر ڪيل مسئلن جي مختلف پهلوئن تي نظر ڪريون.

۱- مسلمانن جي جداگانه قوم جو نظريو:

دنيا ۾ ڪٿي به مذهبي بنياد تي قوم جو وجود تسليم ٿيل نظر نٿو ايندو. هندوستان ۾ ڪن عارضي اختلافن جي پيدا ٿيڻ سبب مسلم اقليتن ۽ پنجاب جي مستقل مفاد مسلمانن طرفان اهو نظريو ايجاد ڪري سامراجي خيال جي انگريزن آفيسرن معرفت ملڪ جي ورهاست ڪرائي.

پاڪستان جي بانيءَ ان نظريي جي دائمي طور ڪتب آڻڻ کي نقصانڪار ڄڻي. ۱ آگسٽ ۱۹۴۷ع تي آئين ساز اسيمبلي جي پهرين نشست ۾ ان کي رد ڪري ڇڏيو. ليڪن اهو گهڻو وقت زندهه رهيو. بعد ۾ مذڪور بالا گروه سنڌن اقتدار ۽ استحصال کي قائم رکڻ خاطر ان کي ڪتب آڻيندو رهيو آهي. ان نظريي ۾ اعتماد رکڻ ڪري ملڪ کي هيٺين مشڪلاتن ۾ مبتلا ٿيو پيو آهي.

(الف) بينگال، سنڌ ۽ بلوچستان ۽ پختون اراضي جي هزارها سالن جي قديم قومن جي وجود کان انڪار ڪرڻو پوي ٿو.

(ب) جنهن ڪري اتي جي قومن جي زبان، ڪلچر، سياسي ۽ اقتصادي مفاد ۽ وطن کي نقصان پهچي ٿو.

(ت) مستقل مفاد ان نظريي جي آر وئي مذهبي نظام حڪومت، ڀارت دشمني، علائقن جي حڪومت جا نعره لڳائي عوام جو توجهه، حقيقي مسلمان کان هٽائڻ جي ڪوشش ڪن ٿا.

(ث) سياست ملڪ کي نفرت جي بنياد تي هلايو وڃي ٿو. انهي ڪري ٽي ون يونٽ ٺاهي وئي. جنهن سبب اولهه پاڪستان جي صوبن ۾ رد عمل پيدا ٿي صوبائي عصبانيت زور ورتو. انهي ڪري ٽي بنگال علائقو ٽي ويو. انهي وجهه ڪري پنجاب، سنڌ، سرحد ۽ بلوچستان ۾ عوامي نمايندن جون حڪومتون اقتدار ۾ اڃا تائين اچي نه سگهيون آهن.

نئين صدر صاحب اعلان ڪيو آهي ته ملڪ جون حالتون نهايت گهٽ ٿي آهن. تنهنڪري ملڪ جي ساري پاليسيءَ تي ازسرنو غور ڪندو. ان ڪري هر هڪ شهري جو فرض آهي ته کيس اهڙي نئين پاليسي مرتب ڪرڻ لاءِ مشورهه پيش ڪري. انهي نقطه نگاهه کان آئون به ڪي تجويزون پيش ڪريان ٿو، جي سنڌس ۽ عوام جي ويچار هيٺ اچڻ گهرجن.

وقت آيو آهي ته گذشتہ ۲۴ سالن جي تجربو مان فائدو وٺي اسان کي بنيادي تبديليون آڻيون. انهن مان سڀ کان وڏي تبديلي مسلمانن جي جداگانه قوم جي نظريو کي خيرا باد چئي پاڪستان کي پنجن قومن جو وطن تسليم ڪرڻو آهي. جنهن صورت ۾ هر هڪ قوم کي خود ارادي جو حق رهي ٿو ته ان بنياد تي جيڪڏهن اهل بنگال آزاد ٿي جدا رهڻ گهرن ٿا ته سنڌن اهڙي تقاضا کي صحيح سمجهي، بنگال، ديش کي تسليم ڪرڻ گهرجي.

مغربي پاڪستان جي باقي چئن قومن جي رياستن کي اندروني طور مڪمل خودمختياري ڏيئي، سنڌن باهمي سمجهوتو سان هڪ فيڊريشن ٺاهجي. جنهن ۾ مرڪزي حڪومت کي صرف ۳ کاتا سپرد

ڪيا وڃن. دفاع، خارجي معاملات ۽ ڪرينسي. باقي سڀ ڪاٿا علائقائي رياستن جي حوالي ۾ رهڻ ڏجن. ٻي صورت ۾ پاڪستان جو اندروني انتشار ختم ٿي، ملڪ جو مستحڪم ٿيڻ مشڪل ٻيو نظر اچي.

(۲) مذهبي نظام حڪومت:-

هيءَ ڳالهه، به خاص ذهن ۾ وٺارڻ جي لائق آهي ته دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۾ مذهبي نظام حڪومت مروج ناهي. دنيا جي جديد حالات مطابق ان جي مستقبل ۾ ڪٿي به رائج ٿيڻ جو امڪان نه آهي. مٿي ذڪر ڪيل نظريه ۾ اعتماد رکڻ سبب پاڪستان جي جمل حڪومتن لفظي طرح ان نظريه موجب نظام ٺاهڻ جا واعدا ٻڌي ڪيا آهن. جنهن صورت ۾ اهڙو نظام قائم ٿيڻ ناممڪن آهي. ان ڪري ان تي عمل ٿي نه سگهيو آهي. نتيجو اهو به نڪتو آهي ته حڪومتن جي قول ۽ فعل ۾ تفاوت پئي ٿيو آهي. جنهن ڪري رجعت پسند گروهن طرفان حڪومتن خلاف پروپيگنڊا ڪرڻ ۽ پنهنجي قوتن کي زور وٺائڻ لاءِ اسباب پي رهيا آهن.

نظر ڪري ڏسبو ته دنيا جي اڪثري حڪومتن جو ائين ۽ نظام سيڪيولر طريقي جو آهي. تنهنڪري هن ملڪ ۾ جدا گانه ائين ۽ نظام قائم ڪرڻ تقريباً ناممڪن ٻيو نظر ۾ اچي. تنهنڪري بهتر ائين آهي ته صاف ظاهر ڪجي ته اهڙو آئيني نظام قائم ڪري نه سگهبو.

جيڪڏهن هن وقت صاف گوئي کان ڪم نه وٺبو ته ترقي پسند گروهن کي اينده هلي رجعت پسند طاقتن کي منهن ڏيڻ مشڪل ٿي پوندو. ان ڪري نئين صدر صاحب کي عرض ڪجي ٿو ته ان بابت صاف ذهن کان ڪم وٺي سيڪيولر نظام حڪومت واري پاليسي مرتب ڪري نه. ته اهي قومون سندس سوشلزم ۽ عوامي مفاد جي پروگرام ۾ ڇهه ڇهه ٿي مذهب جي نالي ۾ رنڊڪون وجهنديون رهنديون.

(۳) فسطائِي نظريہ سياست:-

بدقسمتيءَ کان پاڪستان ۾ ابتدا کان وٺي مستقل مفاد جي تسلط هئڻ سبب صحيح طور تي جمهوريت ۽ عوامي حڪومت قائم ٿي نه سگهي آهي. جنهن ڪري ملڪ ۾ چونڊن تي آئين ٺهي نه سگهيو آهي. مستقل مفاد طرفان هڪ ٻئي پٺيان حڪومتن کي بدلائڻ جو دستور هلندو رهيو آهي.

ابتدا ۾ ته نالي خاطر چونڊيل ميمبرن جون اسيمبليون هونديون هيون. پر آهسته آهسته ڊڪٽيٽري راڄ قائم ٿيو، جنهن جو دور اڌ کان وڌيڪ عرصي تائين قائم رهيو.

اهي ڊڪٽيٽر ڪڏهن ڪنٽرولڊ ڊيموڪريسي (ضابطه واري جمهوريت) ڪڏهن بنيادي جمهوريت، ڪڏهن مضبوط مرڪز جا نعره لڳائي، پنهنجي تسلط کي قائم رکندا آيا آهن.

هي پهريون دفع آهي ته عوام طرفان چونڊيل ميمبرن کي اقتدار هٿ ڪرڻ جو موقعو مليو آهي. ممڪن آهي اهي طاقتون جن اڳي جمهوريت بحال ڪرڻ ۾ رنڊڪون وڌيون هيون، وري به ان کي ناکامياب بنائين تنهنڪري هر هڪ شهري جو فرض آهي ته هن موقع کي ناکامياب بنائڻ نه ڏين.

اهو تڏهن ٿي سگهندو جڏهن اول ۾ صوبائي حڪومتن کي مڪمل اختيار ڏئي ڪاروبار هلائڻ ڏنو وڃي. تنهنڪري مرڪزي اسيمبلي سڏڻ ۾ دير ٿي ته پرواه نه آهي پر صوبائي اسيمبليون ۽ وزارتون جلد ٺاهڻ ڏنيون وڃن. انهي اصول کي مدنظر رکي سنڌ ۽ پنجاب ۾ حڪومت جون واڳون پيپلس پارٽي جي هٿ ۾ هئڻ گهرجن ۽ سرحد ۽ بلوچستان ۾ حڪومت جون واڳون ڪوليشن پارٽين جي حوالي ڪرڻ گهرجن. صوبن جا گورنر انهي اصول پٽاندرو صوبن جي حڪمران پارٽين جا هئڻ گهرجن. ٻي صورت ۾ صوبائي خودمختياري بي معنيٰ ٿي پوندي. ملڪ جو آئين انڊين پاڪستان انڊپينڊنٽس ائڪٽ مطابق هلايو وڃي. آئنده جو آئين ۱۲ مهينن جي تجربي بعد رياستن

جي رضامندي سان پارليامينٽري طرز جو ٺاهيو وڃي. جنهن جي ٺاهڻ لاءِ اڪثريت موجب فيصلو نه ڪيا. وطن بلڪ هر هڪ صوبي جي رضامندي حاصل ڪرڻ گهرجي. مرڪز کي صرف ٽسي کاتا سپرد ڪيا وڃن.

وقت آيو آهي ته صدر صاحب ان طرف غور ڪري ترت فيصلو ڪري، نه ته سڀڪن آهي رجعت پسند طبقا وري انهي موقع کي به ناڪامياب بنائين.

(۴) مستقل مفاد طرفان استحصال:-

تجربي ۽ تاريخي حقائق جي بنياد تي ڪيترا ماڻهو ان نتيجي تي پهتا آهن ته مسلم اقليت وارن صوبن ۽ پنجاب جي ڪامورن ۽ زميندار طبقي جي مسلم مستقل مفاد طرفان مسلمانن جي جدا قوم جو نظريو ايجاد ٿي ملڪ جو ورهاڱو ڪرايو ويو. ان جي پويان انهي طبقي جي نئين ملڪ ۾ تسلط ۽ استحصال قائم ڪرڻ جو جذبو مضمر هو. گذريل ۲۴ ساله عرصي جي تاريخ گواهي ڏي ٿي ته انهي مفاد نه ملڪ جو آئين ٺاهڻ ڏٺو نه عوامي حڪومتن کي وجود ۾ اچڻ ڏٺو.

هن وقت مس مس عوامي طرح چونڊيل صدر اقتدار ۾ آيو آهي سندس پارٽي جي پروگرام ۽ واعدن ڪري مستقل مفاد کي ڪڪ ۾ ڪان هوندو. ممڪن آهي هو سندس هٿاڻن لاءِ ڪي طريقا استعمال ڪن. ان ڪري اهو نهايت ضروري آهي ته سندن استحصال کي ختم ڪرڻ کان اڳ سندن وري اقتدار ۾ اچڻ جا رستا ۽ ذريعا ختم ڪيا وڃن. ڇاڪاڻ ته قومن جي تعمير ۽ ترقي چند مهينن ۾ ڪانه ٿي سگهندي آهي. سوويت يونين ۽ چين جا مثال اسان جي سامهون آهن، جن کي نئين طرز تي تعمير ڪرڻ لاءِ سالن جا سال گذري ويا آهن پر اڃا تائين سندن ڪم پايه تڪميل تي ڪونه پهتا آهن. انهي لاءِ عرصه دراز جي ضرورت آهي ته تنهنڪري صدر صاحب کي اهي طريقا

اختيار ڪرڻ گهرجن جي عوامي دور کي قائم رکڻ لاءِ ڪارائتا ٿين. جيڪڏهن چند سڌارا ڪيائين ۽ ان کان پوءِ هنن کيس هٿاڻي ڇڏيو ته ساري منڃت رانگن ٿي ويندي. تنهنڪري بنيادي طرح سان کيس اول ۾ اهي مسئلا حل ڪرڻ گهرجن جن جي ڪري هنن جو حڪومت تي تسلط ۽ اثر رهي ٿو.

منهنجي نظر ۾ اهي ذريعا جيڪي مستقل مفاد کي حڪومتن تي تسلط ۽ اثر ڏين ٿا سي هيٺيان آهن.

۱- مرڪزي حڪومت جي مضبوطي، جنهنڪري ملٽري ۽ سول سروس وارا ساري نظام حڪومت تي اثر انداز ٿين ٿا.

۲- مسلمانن جي جدا گانه قوم جو نظريو، جنهنڪري مختلف علائقائي قومن جي حقن جي پائمالِي ڪري مستقل مفاد سندن استحصال جاري رکڻ لاءِ منصوبو بندي ڪن ٿا.

۳- اسلامي نظام حڪومت - جنهنڪري عوام جو توجهه سندن روزمره جي مسئلن کان هٽائي، عقل جي عيوض جذباتي بنيادن تي رکي مستقل مفاد جي استحصال جاري رکڻ لاءِ ميدان هموار ڪيو وڃي ٿو.

۴- پروارن ملڪن جي مخالفت - جنهنڪري هنگامي حالتن جو اظهار ڪري لشڪر وڌائڻ ۽ عوام جي آزادي سلب ڪرڻ لاءِ جواز پيدا ڪيا وڃن ٿا.

ان ڪري صدر صاحب کي سندس پروگرام کي پاڻ تڪميل تي پهچائڻ لاءِ پهرين مذڪور بالا چئني سوالن جو فيصلو ڪرڻو پوندو. جيئن: ”نه هجي بانس، نه وڃي بانسري.“

ڀارت سان سمجهوتو، بنگله ديش کي تسليم ڪرڻ، مغربي پاڪستان جي چئن قومن کي تسليم ڪري انهن کي آزادي ڏيارڻ، پيرن ۽ ملن جو سياست مان اثر زائل ڪرڻ نهايت ضروري آهن.

انهن کي زائل ڪرڻ بعد هو پنج سال، منصوبو بندين ذريعي آهسته آهسته ڪري ملڪ جي ترقي ۽ تعمير ڪري سگهي ٿو. باقي مارشل لا جاري رکي مرڪزي حڪومت مضبوط ڪرڻ، اسلامي نظام

حڪومت ۽ مسلمانن جي جدا قوم جي نظريي کي سڃڻ ۽ پروارن ملڪن سان مخاصمت جي پاليسي جاري رکڻ بعد نه سول سروس ۽ ملٽري جو اثر گهٽائي سگهندو ۽ نه کيس عرصه دراز تائين ڪم ڪرڻ لاءِ وقت ڏنو ويندو.

(۵) پروارن ملڪن سان دشمني:-

پاڪستان قاتل ٿيڻ کان وٺي جملہ حڪومتن جي پاليسي ڀارت ۽ افغانستان جي مخاصمت جي آڌار تي رٿيل رهي آهي. انهي پاليسي سبب لشڪر وڌائڻ ضروري سمجهيو ويو. ان لاءِ ٻاهرين سارجي طاقتن کان مدد حاصل ڪرڻ واسطي عهدناما ڪيا ويا. انهي ڪري ٽي جنگيون لڙيون پيون. لشڪر وڌائڻ سبب ملٽري کي ملڪي سياست ۾ دست اندازي ڪرڻ جو موقعو ميسر ٿيو ۽ ڊڪٽيٽري نظام قائم ٿيو. جيڪڏهن ان مسئلي جي تهه ۾ وڃبو ته ملڪي سياست کي نفرت جي بنياد تي تعمير ڪرڻ ان جو مکيه ڪارڻ آهي.

پاڪستان کي مضبوط ڪرڻ لاءِ امن جي ضرورت آهي اهو تڏهن حاصل ٿي سگهندو جڏهن هن جا تعلقات پروارن ملڪن سان دوستانه هجن. مستقل مفاد ڪڏهن به نه چاهيندا ته پاڪستان جي موجوده مخاصمت واري پاليسي ختم ڪئي وڃي. ڇاڪاڻ ته ان ڪري ئي هنگامي حالتن جي عذر تي هو پنهنجو اقتدار ۽ استحصال قائم رکي سگهن ٿا.

اهي چند سوال آهن جن جو خاطر خواه حل پاڪستان کي موجوده ڳنڍڻي حالتن مان ڪڍي سگهن ٿا.

۱- سنڌ جي دانشور طبقي لاءِ مون چند تجويزون رٿيون آهن. جيڪڏهن هو ان تي عمل ڪندا ته ملڪ جا گهڻا مسئلا حل ڪرڻ ۾ مدد ڏئي سگهندا.

۲- مذڪور بالا پنجن اصولن جي تشريح ڪري ذهني تبديلي آڻڻ لاءِ مون ڪي خيال قلمبند ڪيا آهن انهن کان واقفيت حاصل ڪن.

۳- صدر جي نالي چند معروضات پيش ڪري انهي بنياد تي

عام راءِ پيدا ڪن.

۳۔ مخلص ڪارڪنن تي مشتمل خدام سنڌ جا جڻا تيار ڪن.
 منهنجي سمجهه موجب نئين صدر جي هٿ هيٺ عوام کي آخري
 موقع مليو آهي ته ملڪي مسئلن کي حل ڪرائين نه ته پاڪستان
 ٻرزا ٻرزا ٿي ويندو.
 جيئن ته صدر جي چوگرد ڪيئي ماڻهو ڦريا بيٺا آهن، انڪري
 موثر تجويزون ان تائين پهچائڻ لاءِ عوامي آواز پيدا ڪرڻو پوندو.
 جيئي سنڌ.

Gul Hayat Institute

حيدرآباد ۾ ۴ مارچ ۱۹۷۲ع تي
جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي
تقريب تي مسٽر جي. ايم. سيد جي
ڪيل تقرير ۽ پاس ڪيل ٺهراءَ

سنڌ جي حقن جو چارٽر

عزيز دوستو! اسلام عليڪم - جيئي سنڌ!

اڄوڪو ڏينهن سنڌوديش جي تاريخ ۾ نهايت اهميت رکندڙ
آهي. هن تاريخ تي ۵ سال اڳي اسان جي ديش جي ستل قومي روح
بيدار ٿي سندس وجود جي بحاليءَ لاءِ نوجوانن ذريعي قربانيون ڏئي
ثبوت پيش ڪيو. شڪر آهي ته موجوده سرڪار به ان حقيقت کي
تسليم ڪري اڄوڪو ڏينهن چٽي ڪيو آهي. ڪره ارض تي سرزمين
پاڪ و هند ۾ سنڌو ديش هڪ مستقل جاگرافيائي خطي جي حيثيت
رکي ٿو. انجو وجود قدرت جو پيداوار آهي. ان جون روايتون تواريخي
آهن. سنڌو درياھ ان جي جسم جي شريان آهي. عربي سمنڊ ان جو
پاسبان آهي. ان جا پيلا، ڍنڍون، جبل، ڀٽون ۽ ميدان طبعي ارتقا
ڪري وجود ۾ آيل آهن. سندس زمين زرخيز، ماڻهو سجاڳهڙا ۽ محبتي
آهن. مخالفن لاءِ قهري تلوار ۽ دوستن لاءِ ٿڌو گهڙو آهن. ”اشداء
علي الڪفار و رحماءَ بينهم“ جو زنده مثال آهن.

هتي جا رهاڪو، هتي جي زبان، هتي جو ڪلچر، قومي
ڪردار، زرعي ۽ معدني پيداوار هزارن ورهين جي پيداوار آهن.

هر شيءِ جا فطرت جي پيداوار آهي، سا اسلامي قانون مطابق
ٺهيل ٿئي ٿي. هيءَ زمين ۽ ان جا ماڻهو سندن وجود لاءِ ڪنهن
فيلسوف يا سياستدان جا سرهون منت نه آهن. سنڌين جي ذهني ساخت
جذبه آزادي، جمهوريت، بي تعصبي، مساوات ۽ سوشلزم جي خمير
سان تعمير ٿيل آهي. هو ڪنهن جا غلام رهڻ لاءِ تيار نه آهن. پوءِ
اها غلامي مٿن منهنجي نالي چو نه، مڙهي وڃي.

ڪيترن ئي حمله آورن تلوار جي زور تي مٿن تسلط قائم ڪري
اچي راڄ ڪيو. ايراني، يوناني، عرب، ڀٽان، مغل، انگريز فاتح ٿي
آيا. ليڪن اهي سڀ ٺهليا ويا. سنڌو ديش ۽ اتي جا رهاڪو سندن
زبان ۽ ڪلچر سميت اڃا تائين موجود آهن. هي سچ جي ٻيڙي آهي
جنهن حوادث زماني جا گهڻا لوڏا کاڌا آهن پر ٻڏي نه آهي. هن
وقت سندس مٿان بيشڪ نامناسب هوائون ۽ ڪارا ڪڪر چانيل آهن
پر سنڌ جو روح ڪين ڪاري چوي پيو ته: —
آڏو ٽڪر ٿي، مٿان روهم رٿيون ٿين!

سنڌو ديش جي قدامت جو پنجن هزار سالن کان تاريخي
ثبوت ملي ٿو. مٿس نالو ”سنڌو درياھ“ تان پيو. جنهن ڪري ان جو
صحيح وارث آهي سندس مٽي اهاڻ لاءِ خاڪ شفا آهي. ان جو ٻائي
”آب ڪوثر“ آهي. ان جي هر شيءِ باعث رحمت آهي.

پيغمبر خدا کي سنڌ کان ٿڌي هير لڳي هئي جنهن ڪري
سندس دعائون مٿس وسن پيون. سنڌ جا دوست اسان جا دوست آهن
ان جا دشمن اسان جا دشمن آهن. اچو ته ان جا سووت ٿي ڪري
خدا کي حاضر ناظر ڄاڻي وعدو ڪريون ته: —

۱. سنڌو ديش کي ٻاهر جي سياسي تسلط، اقتصادي استحصال
۽ ڪلچرل غلبي کان آزادي وٺي ڏيڻ لاءِ جدوجهد ڪنداسون.
۲. سنڌي زبان کي واحد قومي ۽ سرڪاري زبان تسليم

ڪرائڻ ۽ سنڌ ۾ رهندڙ هر هڪ ماڻهو لاءِ سنڌي زبان سکڻ ۽ پڙهڻ
لازمي ٺهرائڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون.

۳. سنڌ ۾ سرڪاري يا غير سرڪاري ادارن ۾ نوڪري
ڪندڙن کي سنڌي ٻولي لازمي طرح پڙهائڻ لاءِ قانون پاس
ڪرائينداسون.

۴. سنڌ جي زمينن، ڪارخانن، نوڪرين، واپار تي دائمي
رهندڙ ماڻهن ۽ سنڌي زبان ڄاڻندڙن کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي حق
نه ڏيارينداسون.

۵. مرڪزي حڪومت جو آئين فيڊرل نموني تي آبادي جي
وڌڻ مطابق نه پر صوبن جي اسيمبلين جي رضامندي مطابق ٺهرائينداسون
ان ۾ پڇاڻ، خارجي، ڪرنسي کان سواءِ ٻيا سڀ کاتا صوبن کي
ڏيارڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون.

۶. صوبن کي پنهنجي مليشيا قائم ڪرڻ جو اختيار وٺي ڏيڻ
لاءِ تحريڪ هلائينداسون.

۷. سنڌ جي ٻاهر واپار جي جملي ايڪسچينج جو جدا حساب
ڪتاب رکي صوبو سنڌ جي ڪاميل ٻاهرين مٽا مٽا سنڌ تي خرچ
ڪرائينداسون.

۸. سنڌ کان ٻاهر جي ماڻهوءَ کي سنڌ اندر زمين خريدڻ،
نوڪري ڪرڻ، واپار ڪرڻ ۽ ڪارخانا ڪرڻ جي بندش وجهنداسون
موجوده نوڪريءَ وارن کي ٻه شرط ڏيارينداسون ته دائمي طرح سنڌ
جا رهاڪو ٿي وڃن ۽ سنڌي زبان سکڻ ٻي حالت ۾ کين نوڪري
کان خارج ڪيو وڃي.

۹. ٻاهرين کي ڏنل زمينون ڪائون ڪسي سنڌي ٻي زمين
هارين ۾ ورهائينداسون.

۱۰. سنڌ جو ٻائي پنجاب جي کڻي وڃڻ ڪري سرڪاري
پيدائش گهٽ ٿيڻ جو انديشو آهي، ان ڪري مٽارا نه ٿي سگهندا.
ان حالت ۾ سنڌ مان وصول ٿيل انڪم ٽيڪس، ڪسٽمز ۽ ايڪسائيز

ڊيوٽي جا ٽيڪس سنڌ سرڪار جي حوالي ڪرائينداسون.

۱۱. سرڪاري ۽ نيم سرڪاري ادارا جهڙوڪ واپدا، ريلوي،
ٽيليوگراف، پوسٽ، ريڊيو، ٽيليويزن، انڊسٽريز، ڪاٿيون ۽ بئنڪون سنڌ
سرڪار جي حوالي ڪرائينداسون.

۱۲. سي - ايس - بي - ۴ - بي - ايس - بي - پراونشل سروس ۾
آئينداسون.

۱۳. سنڌو درياھ ۽ ٻين ندين جو پاڻي ۱۹۴۵ع جي عھدنامي
موجب سنڌ کي ڏيارينداسون.

۱۴. سڀني ڪارخانن، ملين، سنڌ جي سرڪاري ۽ خانگي
نوڪرين ۾ صرف سنڌ جي رهاڪن کي ملازمت ۾ رکنداسون.

۱۵. بحريه، فضائيه ۽ ٻري فوجن ۾ سنڌ کي صوبائي حيثيت
سان چوٿون حصو نوڪريون ڏيارينداسون.

۱۶. سنڌو ديش ۾ اوڀر بينگال کان مهاجرين جي اچڻ تي
بندش وجهڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون ۽ جيڪي ماڻهو انهن جي آڻڻ
لاءِ گهر ڪندا تن کي سنڌ جو دشمن ڪري سمجهنداسون.

۱۷. سنڌ کان ٻاهر پئسو نٿو ٺهي. تي بندش وجهائڻ لاءِ ڪوشش
ڪنداسون.

۱۸. ٿانوي ۽ هاءِ اسڪولن، ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ سنڌي
زبان سکڻ لازمي ٺهرائڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون.

۱۹. سنڌ سيڪريٽريٽ جا سيڪريٽري، سڀني ڪاٿن جا هيڊ،
ضلعن جا ڊيوٽيو ۽ پوليس عملدار، ڪاليجن ۽ يونيورسٽين جا مڪي
عھدا سنڌين لاءِ مخصوص ڪرائڻ لاءِ هلچل هلائينداسون.

۲۰. سنڌي ان کي شمار ڪنداسون جو دائمي طرح سنڌ ۾
رھندڙ سنڌي زبان ڄاڻندڙ ۽ پاڻ کي سنڌي قوميت جو فرد شمار
ڪندو هجي.

۲۱. جملي سرڪاري سروسز ۽ سنڌ کي چوٿون حصو
نوڪريون ڏيارڻ لاءِ جدوجهد ڪنداسون. خاص ڪري خارجي
سروسز ۾.

۲۲. واٻڌل اي. ڊي. سي. پي. آءِ. ڊي. سي. پي. آءِ. اي. سي. آءِ. سي. ادارا ختم ڪري صوبن جي حوالي ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون.

۲۳. سنڌ انڊر اسٽيشنن، آفيسن، ريلوي ٽڪيٽن، نوٽن وغيره تي سنڌي اکرن لکائڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون.

۲۴. ڪراچي ۽ حيدرآباد وغيره شهرن مان رستن تان غير سنڌي نالا مٽائي سنڌي نالا رکائڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون.

۲۵. سنڌ ۾ چار يونيورسٽيون ٻرڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون خيرپور، ٽنڊو ڄام انگر، ڪلچرل يونيورسٽي، انجنيئرنگ ۽ ميڊيڪل يونيورسٽي.

۲۶. سنڌ جي موجوده ٻن ريڊيو اسٽيشنن ڪراچي ۽ حيدرآباد تان ۹ سيڪڙو سنڌي پروگرام ڪرائينداسون ۽ خيرپور ۾ ٽين ريڊيو اسٽيشن ٻرڻ لاءِ ڪوشش ڪنداسون.

۲۷. سنڌ جي هر هڪ رهاڪو کي روزگار مهيا ڪرائڻ جو ذميو حڪومت کان پورو ڪرائينداسون.

مٿيون سڀئي گهرون سنڌي عوام جو چارٽر شمار ڪري ان جي سرانجامي لاءِ هر طرح جي ڪوشش ڪندا اينداسون، جيستائين ڪم اهي پوريون ٿين. ان پروگرام ۾ جيڪي ويسا ۾ رکن سي ”خدا ۾ سنڌ“ ٿي ڪم ڪن ان تحريڪ ۾ داخل ٿي، ساڻهن کي پروگرام کان واقف ڪرڻ جي لاءِ تبليغ ڪن.

خدا ۾ سنڌ کي هيٺيان پنج ڪم ڪرڻا پوندا

۱. ڪم ڪرڻ وقت ٽوٻي (هڪ طرف ساڻي، هڪ طرف ٻاڙهي وچ ۾ اجرڪ) پائڻي پوندي.

۲. ”جيئي سنڌ“ جي نقش جو ٻلو سيني تي لٽڪائڻو پوندو.

۳. مٿي ذڪر ڪيل ستاويهن (۲۷) مقصدن جي تبليغ ۽ ان جي سرانجامي لاءِ جدوجهد ڪرڻ جو عهد ڪرڻو پوندو.

۴. پنهنجي گهر جي مٿان ”جيئي سنڌ تحريڪ“ جو جهنڊو

لڳائڻو ٻوندو، جنهن ۾ ٽوٻي ۽ وارا ٿيئي رڻڪ، سنڌ جو نقشو ۽
جيئي سنڌ لکيل هوندو.

۵. مهيني ۾ سو دفعا جاين تي جيئي سنڌ جو نقش لکڻو پوندو.
نوٽ:- جي زالون ان تحريڪ ۾ داخل ٿينديون تن کي ٽوٻي
پيران ڪلهن ۾ اجرڪ ۽ سائو ڇولو اوڏڻو پوندو.

نھراڻو نمبر ۱

سنڌي شاگردن، دانشورن، عوامي نمائندن ۽ عام ماڻهن جو
هي مجموعو سنڌ سرڪار ۽ پاڪستان جي صدر کان پرزور مطالبو ٿو
ڪري ٿو:

جنهن صورت ۾ ساڪ جي ورهاڱي کان پوءِ پاڪستان جي
قيام بعد سنڌ مان لڏي ويل تيزهن لکن هندن جي جاءِ تي اڳيئي
ٿيهر لک مهاجرن اچي سنڌ ۾ سڪونت اختيار ڪئي آهي. ۽

جنهن صورت ۾ گذريل ۲۵ سالن اندر مرڪزي سرڪار ۾
مهاجرن جي اثر ۽ رسوخ هڻڻ ڪري سنڌ جي لڏي ويل هندن جي
زمين، واپار، ڪارخانن ۽ نوڪرين تي هنن قبضو ڪري سنڌ جي
اصل رهاڪن کي سندن جائز حقن کان محروم ڪيو آهي. ۽

جنهن صورت ۾ هنن زبردست پريس ۽ پروپيگنڊا ذريعي اڪثر
نوڪرين، واپار، ڪارخانن، بئنڪن ۽ ٻين ادارن تي هڪ هتي قائم
ڪري اصل سنڌين کي سندن حقن جي حصول ۾ رٿڪون ٻي وڌيون
آهن ۽ جنهن صورت ۾ هنن منظم سازش جي ڪري اڳيئي سنڌ جي
زبان ۽ ڪلچر کي ختم ڪرڻ لاءِ هر طرح جي ڪوشش ڪئي آهي
۽ باوجود ان جي هنن منظم سازش ڪري سنڌين تي سياسي تسلط ۽
اقتصادي استحصال ڪرڻ خاطر بنگلا ديش جي بهارين کي هتي
لڏائي آڻي ويهارڻ لاءِ پرزور پروپيگنڊا شروع ڪئي آهي.

ان مان اسان کي خطرو محسوس ٿو ٿئي ٿو سنڌ جي اصلوڪن

باشندن کي اڪثريت مان بدلائي اقليت بڻائڻ ۽ سنڌ تي سياسي تسلط
۽ اقتصادي استحصال قائم ڪرڻ جو ارادو آهي ۽

جنهن صورت ۾ سنڌ جي ايكانامي سنڌو نديءَ جي پاڻيءَ
گهٽجڻ، سر زمين سنڌ جي آباديءَ وڌڻ ۽ سمورين سرڪاري ۽ خانگي
نوڪرين تي اڳ ۾ ٻاهران آيلن جو تسلط ٿي ويل آهي ۽

جنهن صورت ۾ مغربي پاڪستان جا ٻيا صوبا پنجاب، بلوچستان
۽ سرحد وڌيڪ مهاجرن کي وٺڻ لاءِ تيار ٿيڻ جي خلاف اڳ ۾ احتجاج
ڪري چڪا آهن. تنهن صورت ۾ اسان کي خطرو آهي ته بينگال
کان وڌيڪ مهاجرن جي هتي اچڻ جو سمورو بوجھ سنڌ تي پوڻو آهي
انڪري اسان پرزور مطالبو ٿا ڪريون ته، بهارين ۽ ٻين مهاجرن
کي بنگلا ديش مان هتي اچڻ تي بندش وڌجھي ۽ آئنده سنڌ کان ٻاهر
جي رهاڪن کي سنڌ اندر زمين خريد ڪرڻ، ڪارخانا جاري ڪرڻ،
خانگي يا سرڪاري نوڪرين ڏيڻ ۽ تجارت ڪرڻ تي بندش وڌي وڃي.
ٻي صورت ۾ سنڌ جا رهاڪو سندن سياسي موت، اقتصادي
استحصال ۽ ڪلچرل خاتمي جي خطري کان بچڻ لاءِ هر طرح سان
حق بچائڻ ٿيندا ته اهڙي آمد خلاف سڌو قدم کڻڻ لاءِ مجبور ٿي ان
کي روڪين.

ٺهراءُ نمبر ۲

سنڌي شاگردن، دانشورن، عوامي نمائندن ۽ عام ماڻهن جو
هي مجموعو سنڌ سرڪار ۽ صدر پاڪستان کان پرزور مطالبو ٿو
ڪري ته:

جنهن صورت ۾ سنڌ ڊيس جي اصولو کي سنڌي زبان هزار سالن
جي قديم زبان آهي ۽

جنهن صورت ۾ اها زر خيز هٿ ڪرڻ علاوه سنڌ جي بهتار،
ڪلچر حيات ۽ ادب جي ذخيري جي حامل آهي ۽

جنهن صورت ۾ اسان کي تجربي بعد معلوم ٿيو آهي ته اسان

لڏي آيل مهاجرن جي منظم سازش آهي ته سنڌين جي زبان، تهذيب، سنڌي روايات ۽ ادب کي ختم ڪري سنڌن زبان، ڪلچر ۽ ادب کي اسان تي مسلط ڪن.

تنهنڪري سنڌ جا رهاڪو پرزور مطالبو ٿا ڪن ته سنڌن انهن خدشن کي دور ڪرڻ لاءِ سرڪار کي:
(الف) سنڌي زبان کي واحد سرڪاري زبان تسليم ڪرڻ جو يڪدم اعلان ڪرڻ گهرجي. *

(ب) سنڌ ۾ جملي سرڪاري نوڪري ڪندڙن لاءِ سنڌي سکڻ لازمي ٿهرايو وڃي. جيئن انگريزي حڪومت جي زماني ۾ سنڌ ۾ نوڪري ڪندڙن لاءِ سنڌي سکڻ لازمي هوندو هو.

(ت) سنڌ جي ٻنهي ريلويو اسٽيشن تان ۹ سيڪڙو وقت سنڌي زبان ۾ نشر ڪرڻ کي ذميو وڃي.

(ث) سنڌ ۾ ثانوي، هاءِ اسڪولن، ڪاليجن، يونيورسٽين ۾ سنڌي زبان کي لازمي شيڪاريو وڃي.

(ج) آئنده لاءِ هر ماڻهوءَ کي سرڪاري نوڪرين يا ٻين ادارن ۾ سنڌي زبان ۾ ماهر هئڻ کان سواءِ نوڪري ڏيڻ تي بندش وڌي وڃي.

(ح) سنڌ ۾ رستن، ريلوي اسٽيشن، آفيسن، ريلوي ٽڪيٽن ۽ نوٽن تي سنڌي زبان ۾ نالا لکايا وڃن.

(د) ڪراچي، حيدرآباد ۽ ڪن ٻين شهرن ۾ سنڌ جي تهذيب ۽ روايات کي نسخ ڪرڻ خاطر جي غير سنڌي نالا لکايا ويا آهن تن کي بدلائي سنڌي تهذيب ۽ روايات جا نالا لکايا وڃن.

(ذ) سنڌ اندر جملہ تعليم گاهن، تعليمي ۽ ڪلچرل ادارن تي ۹ سيڪڙو خرچ ڪيو وڃي. اسان سرڪار کي متنبه ٿا ڪريون ته جيڪڏهن سرڪار ٿرت سنڌين جي مذڪور بالا عرضداشت جي پورائيءَ لاءِ قدم نه کنيو ته اسان حق بجانب ٿينداسون ته ان لاءِ عالمڪير تحريڪ هلائي انهن گهرن کي ڪامياب ڪريون.

نھرائڻ نمبر ۳

سنڌي شاگردن، دانشورن، عوامي نمائندن ۽ عام ماڻهن جو هيءَ مجموعو سنڌ سرڪار ۽ صدر، پاڪستان کان ٻن روزن مطالبو ٿو ڪري ٿو:

جنهن صورت ۾ ۱۹۴۵ع جي سنڌ ۽ پنجاب جي وچ ۾ سنڌوندي ۾ ان جي متعلق ندين جي پاڻي ۽ بابت ٿيل عهدنامي جي خلاف نوان پراجي ۽ ڊئم قائم ڪري سنڌ کي سدس جائز پاڻي ۽ جي ورهاست کان محروم ڪيو ويو آهي،

تنهن صورت ۾ اسان جو ٻن روزن مطالبو آهي ته پاڪستان سرڪار جلد از جلد اسان کي پنهنجو حصو پاڻي ڏيارڻ جو انتظام ڪري سنڌ کي غير آباد ٿيڻ کان بچائي.

ٻي صورت ۾ سنڌ اندر پيچيني پيدا ٿيڻ جو قوي امڪان آهي.

نھرائڻ نمبر ۴

سنڌي شاگردن، دانشورن، عوامي نمائندن ۽ عام ماڻهن جو هي مجموعو سنڌ سرڪار ۽ صدر، پاڪستان کان ٻن روزن مطالبو ٿو ڪري ٿو، جنهن صورت ۾ صوبو، سنڌ ۾ گذريل ۲۴ سالن اندر ان جي تعليم، تعمير ۽ اقتصادي ترقيءَ ۾ مناسب قدم نه کڻڻ ۽ ون يونٽ جي عرصي اندر ان جي ترقيءَ جي راه ۾ رڪاوٽ وجهڻ ڪري هي صوبو هر صورت ۾ پست پئجي ويو آهي.

ان ڪري آئنده لاءِ سنڌ سرڪار کي سنڌ جي تعليمي ترقي، تمدني تعمير ۽ اقتصادي خوشحاليءَ لاءِ قدم کڻڻ، گهربل پيسا مهيا ڪرڻ واسطي هيٺين ٽيڪس جي پٽڏاڻش سنڌ سرڪار جي حوالي ڪئي وڃي.

۱. صوبو سنڌ اندر وصول ٿيندڙ انڪم ٽيڪس.
۲. ڪراچي بندر کان وصول ٿيندڙ ڪسٽمز.
۳. سنڌ مان وصول ٿيندڙ ايڪسائيز ڊيوٽي.

۴. سنڌ اندر وصول ٿيندڙ سيلس ٽيڪس،
 ٻيءَ حالت ۾ اسان حق بجانب ٿينداسون ته انهيءَ حق جي
 حصول لاءِ هر زور تحريڪ هلايون.

ٺهراءُ نمبر ۵

سنڌي شاگردن، دانشورن، عوامي نمائندن ۽ عام ماڻهن جو
 هي مجموعو پاڪستان جي صدر کان هر زور مطالبو ٿو ڪري ته:
 جنهن صورت ۾ اها حقيقت آهي ته سنڌ جي اڳوڻي ظلم ۽
 سنڌي دشمن ڪمشنر مسرور حسن اڄوڪي ڏينهن تي سنڌي شاگردن
 جي پر امن مظاهري تي لٽيون هڻائي، هنن کي رتو ڇاڻ ڪري جيلن
 ۾ موڪليو هو. هنن جوڏو، صرف سندن حقن جي گهر ڪرڻ هو.
 ان حالت ۾ اهڙي ظالم ڪمشنر کي يڪدم ٽوڪري کان
 برطرف ڪري انڪوائري بعد سخت سزا ڏني وڃي.
 ۲. جنهن صورت ۾ موجوده حيدرآباد ڊويزن جي ڪمشنر جون
 سنڌي دشمن حرڪات زبان زد عام آهن، تنهن ڪري يڪدم هن
 کي سنڌ کان ٻاهر ڪڍيو وڃي ۽ انڪوائري ڪرڻ بعد جيڪڏهن
 مٿس تهمتون ثابت ٿين ته ٽوڪريءَ کان برطرف ڪيو وڃي.

Gul Hayat Institute

سنڌ اسان جو ڏيس

هي بيان شاھ، صاحب، سنڌ جي گشت ۾ وڃڻ وقت
حڪومت طرفان منع ٿيڻ تي پريس ڪانفرنس اڳيان
ڏني، ٻئي ڏينهن سنڌ جي گشت تي روانو ٿيو.

۳۱ جولاءِ ۱۹۷۲ع

عزيز دوستو!

سنڌ گهڻي عرصي کان وٺي مستقل مفاد قوتن جي هٿان استحصال
جو شڪار رهي آهي. هن دفعي سنڌ کي اهڙي حالت ۾ پهچايو ويو
آهي جو هن کي پنهنجي وجود جي بقاءَ لاءِ جنگ ڪرڻي پوندي.
مون کي وڏي ڏک سان چوڻو ٿو پوي ته سنڌ کي مشڪلاتن
کان چوٽڪارو ڏيارڻ ۽ پاڪستان جي حدن اندر صحيح مقام ڏيڻ
جي عيوض اهي ڪوششون ڪيون پيون وڃن ته جيئن سنڌ جي جاگرافيائي
وحدانيت کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري کيس هڪ تاريخي ڪاري رات ۾
ڌڪيو وڃي.

تازين حالتن مان آسانيءَ سان معلوم ڪري سگهجي ٿو ته موجوده
حڪومت ۽ سنڌ وطن جا ويري، سنڌ خلاف هڪ جامع سازش ۾ ٻانهن ٻيلي
ٿي چڪا آهن. سندن مقصد سنڌ کي هڪ چالاک ۽ مسائل طريقي
مان هڪ وڏو ڇيهو رسائڻ آهي.

آءٌ اهو پنهنجو فرض ٿو سمجهان ته سنڌو ڏيس جي ماڻهن کي
سندن وجود خلاف خطرن کان نه صرف آگاهه ڪريان پر کين ڪنهن
موثر احتياط ڪرڻ لاءِ واٽون ڏسيان. آءٌ ان مان گڏوگڏ سنڌ جي
ويرين کي ٻڌائڻ ٿو گهران ته ڪنهن به حالت ۾ سندن سنڌ دشمن
سازش کي عملي جامو پهرائڻ نه ڏنو ويندو.

مون هميشه چيو آهي اردو اسان جي طبقي نه، پاڪستان جي حقيقي مقصد کي تسليم ڪيو آهي ۽ نه ئي سنڌ ڌرتيءَ ۽ ان جي رهاڪن، جن کين لڳاتار ۲۵ سال ٻئي ٻاليو آهي، سان وفادار ٿيڻ چاهين ٿا، سنڌن ان ذهن ۽ ترڪ وطن حڪمتن تي ٻنگلا ديش کي اسان کان جدا ڪيو، جيڪڏهن هو پنهنجي اردو زبان کي پاڪستان جي واحد قومي زبان بنائڻ واري غير فطري تقاضا کي ٻنگلا ديش جي ماڻهن مٿان نه مڙهين ها ته جيڪر بينگال ڌرتيءَ تي بينگال جي ماڻهن جو خون نه وهي ها ۽ نه ئي بينگال جدا ٿئي ها.

بندگستيءَ سان انهن ساکين تي غناصرن پنهنجن غير انساني ارادن جو نشانو سنڌ کي بنايو آهي. تازو زبان جي مسئلي تي ٿيل فسادات نه صرف غير فطري ڀر مڃرمانه هئا، بل پر ڪا به اهڙي ڳالهه موجود نه هئي، جا کين اهڙين حڪمتن ڪرڻ لاءِ بهانو ٿي سگهي ٿي. سنڌ اسيمبليءَ سان پاس ٿيل بل هڪ ڪاغذ جي ٽڪري تي ناڪافي بيتن کان وڌيڪ ڪجهه به نه هو. جنهن کي اسيمبليءَ جي ۶۲ ميمبرن مان ۵۱ ميمبرن جي اڪثريت سان پاس ڪيو ويو هو.

سنڌ جي ماڻهن جي تاريخي تقاضا هئي ته موجوده حڪومت سنڌي زبان کي سنڌ جي واحد سرڪاري زبان وارو تاريخي حق وٺي ڏيندي. ليڪن اسان جي تعجب جي حد نه رهي جو آهو بل جو ڪمزور ۽ مڪمل طرح ناڪافي هو سو به هنن کان سنڌ نه ٿيو ۽ هنن سنڌ جي جائز ۽ ڊگهي جدوجهد کي دٻائڻ لاءِ غنڊا ڳريءَ جو سهارو ورتو. ان کان وڌيڪ تعجب خيز ڳالهه اها هئي ته انهن ساکين عناصرن سنڌ جي ٻهراڙين ۾ به سنڌي قوم جي ماڻهن مٿان طرح طرح جا حملا ڪيا. سنڌ کي ايڏي وڏي نقصان پهچائڻ کان پوءِ به کين تسڪين حاصل نه ٿي ۽ هوسنڌ کي وڌيڪ زخم پهچائڻ لاءِ پنهنجي غنڊا ڳريءَ کي جائز قرار ڏيندا رهن ٿا.

پر اسان جي حيرانيءَ جي حد نه رهي جو جناب ذوالفقار علي ڀٽو پنهنجي صدارت پڄاڻن خاطر وڃي سنڌ جي ويرين ۽ ڀين مستقل مفاد

سان گڏيو آهي، جن جو مقصد سنڌ کي استحصال جو شڪار بنائڻ آهي .
آءُ پنهنجي وطنين (سنڌين) کي آگاهه ڪرڻ چاهيان ٿو ته
موجوده پاس ٿيل آرڊيننس جيڪو صدر پٽي جي هدايتن تي سنڌ جي
گورنر جاري ڪيو آهي، ان سنڌ جي ماڻهن جي حقن واري جدوجهد
کي تمام گهڻو نقصان رسايو آهي . ۽ اسان سنڌين جون ڪيتريون
قيمتي جانين ورتيون ويون آهن .

هن آرڊيننس ذريعي سنڌ کي ٻن ٻولين وارو صوبو بنايو ويو
آهي جو ڪو به غيرتمند سنڌي برداشت نه ڪندو . هن آرڊيننس ۾
صدر ذوالفقار علي پٽي اردو سامراجين کي اها راهه خلقي ڏني آهي،
جنهن کي هو ڪراچي ۽ ڪي سنڌ کان علحده ڪرڻ لاءِ استعمال ڪري
سگهن ٿا .

صدر پٽي جا چند بيان اردو سامراجين کي سندن ڊگهي سنڌ
دشمن سازش کان باز رکڻ کان قاصر آهن . اهو صرف منهنجو تجربو
نه آهي پر گذريل چند ڏينهن کان، حڪومت ۽ اردو سامراجي ٽولي
درميان ٿيل عهد نامن ۽ آرڊيننس بابت اشتياق حسين قريشي ۽ شاه
فريدالحق جا وضاحتي بيان منهنجي تجزئي کي ٿيڪو ڏين ٿا .

ٻئي طرف مسٽر پٽي طرفان انهن بيانن خلاف ڪنهن به ترديد
جو نه اچڻ اسان جي شڪن کي صحيح ثابت ڪري ٿو ۽ ظاهر ٿي
رهيو آهي ته هو صاحب به پنهنجي مادر وطن جي ويرين سان شريڪ آهي .
انهن واقعات هڪ اهڙي روايت ٺاهي آهي، جنهن مان ثابت
ٿئي ٿو ته سنڌ اندر خود مختياري سنڌ اسيمبلي ۽ وٽ نه بلڪ چند
هڪ ٽوڪين غنڊن جي هٿ ۾ آهي . هي آرڊيننس سنڌ اسيمبلي جيڪا
خود صدر صاحب جي پنهنجي پارٽي ۽ جي اڪثريت جي ٺهيل آهي،
جي منهن تي هڪ چمٽ آهي .

پٽي صاحب انهن انتشار پسندن جي اڳيان جهڪندي سنڌ وطن
جي ماڻهن سان غداري ڪئي آهي . هن پنهنجي صدارت بچائڻ لاءِ
ڪهڙي نه وڏي قيمت ادا ڪئي آهي . اها صدارت ڪيس وٽ ۾ وڌ

۾ مهينا ۾ هلائڻ نه ڏيندا.

اردو سامراجي جيڪي پنهنجي اڳوڻي مادر وطن سان قطع تعلقات ڪري سگهن ٿا، جيڪي ۲۵ سال مسلسل پاليندڙ محسنن سان غداري ڪري سگهن ٿا، اهي ڪنهن فرد واحد سان وفادار ٿي نٿا سگهن.

آءٌ ڏسي رهيو آهيان ته مستقبل ۾ سنڌ تي وڏا عذاب اچڻ وارا آهن ۽ اهي ان وقت ايندا جڏهن قومي اسيمبليءَ ۾ بنگلاديش تسليم ڪرڻ واري معاملي کي آندو ويندو. آءٌ سمجهان ٿو ته صدر ڀٽو جي اهڙا قدم ڪندو جيئن رجعت پسندن کي راضي ڪري، بنگلاديش بابت ووٽ وٺي سگهي.

آءٌ سنڌ جي ماڻهن جي قوت ۾ ويساهه رکندي اهڙن عنصرن کي آگاهه ڪرڻ گهران ٿو ته جيڪڏهن ڪا به اهڙي ڳالهه ڪنهن به ڪنڊ ۾ رهي ويئي ته ان کي هڪدم روڪيو ويندو.

صدر ڀٽي جون موجوده پاليسيون ان ڳالهه جي نشاندهي ڪن ٿيون ته هو اردو سامراجين کي خوش ڪرڻ ۽ سندن ساٿ وٺڻ خاطر مناسب قدم کڻڻ وارو آهي. جيئن صدر ڀٽي تازين حالتن ۾ چند غنڊن آڏو جهڪي پنهنجي ڪمزور هجڻ جو ثبوت ڏنو آهي. ان ڪمزوريءَ جو فائدو وٺندي، هو انتشار جو سهارو وٺي هن مان ڪو به ڪم ڪري سگهن ٿا.

اسان هن کان اڳ به ۲۳- جولاءِ تي جيئي سنڌ محاذ واري گڏجاڻيءَ ۾ ٺهرائن ذريعي آگاهه ڪيو هو ته مستقبل قريب ۾ اهي عناصر بنگلاديش مان بهارين کي گهرائڻ واري تحريڪ هلائڻ چاهين ٿا ته جيئن هو سنڌ اندر اصل سنڌين کي اقليت ۾ بنائي سنڌ جا حاڪم ٿي ويهن. مون کي ته شڪ آهي ته صدر ڀٽي ڪٿي اهڙي ٺهراءَ تي ساڻن سمجهوتو نه ڪيو هجي. سنڌين اڳيئي اردو سامراجين هٿان گهڻا زخمو کائڻ آهن ۽ هو ڪنهن به صورت ۾ بهارين کي هتي اچڻ نه ڏيندا. آءٌ ايمانداريءَ سان اها تجويز ڏيان ٿو ته سنڌين کي ايترو سوڙهو نه ڪيو وڃي جو اڳتي هلي تباھه ڪن ٿيڻ چاهجن.

۰ وٺڪي اهو ٻڌي تمام گهڻو صدمو پهتو آهي ته موجوده حڪومت غريب بينڪال سرڪاري ڪارورن توڙي ٻين شهرين کي سندن خواهش جي اظهار ڪرڻ جي جرم ۾ نوڪرين مان خارج ڪري، پگهارون بند ڪري، ڪاري وحشت ۽ ظلم جو شڪار بنايو ويو آهي. اهڙي قسم جا ڪيترا مضمون ۽ خط شايع ڪيا ويا آهن. سندن پگهارن بند ٿيڻ ۽ ويجهڙائيءَ ۾ وطن وري وڃڻ جي امڪانن جي غير موجودگيءَ کين عليل ۽ رحم جو گين حالتن ۾ ڏڪي ڇڏيو آهي. هي دنيا جي تاريخ ۾ هڪ قسم جو الميو ٿيندو. جيڪڏهن کين زندگي گذارڻ لاءِ وسائل مهيا نه ڪيا ويا ته هو بڪ ۽ افلاس جو نشانو بڻجي ويندا.

آءٌ گهر ڪريان ٿو ته موجوده حڪومت کي اهڙن ستايلن انسانن لاءِ جوڳا قدم کڻڻ کپن. هي انساني مسئلو آهي. جيڪڏهن اهو حل نه ڪيو ويو ته ٻاهرين ملڪن اقدر توڙي پير وارن ساٿين سامهون ڏلت ۽ بدناميءَ جو ڪارڻ بڻبو. اڳيئي گذريل سال دوران بينڪال وارن واقعات ۽ بربريت اسان کي ڪافي خوار ڪيو آهي ۽ اسان وڌيڪ خواري برداشت ڪرڻ لاءِ تيار نه آهيون.

آءٌ اعتماد سان چوڻ چاهيان ٿو ته سنڌي قوم هاڻ جهالت جي اونداهين راتين مان نڪري رهي آهي ۽ وقت اچي ويو آهي ته هو پنهنجي خلاف سڃيڻڙ سازش کي قبول ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيندا. کين هاڻي ”غداري وارن نعرن“ سان گمراه ڪري ٿو سگهجي. اسين ڪافي پوئجي چڪا آهيون.

ٺٽين دور جو صبح هن موهن جي ڌڙي جي پراڻي ڌرتيءَ تي اڀري چڪو آهي. سنڌي زبان جي واحد سرڪاري زبان هجڻ وارو مقام اسان جو حق آهي. اڄ يا سڀان اسان اهو حق ضرور وٺي رهنداسون. هاڻ اسان سان وڌيڪ دغا ممڪن نه آهي. سنڌ اندر ٺٽين صوبي پٺاڻ واري سازش کي ٻوري قوت سان روڪيو ويندو. اسين پنهنجي پاڪ ڌرتيءَ تي ڪو به اسرائيل يا محمد پور ۽ ميرپور برداشت

نه ڪنڊاسون. هيءَ ڌرتي صوفين جي ڌرتي آهي.
 ۱۰ سڀاڻي سنڌ جي دوري تي وڃي رهيو آهيان. منهنجو مقصد
 سنڌ جي ماڻهن کي سندن خلاف ٿيندڙ سازش کان آگاهه ڪرڻ آهي.
 ممڪن آهي موجوده حڪومت انهن حقيقتن کان خائف ٿي منهنجي
 ان دوري جي راهه ۾ رڪاوٽون کڙيون ڪري. پر مون کي اهڙين
 رڪاوٽن جي ڪابه پرواهه نه آهي. جيڪڏهن مون سان ڪوبه اهڙو
 واقعو پيش آيو ته هي سچ جو جهنڊو منهنجن ساٿين جي هٿن تائين
 پهچي ويندو ۽ هو ان جهنڊي جي وقار ۽ بلنديءَ خاطر آخري دم تائين
 جدوجهد ڪندا رهندا.

Gul Hayat Institute

سنڌو ديش موان

[ميرپور بنوري ۾ ۱۴ مئي تي جشن لطيف جي
نوڪعي تي محب سنڌو محترم جي - ايم - سيد جي
ڪيل صدارتي تقرير پيش ڪجي ٿي.]

مڪبان لطيف:

لطيف سنڌو ديش جي پنج هزار ساله تاريخي ڪلچر جو علمبردار
آهي، لطيف سنڌو جو روح روان آهي. سنڌو لطيف کانسواءِ بي جان آهي
جيڪڏهن اوهان محب سنڌو ٿين گهرو ٿا ته لطيف جي پيغام جي
سڃاڻپ ضروري اٿو. ان جو پتو هن مان پوندو ته:

(۱) اوهان سنڌو ديش جي محبت رکندا هجو.

(۲) اوهان سنڌي قوميت جي نشي ۾ سرشار ٿيو.

(۳) اوهان کي سنڌي ٻوليءَ لاءِ پيار هجي.

مٿي ذڪر ڪيل ٻنهن کانسواءِ اوهان کي لطيف جي درٻار
۾ داخلا ملي نه سگهندي. انهيءَ محبت جي ڪسوٽي هي ٿيندي ته
اوهان صدق دل سان وعدو ڪريو ته:

(۱) سنڌو ديش کي غيرن جي سياسي تسلط اقتصادي استحصال

۽ ڪلچرل غلبي کان بچائڻ لاءِ جدوجهد ڪندا.

(۲) سنڌين جي قومي يڪجهڙائي، فلاح ۽ بهبوديءَ لاءِ
ڪوششون رهندا.

(۳) سنڌي زبان جي فروغ ۽ ترقيءَ لاءِ هيٺيان قدم کڻندا:

الف - سنڌو ديش جي واحد قومي ۽ سرڪاري زبان سنڌيءَ
کي تسليم ڪرائيندا.

ب - سنڌ ۾ رهندڙ هر هڪ ماڻهوءَ لاءِ سنڌي زبان جو سکڻ
لازمي ٺهرائيندا.

ت - سنڌي زبان جو ڄاڻڻ، سنڌ ۾ واپاري فرمن، ڪارخانا،
سرڪاري توڙي خانگي نوڪرين ۾ داخلا لازمي ڪرائيندا.

ث - پاڪستان جي قومي زبان اردوءَ جي عيوض سنڌيءَ
کي بنائيندا.

ج - سنڌ اندر ريلويون، ٽيليويزن اسٽيشن تان ۹ سيڪڙو
وقت سنڌيءَ لاءِ مقرر ڪرائيندا.

ح - سنڌ ۾ سئنيائن ۾ فلر ۸۰ سيڪڙو اردو ۾ ڏيکارڻ تي
پابندي وجهندا.

دوستو! اوهان کي معلوم هوندو ته دنياوي ڪاروبار ۾ به
قوتون اثر انداز ٿين ٿيون، جن کي خيبر ۽ شر جي نالن سان سڏيو
آهي. خيبر جي قوت مددگار دوست ۽ فائديمند ٿئي ٿي ۽ شر جي
قوت مخالف دشمن ۽ نقصانڪار ٿئي ٿي. جيتوڻيڪ انهن قوتن کي
دنيا جي هر ڳالهه ۾ داخل ٿئي ٿو. ليڪن انهن جي تميز نهايت
اوکي آهي.

تاريخ تي نظر ڪندا ته معلوم ٿيندو ته سنڌ جي سياست ۾
اقتصاديات ۽ ڪلچر تي به انهن قوتن اثر پئي وڌو آهي.

سنڌ جي دوست ۽ دشمن کي جيڪڏهن پرکڻو اٿو ته هيٺين
ڪسوٽيءَ جي آڌار تي هر کي سگهو ٿاڻ.

(۱) جو ماڻهو جيئي سنڌو ديش (سنڌ زنده باد) تي خوش ٿئي اهو دوست آهي، جنهن کي انهي نعره تي چٽو اچي يا شرم ٿئي سو دشمن چٽو.

(۲) جو ماڻهو جيئي سنڌي قوم (سنڌي قوم زنده باد) تي خوش ٿئي، اهو دوست آهي، جو انهي نعره جي مخالفت ڪري يا ان تي ڪاوڙجي اهو دشمن سمجهڻ گهرجي.

(۳) جنهن ماڻهو ۽ کي سنڌيءَ جي واحد سرڪاري ۽ قومي زبان بنائڻ تي خوشي ٿئي اهو دوست آهي، جو ماڻهو سنڌيءَ تي اردو کي ترجيح ڏئي، اهو دشمن آهي، بدقسمتي سان سنڌين ۾ دوست جي تميز گهٽ هئڻ ڪري مخالفن ۽ ڌارين جي ايجنٽن ۾ روز بروز اضافو ٿيندو وڃي.

مثلاً:

(۱) سنڌ جا ڪيترا ڏسڻا وائسٽا ماڻهو مخالف طاقتن کان مرعوب ٿي، مجلسن ۾ جتي ۹۵ سيڪڙو سنڌي چائيندڙ موجود هجن ۽ صرف پنج سيڪڙو اردو دان حضرات هجن ته انهن کي راضي ڪرڻ جي غرض سان اردوءَ ۾ تقرير ڪندا آهن. ڇي، 'هو سندن مافي الضمير سنڌيءَ ۾ پوريءَ طرح ادا ڪري نٿا سگهن.'

(۲) ڪيترا معتبر اهڙا به آهن جو سندن مجلسن ۾ ڪن شخصن جي زنده باد يا جيئڻ جا، نعرا لڳڻ ٿا ته خوش ٿين ٿا پر جي آني ڪنهن جيئي سنڌ، جو آواز ڪڍيو ته ڪاوڙ کان منهن ٻاڙهو ٿيو وڃين ڇو ته ڪنهن کين گار ڏئي ڇڏي، انهي رويي مان حوصلو پرائي هڪ عالم کي ايتري قدر چوڻ جي جرئت ٿي ته جيئي سنڌ معنيٰ 'مري پاڪستان'.

(۳) حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ ۾ رهندڙ ڪيترن سنڌ جي مخالفن سنڌ جي دوستن طرفان ديوارن تي لکيل نعري "جيئي سنڌ" کي ڪاٽي ان جاءِ تي "صرف ڪهو جيئي پاڪستان" لکيو، ان تي سنڌي نسل

جا ڪي اهڙا به ساڻهو آهن جي رنج ٿيڻ پدران انهي لاءِ خوش ٿين ٿا جو انهن کي مخالفن وٽ مرغوب ٿيڻ جو شوق ڏانهن ڪير آهي.

(۴) سنڌ جي ڪلچر کي مٽائڻ لاءِ ڌارين ماڻهن سندن دور تسلط ۾ سنڌ جي ريلوي اسٽيشن، سائين بورڊن، رستن، پٿرن وغيره تي ازدوءَ ۾ نالا لکي ڇڏيا آهن، جي مضمحل ڪرڻ ۽ خيز ٿي پيا آهن ۽ رستن تان اڳيان نالا مٽائي پيا ٻاهرين جا نالا لکي ڇڏيا آهن. سنڌ جا ڪي صاحب اقتدار به اچڻ بعد به سندن آڦاڻن کي رضامنڊ ڪرڻ لاءِ انهي ظلم جو سدباب نٿا ڪن.

(۵) سنڌ جي پنج هزار سالن جي تاريخ جي رهاڪن کي باوجود زبان، وطن، ڪلچر، تواريخي، روايتن، سياسي ۽ اقتصادي مفاد هئڻ جي، قوم سڏڻ تي ناراض ٿين ٿا. ليڪن ۲۵ سالهه مهاجر پنجابي مستقل مفاد جي ايجاد ڪرده مسلم قوم جي نالي ۾ سنڌي قوم کي ختم ڪرڻ جي سازش ۾ شريڪ ٿيڻ کي عيب نٿا ڄاڻن.

(۶) سنڌ جي ڪلچر، سياحت ۽ اقتصادي مفاد جي حفاظت لاءِ آواز اٿاريندڙن کي علائقائي تعصب رکندڙ ڀارت جا ايجنٽ سڏي ڪڍڻ جا ڊڙڪا ڏيڻ ٿا. انهن ڳالهين تي غور ڪرڻ بعد اوهان سمجهي سگهندا ته سنڌ ۽ لطيف جو مخالف ڪير آهي ۽ دوست ڪير آهي؟

صرف لطيف جي ميلي تي حاضري ڏيڻ ڪافي نه آهي پر لطيف جي پياري سنڌ جي مذڪور بالا ڳالهين سان محبت رکڻ ضروري آهي. هن وقت سنڌ دوراهي تي پهتل آهي. هڪ رستو تنزل ڏي نيندو ۽ ٻيو ترقيءَ ڏي. اهو اوهان تي ڇڏيل آهي ته ڪهڙو رستو اختيار ڪريو.

آخر ۾ آءٌ اوهان کي چند شاهه صاحب جا بيت ٻڌائي ان تي غور ڪرڻ لاءِ عرض ڪندس.

ديسي سين ڪجن، پرديسي ڪهڙا پرين!
هتي ڌاريا آهي شمار ڪيا جي ۲۵ سالن جي باوجود به سنڌي

ٻولي نه سڳيا آهن. شاه صاحب سنڌ کي ديس سنڌيو آهي، ان ۾
رهاڪن لاءِ محبت جي هدايت ڪئي اٿس.

ڌريان ئي ڌاريا، مت مٿيءَ جا نه ٿيا!

هتي انهن ماڻهن جو ذڪر ڪري ٿو جي سنڌ ۾ رهڻ جي
باوجود سنڌين ۾ سمائجي انهن جي زبان ۽ ڪلچر اختيار ڪرڻ لاءِ
تيار نه آهن بلڪ ان کي ورهائڻ جا گهٽ گهڙي رهيا آهن.

حيف تين کي هوءَ، وطن جن وساريو!

هتي وطن وسارڻ وارا اهي شمار ڪبا جي ڌارين جي مصنوعي
انڪار. وطن تي ايجاد. ڪيل نظرين ۾ گمراه ٿي هزارن ورهين جي
سنڌو ديش کي وسارين ٿا.

اي نه مارڻ ريت، جيئن سڀڻ مٿائين سون تي!

هتي شاه صاحب انهن ماڻهن کي مخاطب آهي جي ڌارين
جي اقتدار ۽ عزت تي موهجي سنڌ ۽ سنڌين کي وسارڻ لاءِ تيار
ٿين ٿا.

قسمت قيد ڪياس، نه ته ڪير اچي هن ڪوٽ ۾!

هتي شاه صاحب سنڌين کي ڌارين جي سياسي غلامي، اقتصادي
استحصال ۽ ڪلچرل غلبي هيٺ اچڻ جو احساس ڏياري ٿو.
جيها جي تيها، مون مارو مڃيا.

هتي شاه صاحب سنڌين جي ڪهه ڀڃڻ، ۽ ٻين عيبن جي
باوجود بنا شرط محبت جو اظهار ڪري ٿو.

منهن جي آس اها، ڪڏهن ڪيرائيندي ڪوٽ کي؟

هتي شاه صاحب سنڌين جي سياسي غلامي اقتصادي استحصال
۽ ڪلچرل غلبي کان آزاد ٿيڻ جي دعا گهري ٿو.

شاه لطيف سنڌي هو. هن جا هٿ ۽ هيروئنون به سنڌي هئا
مومل راڻو، عمر مارئي، ليلان چنيسر، نسبي پنهنون سڀ سنڌي ۽
غير مسلم هئا. هن ڪڏهن به مسلم قوم جو نالو نه ورتو دوستو!

چئو ته جيئي لطيف، جيئي سنڌس سنڌڙي، جيئن ان جا ٻارون
۽ انهن جي مٽڙي سنڌي ٻولي جيئي سنڌ.

سنڌ جي گشت وقت پورين آگسٽ ۱۹۷۲ع تي رات جو ميرپور بٺوري ۾ ڪيل تقرير

عزيزو - اسلام عليڪم :

پوڙهيڻ ۽ سڄي ڏينهن جي ٽڪاوت جي باوجود يوسف جي
خريدارن جي لسٽ ۾ نالي لسڪائڻ خاطر اچي اوهان جي خدمت ۾
حاضر ٿيو آهيان .

حقيقت ۾ عزيزم حفيظ قريشيءَ جي تقرير کانپوءِ منهنجي تقرير
جي ضرورت نه هئي . ليڪن اوهان جي اصرار تي چند الفاظ چئي
رهيو آهيان .

آءٌ جڏهن به ميرپور بٺوري ۾ ايندو آهيان ته هن سر زمين
جو مون تي اثر ٻوندو آهي . چونڊ پوي! هي شهر قديم سومرن جي
گاديءَ ۽ شاه عبدالڪريم بلاڙي ۽ شاه عنايت صوفي جي مرڪز
۾ آهي .

سڃاڻول وارو سيد حاجي عبدالرحيم شاه منهنجو سياسي سرپرست
ٿي رهيو هو .

هن شهر جي رهاڪو سيڪ محمد جعفر خواجہ کان مون سياست
جا ابتدائي سبق سکيا هئا ، تنهنڪري هتي رواجي سوالن تي گفتگو
ڪرڻ جي عيوض اهم مسئلن تي روشني وجهان ٿو .

گذريل ۳ سالن کان وٺي جي چند ڳالهين سنڌ جي تباهي جو باعث بنيون آهن ان مان مڪيه هي ڳالهه آهي ته مهاجر پنجابي مستقل مفاد اسان کي نظرياتي طور تي وقوف بنائي توڪو ڏئي گمراه ڪيو آهي. اسان ڏسي وائسي ٻن قومن واري نظريي کي مڃي پاڻ کي مصيبت ۾ ڦاسايو آهي.

ان گناه جو ٻين کان وڌيڪ آڳوڻو گناه گار آهيان.

اسان بنا سهجهه سوچ جي نظريي پاڪستان يا مسلمانن جي جدا قوم جي نظريي ۾ اعتبار رکي وڏو توڪو کاڌو آهي.

ان نظريي مطابق قوميت جو مدار عقيدن جي آڌار تي رکيو وڃي ٿو.

ڪو وقت هو جو دنيا ۾ عقيدن جي بنياد تي ٺهيل جماعتن کي قوم جي نالي سان سڏيو ويندو هو. جهڙوڪ: هندو قوم، ڪرستان قوم، مسلمان قوم وغيره. اهي جماعتون بين الاقوامي حيثيت رکندڙ هيون. انهن جو ڪنهن خط، زمين، زبان، ڪلچر، سياسي ۽ اقتصادي مفاد سان واسطو نه هو.

تاريخ پڙهي ڏسندا ته معلوم ٿيندو ته مذهبن جي نالي ۾ صلح سانتي جي غيوض بدامني ۽ فساد زياده ٿيا آهن.

اسان کي هندوستاني مسلم اقليت صوبن جي مسلمانن ۽ پنجابي مستقل مفاد طرفان ٻڌايو ويو ته هندوستان هندو ۽ مسلمان ٻن قومن جو ملڪ هو.

اسان ۾ عقل ۾ تجربي جي گهٽتائي سبب گمراه ٿي وياسون. گهڻي تجربي بعد مس مس ماڻهن کي پتو پيو لڳو آهي ته اهو نظريو غلط هو ۽ مذڪور بالا مستقل مفاد پاڪستان تي سندن تسلط قائم ڪرڻ لاءِ ايجاد ڪيو هو.

مذهبي بنياد تي قوم جو نظريو دنياوي حقيقتن جي خلاف ۽ تاريخي ڪسوٽي تي بيڪار ثابت ٿيو آهي. اقوام متحده ان کي تسليم نه ڪيو آهي.

دنيا ۾ اسرائيل کانسواء ٻيو ڪوبه ملڪ ان ۾ اعتماد
نٿو رکي.

پاڪستاني حڪومت ماڻهن کي توکي ڏيڻ لاءِ مذهبي بنياد
تي قوم جي نظريي جو اظهار ڪري ٿي. ليڪن دنيا ۾ اقوام متحده ۾
پاڪستاني قوم سڏائي ٿي. اهي ٻئي ڳالهين غلط آهن. نڪو مسلمان
قوم جو وجود آهي، نڪو پاڪستان جا رهاڪو هڪ قوم آهن.
مسلمانن ۾ ۳۵ کن فرقا آهن. جن مان هرڪو پاڻ کي حق
تي سڏي ۽ ٻين کي ناحق تي سڏي ٿو.

ڪجهه وقت ٿيو ته پنجاب ۾ قاديانين خلاف هلچل هلائي
ويئي ته هو مسلمان نه آهن. جهٺڪري فساد ٿيا ۽ ڪيتريون جانين
ضايع ٿيون. ان تي صوبي سان پاڪستان سرڪار مارشل لا لاڳو ڪري
بهترين ججن، جسٽس محمد منير ۽ جسٽس رستم ڪياني تي مشتمل
ٽريبونل مقرر ڪري فسادن جي ڪارڻن بنسبت انگوائري ڪرائي،
انهي ٽريبونل ڪيترن مولوين جا بيان ورتا ۽ هنن کان پڇيو ته مسلمان
قوم ڇاڪي ٿو چئجي ۽ اسلامي نظام ڪهڙو ٿيندو آهي؟

جج پنهنجي رپورٽ ۾ لکن ٿا ته ”اڪثر مولوين هڪ ٻئي جي
خلاف ڳالهائون ڪن ٿا ۽ خيال متضاد هئا. جيڪڏهن سڀني جي ڳالهين
تي اعتبار ڪبو ته پوءِ ملڪ ۾ ڪوبه ماڻهو صحيح مسلمان نه رهندو.“

مسلمانن جي جداگانہ قوم جو نظريو مذهب اسلام جي بنياد
تي وحدت خيال ۽ عمل جي آڌار تي ايجاد ڪيل هو. ليڪن چٽائي
ڏسبو ته مسلمانن جو معاشره مختلف خيالن ۽ عملن جو جرم غفير آهي.
منجهن هڪڙا عالم پيا جاهل- هڪڙا زاني، شرابي، چور ۽
ظالم هئا ته ٻيا پرهيزگار، بااخلاق، منصف مزاج ۽ عادل هئا.
ان حالت ۾ وحدت خيال ۽ عمل يڪسان نه هئڻ ڪري هو
ڪهڙي طرح واحد قوم سڏائڻ جا حقدار ٿي سگهن ٿا.

قرآن شريف ۾ لکيل آهي ته بهشتي ۽ دوزخي ٻئي برابر نه
هئا يعني چڱا ۽ پرا هڪجهڙا ئي نٿا سگهن.

علامہ عنایت اللہ مشرقی سندس تذکرہ ۾ انهي مسئلي تي لکيو آهي ته، مسلم قوم جي اهڙي تشريح غلط آهي، ڇاڪاڻ ته اسلام جي صحيح سمجهاڻيءَ مطابق هر صالح ماڻهو مسلمان هو. پوءِ ڪٿي هو ڪهڙي ۾ مذهب سان واسطو رکندڙ هجي، ۽ هر غير صالح ماڻهو غير مسلم هو. ان لکڻي موجب دنيا جو هر صاحب اخلاق عيسائي، يهودي، هندو مسلمان شمار ٿي سگهي ٿو.

پر هتي جو استحصالِي ۽ ظالم ۽ بد اخلاق مسلمان علامہ جي تعبير موجب مسلمان نه هو.

هن قرآن شريف مان ثابت ڪيو ته ”جيڪو ماڻهو الله جي وجود، انسان ذات جي روشن مستقبل (آخرت) ۾ اعتماد رکندڙ ۽ چڱا عمل ڪندڙ هو. اهو نجات جو حقدار هو.“

ظالم، استحصالِي ۽ پور ڪي صرف مسلمان سڏائڻ ڪري مسلم قوم جو فرد شمار ڪرڻ غلط هو. تنهنڪري مسلمانن جي جدا ڪانه قوم جو نظريو غلط ۽ غير حقيقي هو. مذهب جي بنياد تي قوم جا نظريا فرسوده ٿي چڪا هئا تاريخ ان جي گواه آهي. اشوڪا پٿر وارن کي مذهب جي نالي ۾ متحده ڪرڻ گهريو پر اهو تجربو ناڪام ثابت ٿيو.

هندن وڪرماجيت جي ڏينهن کان ويدڪ ڌرم جي بنياد تي ماڻهن کي متحد ڪرڻ گهريو پر ان مان پاڻ وڌيڪ ويڇا پيدا ٿيا.

هڪڙا ڇوٽ ۽ ٻيا ڀوتڙ مڏجن لڳا، جاتسي ۽ ٻيل انهيءَ نقطه نگاهه جي پيداوار آهن.

ان کانپوءِ ڪرستانن ماڻهن کي مذهب جي نالي ۽ پوپ جي اڳواڻي هيٺ متحد ڪرڻ گهريو، پر صليبي لڙايون ۽ باهمي جنگ جدال ان جا نتيجا نڪتا. مسلمان به ان جو ڪيئي بار تجربو ڪري چڪا آهن پر ان جا نتيجا ڪنهن کان اڪل نه آهن. رسول جي اولاد جي شهادت مذهب جي آڙ ۾ ٿي.

شيعن ۽ سنين جا جهڳڙا، مسلمان بادشاهن جي هٿان مسلمانن جو قتل تاريخ جو باب بنيل آهي.

مهدين ۽ ترڪ خليفن جيڪي اتحاد اسلامي ۽ ڪوششون ڪيون هي سڀ رانگان ويئون.

هان ان آزمائيل ۽ فرسوده نظريي کي دهرائڻ مان ڪو فائدو ٿيڻ وارو نه آهي اسان ان توکي هيٺ اچي ماڻهن کي برعلائي وڌو ڏوه ڪيو آهي.

ان ڏوه لاءِ خدا جي سامهون توبه تائب ٿيون ٿا. هان آءٌ علي الاعلان ظاهر ڪريان ٿو ته مسلمانن جي جدا ڳالهه قوم جو نظريو توڪو آهي.

قومن جو وجود عقيدن جي بنياد تي رکڻ غلط آهي، ڇو جو اهي بدلجي سگهن ٿا، قومن هزارن ورهين جي باهمي ميل ميلاپ بعد فطري طور پيدا ٿين ٿيون. ڪنهن خطي زمين تي ڪيترا قبيلا ۽ ماڻهو گذر معاش جي ڳولا ۽ مختلف اسباب ڪري جدا جدا ماڪن مان لڏي اچي رهن ٿا، جي هزارن ورهين جي ارتقا بعد سندن جدا زبانون، ڪلچر، لسوڪ ڪهاڻيون گڏي. هڪ زبان. هڪ ڪلچر ۽ ساڳيا سياسي ۽ اقتصادي مفاد اختيار ڪري قوم ٺهين ٿا. اسان جي سنڌي زبان جو مثال وٺو. اها دراويدي، منگول، سامي، سنسڪرت ۽ ٻين ٻولين جي الفاظ جو گڏيل مجموعو آهي. قومن جا پنج ورثا ٿين ٿا.

۱- وطن. خطي زمين کانسواءِ ڪا به قوم وجود ۾ اچي نٿي سگهي.

۲- ٻولي. هر قوم کي پنهنجي ٻولي هئڻ ضروري آهي.

۳- ڪلچر. هر قوم پنهنجو ڪلچر پيدا ڪندي آهي.

۴- تاريخي زوايات. هر قوم کي پنهنجون گذشتہ روايتون ٿينديون آهن.

۵- سياسي ۽ اقتصادي مفاد. هر ملڪ واري قوم سندس سياسي آزادي ۽ اقتصادي خوشحالي جي خواهان رهندي آهي.

اهڙن ورثن وارن توڻن کي اقوام متحده ۾ قبول ڪيو آهي. اسان جي سلسلي جي جملي خرابين ۽ مصيبتن جو ڪارڻ نظريو پاڪستان آهي. يعني مذهب جي بنياد تي قومي وجود، انهي نظريي جي آڌار تي ڌاريا سنڌين جي مثال سياسي تسلط، اقتصادي استحصال ۽ ڪلچرل غلبو رکيو ويو آهي، آءٌ صاف ظاهر ڪريان ٿو ته سنڌي وطن، زبان، ڪلچر، تواريخي روايات، سياسي ۽ اقتصادي مفاد جي بنياد تي هڪ جدا قوم آهن. اسان نه مسلم قوم آهيون نه پاڪستاني قوم آهيون. بلڪ سنڌي قوم جا فرد آهيون.

قومون ۲۵ سالن ۾ نه ٺهنديون آهن. پاڪستان کي نه هڪ زبان آهي. نه هڪ ڪلچر آهي، نه ساڳيا تاريخي روايات آهن. ان ۾ شامل ڪيل ملڪ ۽ ان جا رهاڪو اڪثري هڪ ٻين جي مخالف ٿي رهيا آهن.

سنڌي ۾ چوڻي آهي ته:
 ”جڏهن ڪڏهن سنڌڙي، توکي ڦٽارون جوکو“
 ”پنجابي هڪ ته پاڻڻج ڏون، جي ڏون ته اهو جهڳو اهو تون.“
 جيڪڏهن انهن خطن جي رهاڪن ۽ همجنسي ۽ هم نوائي هجي ها ته اهي چوڻيون نه ٺهن ها:

بلوچ، ٻٽاڻ، پنجابي ۽ سنڌي جدا قومون آهن. قوم وڏي هجي يا ننڍي، سڀني کي اقوام متحده ۾ هڪ جيترو حق مليل آهي. ريشيا، آمريڪا، انڊيا ۽ چين دنيا جون وڏيون قومون آهن پر انهن کي اقوام متحده ۾ هڪ هڪ ووٽ مليل آهي. ۽ يمن، ڪويت، جهڙين ننڍين قومن کي به هڪ هڪ ووٽ آهي.

اسان سنڌي مسلمان قوم يا پاڪستاني قوم انڪري سڏائڻ لاءِ تيار نه آهيون. جو انڪري پاڪستان جا رهاڪو هڪ قوم شمار ٿيڻ سبب سنڌي اقليت ۾ ٿي پنجابي اڪثريت جي ماتحت ٿي پوندا. اسان بنيادي غلطي ڪري پاڪستان قائم ڪرايو.

”تر جي گتي سٺو چوٽون کائي“ هاڻ ان جو نتيجو ڀوگي رهيا آهيون.
هاڻ اسان جي قومي وجود کان انڪار ڪيو وڃي ٿو.
تنهنڪري اسان کي صاف چوڻ گهرجي آءِ پاڪستان ڇڏڻ قومن جو
مائد آهي.

جيڪڏهن سڀني کي گڏ رکڻو اٿس ته نظريه پاڪستان جي
ٽوڪي کي وري نه ڏهرايو. لڳي ۽ سان پائيواري هلي نه سگهندي.
صحيح مومن ٻيو دفعو ٽوڪو نه کائيندو آهي.

اسان سچ چوندا رهنداسون. سچل سرمست فرمايو آهي ته:

سچ ٿا مرد چون، ڪنهن کي وٺي نه، وٺي،
کوڙي ۽ دوستي ۽ جو دم ٻئي نه، ٻئي.

پاڪستان ٺهڻ کانپوءِ مون کي سچ چوڻ ڪري ۱۳ سال
جیل يا نظر بنديءَ ۾ رکيو ويو آهي. زندگي خبر نه آهي ڪيتري آهي.
اڳ خدا ۽ سنڌين ۽ انسانذات اڳيان شرمسار ٿيندس. جيڪڏهن
لالچ يا ڊپ ڪري جنهن ڳالهه ڪي سچ سمجهان ٿو، ان
کي لڪايان.

جيڪڏهن هن وقت به پاڪستان جي بنيادي غلطيءَ کي
درست نه ڪيو ويو ته آمريڪا جا مليل هٿيار، سامراجي وارن جون
فتوائون، قيد ۽ نظر بنديون، بينگال جهڙا قتل عام پاڪستان کي
بچائي نه سگهندا.

اسان کي دنيا جي حقيقتن کي مدنظر رکي ان موجب هلڻ گهرجي.
وقت آيو آهي ته نظريه پاڪستان کي ڦٽو ڪري پاڪستان کي ڇڏڻ
قومن جو ملڪ تسليم ڪجي.

اسان جدا قوم ۽ ملڪ سڏائڻ بعد باهمي تعاون ڪري سگهون
ٿا جهڙي طرح جرمني، فرانس، انگلينڊ ۽ اٽلي پاڻ ۾ وڙهن بعد هاڻ
تعاون ڪري رهيا آهن.

اهڙيءَ طرح سنڌين کي سندن حق ڏيڻ بعد کين پاڪستان
۾ شامل رکي سگهجي ٿو. پر انهن کي زوريءَ اڪثريت جي ماتحت
رکن هڪ قسم جي جدا ٿيڻ لاءِ ترغيب ڏيڻ جي برابر آهي.

پروارا مسلمان ملڪ ڏسو. عرب باوجود هڪ ٻولي ٻالهاڻن،
هڪ مذهب رکڻ جي به گهر گهر جدا آهن. ڪويت، يمن، لبنان،
عراق، شام، مصر، اردن ۽ سوڊان سڀ ملڪ علائقو آهن. اسلام ۾
ميچڻ جي باوجود به هو گڏجڻ نٿا گهرن.

اسان مسلمان ٿيڻ ڪري ڪهڙو ڏوھ ڪيو جو پنهنجي جدا گانه
قوميت کي ختم ڪري مهاجر پنجابي سامراج جي ماتحت رھون.

خود پاڪستان جي لاهور واري ٺهراءَ مطابق به سنڌين کي
آزاد ۽ خودمختيار رياست جو حق ملڻو هو. پر هاڻ چواها آزادي،
اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ سلب ڪئي وڃي ٿي.
هاڻ اسان سنڌين لاءِ ٻه رستا کليل آهن.

هڪ ته اسلام ۽ پاڪستان جي ڌوڪي هيٺ مهاجر پنجابي
سامراج جي غلاميءَ هيٺ رهي ريڊ انڊين وانگر ختم ٿي وڃون.
ٻيو ته پنهنجي پيرن تي ٻيهي سياسي آزادي، اقتصادي خوشحالي
۽ ڪلچرل ترقيءَ جي زندگي اختيار ڪريون.

هڪڙو اونڌو جو رستو آهي ٻيو سوجهري جو.
جدا قومن مان خود شناسيءَ جو احساس ختم ٿي وڃي ٿو.
اهي صفحہ هستيءَ تان مٽجي وڃن.
هي بقائتي اصلاح جو زندانو آهي. ان ۾ صالح قومون زندهه
رهنديون ۽ ناصالح فنا ٿي وينديون.

چيڪڊ هيٺ اوھان ڪمزور ۽ نااھل آھيو ته اوھان ختم ٿي
ويندا ۽ اوھان جي جاءِ ٻيون قومون اچي ڀرينديون.

اوھان تاريخ جي ان موڙ تي پھتا آھيو جتي عقل ۽ ھمت وارا
لکھا ماڻھو اوھان تي اسلام، پاڪستان ۽ مسلم قوم جي نعرن سان
سياسي تسلط ۽ اقتصادي استحصال لاءِ اچي نازل ٿيا آهن.

تنازع للبقا جو ميدان آهي. هاڻ ڪٿو يا هارا پوءِ اهو موقع اٿو.
مون کي نهايت ارمان ٿيندو جيڪڏهن اوهان پنهنجي پنجن
هزارن ورهين جي قومي ورثن جي باوجود، جنهن کي نه ايراني، نه
يوناني، نه عرب، نه مغل ۽ نه انگريز مٽائي سگهيا. سوڙهين پتلون ۽
پان ڪاٺڪن هٿان شڪست ڪائي وڃو.

Gul Hayat Institute

منهنجو چونڊو بلند رهندو

[سنڌ جي سائين، سنڌ جي عظيم فرزند ۽ ايشيا جي عظيم مفڪر
محترم جي. ايم. سيد ۳ آگسٽ تي ۱۲ بجي پرکڙي هائوس ۾ هڪ
يادگار اجتماع ۾ هيءَ تاريخي تقرير ڪئي.]

حيدرآباد ۳ آگسٽ جيئي سنڌ، حجاز جي رهنما محترم جي. ايم. سيد
اڄ چيو ته اردو دانن رات منهنجي مٿان جيڪو قاتلان، حملو ڪيو
تنهن ۾ پنجاب جو عظيم فرزند دوست محمد پراچ، شهيد ٿي ويو. پراچ،
مرحوم هميشه بلا شاه ۽ لطيف جي پيغام جي اتحاد لاءِ زور ڏيندو
رهيو هو ۽ پر هن ڏٺو ته شايد منهنجي ناچيز ڪوشش ڪو نتيجو پيدا
ڪري نه سگهي. انهيءَ ڪري هن انهيءَ اتحاد کي پنهنجي رت سان
زنده ڪيو آهي.

هاڻي سنڌ ۽ پنجاب جو اتحاد، لطيف ۽ خواجہ فرید جو سنگم
ناقابل شڪست آهي، چوان جي جڙن ۾ هڪ شهيد وفا جو مقدس

رت شامل آهي. محترم سيد صاحب چيو ته سنڌ دشمنن ائين سمجهيو
 آهي ته جي - ايم - سيد کي ختم ڪرڻ سان سنڌ جو آواز ختم ٿي
 ويندو پر هن وقت سنڌ جي گهر گهر ۾ جي - ايم - سيد پيدا
 ٿي چڪا آهن.

جي - ايم - سيد صاحب، زبان جي بل مٿان جاري ڪيل آرڊيننس تي
 سخت نڪتہ چيني ڪندي هن ڳالهه تي حيرت ظاهر ڪئي ته ڀٽي
 صاحب پنهنجي اقتدار جو مدو ۾ چار مهينا وڌائڻ لاءِ سنڌ جي دشمنن
 جا هٿ مضبوط ڪيا. سيد صاحب چيو ته مون هميشه ٻڌايو آهي ته
 اردو ڳالهائيندڙن پاڪستان کي قبول نه ڪيو آهي ۽ نه وري اهي
 سنڌ جي سرزمين جا وفادار آهن. پر هاڻي سنڌي سجاڳ ٿي چڪا
 آهن ۽ هيءَ سندن حق آهي ته سنڌي زبان کي پوري ريت سنڌ جي
 واحد سرڪاري ٻولي بنائين. هاڻي وڌيڪ سنڌين کي دٻائي نه سگهيو.
 جناب جي - ايم - سيد چيو ته جيڪڏهن موجوده سنڌ کي ڪٿي ڪو
 الڳ صوبو بنائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ته ان جو سخت مقابلو ڪيو
 ويندو. اسان سنڌ ۾ ڪو اسرائيل ٺاهڻ جي اجازت هرگز نه ڏينداسين
 ۽ نه هن صوفيز ۽ پرهيزگارن جي سرزمين تي ڪو محمد پور ۽ ميرپور
 (بنگال ۾ پناهگيرن جون ۽ ڪالونين) پرڏاشت ڪيو ويندو پنهنجي
 تقرير ۾ محترم سيد صاحب چيو ته ذاتي فائدا رکندڙن هميشه سنڌ کي
 لٽيو آهي، ۽ اهڙي حالت تي پهچايو آهي جو اڄ سنڌ کي پنهنجي
 وجود کسي بچائڻ جي جنگ ڪرڻي پئي آهي. سيد صاحب
 فرمايو ته وڏي افسوس جي ڳالهه آهي جو سنڌ جي مشڪلات ۽ مصيبتن
 کي ختم ڪرڻ ۽ هڪ پاڪستان جي دائري ۾ رهي ان کي قانوني
 حيثيت ۽ مقام ڏيڻ بجاءِ ان جي حدن کي بدلايو پيو وڃي، ۽ هن
 ڳالهه جون ظاهر ظهور نشانيون موجود آهن ته حڪومت ۽ سنڌ جا
 دشمن سنڌ جي خلاف گهرين سازشن ۾ مصروف آهن اهي حالت ۾
 منهنجو فرض آهي ته آءٌ سنڌ جي عوام کي انهن سازشن کان واقف ڪريان.

جيڪڏهن بنگلاديش ۾ هو اردوءَ کي سرڪاري زبان بنائڻ

جو ظالمانہ مطالبو نہ ڪن ها ته بنگلا ديش اڄ به پاڪستان جو حصو هجي ها، ۽ اتي ايترو قتل عام نه ٿئي ها. ائين ٻيو ڏسجي. تنهنهن ماڻهن هاڻي پنهنجو ڌيان سنڌ ڏانهن ڪيو آهي. سيد صاحب چيو: ٻوليءَ تي هنگاما نه رکيو ڏانهن هر مجرمانه هٿا، جن لاءِ ڪو به جواز نه هو بل پر ڪا به اهڙي ڳالهه نه هئي جيڪا اردوءَ وارن لاءِ خوف جو سبب بڻجي. اهو بل هڪ اهڙي قانوني شيءِ هو جنهن کي ٻاهڻ مان ايڪونجاءِ جمهوري طريقي سان چونڊيل اسيمبلي ميمبرن پاس ڪيو هو. هالانڪ انهيءَ بل ذريعي سنڌ جي عوام جو اهو مطالبو پورو ٿي نه ٿيو ته سنڌيءَ کي سنڌ جي واحد سرڪاري زبان بنايو وڃي. انهيءَ بل سان انهيءَ مطالبو جو صرف هڪ حصو پورو ٿيو ٿي. پر مون کي افسوس آهي ته اردوءَ جا ڳالهائيندڙ، هن ڌرتيءَ جي فرزندن کي ايتري رعايت ڏيڻ لاءِ به تيار نه آهن! انهن پنهنجي منصوبي کي پورو ڪرڻ لاءِ هر قسم جي غنڊهه گري ڪئي. انهيءَ سلسلي ۾ سڀ کان وڌيڪَ ڏک ڏيندڙ ڳالهه هيءَ هئي. ته هو سنڌ جي اندر جارج رهيا ۽ حالت اها آهي جو هنن سنڌين کي جيڪي زخم رسايا، تن مان هو مطمئن نه آهن، بلڪ پنهنجي غنڊهه گريءَ کي جائز ثابت ڪري، سنڌين جي ڦٽن تي لوڻ پرڪي رهيا آهن. مونکي حيرت آهي ته صدر پٽي رکيو پنهنجي اقتدار جو وقت وڌائڻ خاطر سنڌ جي دشمنن ۽ مفاد پرستن جا هٿ وڌيڪ مضبوط ڪيا.

۽ مجبور آهيان هن ڳالهه تي ته پنهنجي عوام کي ٻڌايان ته راولپنڊيءَ ۾ صدر پٽي طرفان ڪوٺايل 'مذاڪري' کانپوءِ گورنر سنڌ جيڪو آرڊيننس جاري ڪيو آهي، ان مان سنڌين جي حقن کي زبردست ۽ ناقابل تلافِي نقصان پهتو آهي. جنهن مقصد لاءِ سنڌين طويل جدوجهد ڪئي هئي ۽ متعدد جانيون قربان ڪيون هيون.

انهيءَ آرڊيننس ذريعي سنڌ کي "ٻن زبانن" وارو صوبو تسليم ڪيو ويو آهي، جنهن کي ڪو به سنڌي ڪنهن به صورت ۾ قبول ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي. انهيءَ آرڊيننس جو سڀ کان وڌيڪَ پيانڪ

ٻهلو هي آهي ته انهيءَ ذريعي صدر پئي هڪ اهڙو هٿيار اردو ڳالهائيندڙن جي هٿ ۾ ڏنو آهي، جنهن جي ذريعي هو ڪراچيءَ کي باقي سنڌ کان ٽوڙڻ جي منصوبي تي ڪم ڪندا رهن.

سيد صاحب چيو ته، هن سان ڪوبه فرق پيدا نٿو ٿئي ته صدر صاحب ڪراچيءَ جي جدائيءَ جي ڪيتري مخالفت ڪري ٿو، ڇو ته اردو ڳالهائيندڙ پنهنجي انهيءَ پارٽي مطالبي تان هٿ نه کڻندا.

جيئي سنڌ جي معمر رهڻا چيو ته، آرڊيننس جي اها توجيها نه رکبو منهنجي آهي، پر شاه فريدالدين ۽ ڊاڪٽر قريشيءَ جي تازن بيانن منهنجي انهيءَ نڪتي کي ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ۽ انهن سڀني شڪن جي تصديق ٿي ويئي آهي. ٻيو بدترين مثال جيڪو هن آرڊيننس جي ذريعي قائم ٿيو آهي، سو هيءُ آهي ته سنڌ ۾ اقتدار اسيمبليءَ وٽ نه، پر ڪن پارٽي تي هلڻ بازي ڪندڙن وٽ آهي. هي آرڊيننس سنڌ اسيمبليءَ جي منهن تي هڪ بي شرمائيءَ واري چمات آهي. انهيءَ اسيمبليءَ جي منهن تي، جنهن جي گهڻائي صدر پٽي جي پنهنجي پارٽيءَ جي ميمبرن تي مشتمل آهي. مظاهرا ڪندڙن جي سامهون هٿيار ڦٽا ڪري، صدر پٽي سنڌين سان ڪيل واعدن سان غداري ڪئي آهي.

سنڌي نيشنلزم جي قائد چيو ته، صدر پٽو اردو ڳالهائيندڙن جي حمايت حاصل ڪرڻ گهري ٿو، ليڪن اهي ماڻهو، جيڪي انهيءَ سر زمين سان غداري ڪري سگهن ٿا، جنهن انهن جي پرورش ڪئي، سي پٽي سان ڪيئن وفادار ٿي سگهن ٿا؟

سيد صاحب چيو ته آءٌ مستقبل ۾ سنڌ لاءِ وڌيڪ پرڀاشانيون ڏسي رهيو آهيان، جڏهن بنگلاديش کي تسليم ڪرڻ جو معاملو قومي اسيمبلي ۾ پيش ٿيندو، سوئڪي خطرو آهي ته صدر پٽو رجعت پسندن کي خوش ڪرڻ ۽ بنگلاديش کي تسليم ڪرڻ لاءِ انهن جي حمايت حاصل ڪرڻ ۽ ووٽ وٺڻ لاءِ سنڌين خلاف ظالمانه اقدام ڪندو. صدر صاحب جي موجوده پاليسيءَ جو مقصد اردو ڳالهائيندڙن ٻاڦائڻ

اعتبار ماڻهن جون وفاداريون حاصل ڪرڻ آهي. حالانڪ هن وقت جڏهن ته صدر صاحب پنهنجو پاڻ کي ڪمزور ثابت ڪري چڪو آهي. اردو ڳالهائيندڙ پنهنجي هر ڳالهه تشدد جو مظاهرو ڪري حاصل ڪري سگهن ٿا. ويجهڙائيءَ ۾ اهي ماڻهو بنگلاديش جي بهارين کي هتي آڻڻ جو مطالبو ڪندا ته جيئن هو سنڌ ۾ پنهنجي آبادي وڌائي هن زمين جي اصل فرزندن کي ٿورائي ۾ تبديل ڪري سگهن. مونکي خطرو آهي ته ڀٽو انهيءَ لاءِ پهرين ڪان ٿي تيار ٿي ويو آهي.

سنڌي اڳ ۾ ئي پناهگيرن هٿان ڪافي ڪجهه ڀوڳي چڪا آهن ۽ هاڻي هو بهارين جو آڻڻ ڪنهن به قيمت تي برداشت نه ڪندا. آءٌ مخلصانه تجويز پيش ڪندس ته سنڌين کي هاڻي وڌيڪ تنگ نه ڪيو وڃي ۽ ورنه سنگين نتيجا نڪرندا. سنڌ جي قومي زهنه ڇيو ته مونکي انهن بنگالي سرڪاري ملازمن جي حالت تي ڏک ٿو ٿئي جن بنگلاديش وڃڻ لاءِ پنهنجي رضامندي ڏيکاري آهي. انهن ماڻهن جي بيان مطابق انهن کي نوڪرين مان ڪڍي سندن پگهار روڪيا ويا آهن. جنهن ڪري کين شديد مشڪلات کي منهن ڏيڻو پوي ٿو. ان ڪري آءٌ مطالبو ٿو ڪريان ته انهن ماڻهن کي بنگلاديش وڃڻ تائين مناسب الاؤنس ڏنو وڃي. هي هڪ خالص انساني مسئلو آهي، جيڪو نه صرف پاهرين دنيا ۾ اسان جي پوزيشن کي متاثر ڪندو پر آئينده لاءِ اسان جي لاڳاپن تي به اثر وجهندو. بنگلاديش ۾ گذريل سال جي واقعن ۽ حادثن اسان کي اڳي ئي ڪافي بدنام ڪيو آهي ۽ وڌيڪ بدنامي اسان برداشت نه ڪنداسين.

جناب شاه صاحب ڇيو ته هاڻي سنڌي سجاڳ آهن. هو اڳيئي گهڻو ڪجهه ڀوڳي چڪا آهن. سنڌيءَ کي سنڌ جي واحد سرڪاري زبان بنائڻ سنڌين جو حق آهي، جنهن کي هو جلد يا دير سان ضرور حاصل ڪندا. هاڻي انهن کي وڌيڪ دٻائڻي نٿو سگهجي. تحريڪ آزادي جي پوڙهي جرنيل ڇيو ته آءٌ سنڌ جي دوري

ٺي وڃي رهيو آهيان ته سڌين کي سنڌ جي دشمنن جي ناهڪ ارادن
 کان واقف ڪريان. ٿي سگهي ٿو ته حڪومت منهنجي راهه ۾
 رڪاوٽون وجهي، ليڪن انهيءَ ڳالهه کان آڻهريشان نه آهيان. جيڪڏهن
 مون کي ڪجهه ٿي ويو ته سنڌ جي استقلال جي جدوجهد جو جهنڊو
 منهنجي ڪنهن ٻئي سائيءَ جي هٿ ۾ هليو ويندو جيڪو مقصد
 حاصل ڪرڻ تائين بلند رهندو. انشاء الله تعاليٰ.

Gul Hayat Institute

جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو اجلاس (۳-۳-۱۹۷۳) منعقدہ حاجي عبدالله هارون

ڪاليج ڪراچي

عزيز دوستو!

ڪراچيءَ جو شهر هن وقت تائين تقريباً ڌاريون ڀيو معلوم ٿئي
ان ۾ اوهان جي هيڏي ميڙ ۾ اتساه، متهنجي دل کي خوش ڪيو آهي.
هن موقعي تي چند ڳالهين اوهان جي ڌيان تي آڻڻ گهران
تو اسيد ته اوهان ان تي توجهه ڏيندا. سوال ٿئي ٿو ته ملڪ جڏهن
نازڪ دور مان گذري رهيو آهي، اوهان شاگردن ۽ دانشورن کي ڇا
ڪرڻ گهرجي.

ان لاءِ جدا جدا ماڻهن طرفان هيٺيان رستا ڏسيا وڃن ٿا:

(۱) ڪن جو چوڻ آهي ته موجوده حڪومت جي سنڌ دشمن
پاليسين بابت عوام کي واقف ڪري سنڌ جي حقن جي حفاظت ۽
حصول لاءِ ماڻهن کي تيار ڪرڻ گهرجي.

(۲) ٻين جو چوڻ آهي ته اسان جي ساري پست حواليءَ جو
باعث مهاجر پنجابي مستقل مقاد هو انڪري انهن جي استحصال کان
جان ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي.

(۳) ٽين جو چوڻ آهي، سرمائيدار، زميندار ۽ ڪاموري طبقي
ملڪ جو زوت چوسي ڇڏيو آهي، انهن جي چنبي کان آزادي حاصل
ڪرڻ گهرجي.

پنهنجي راء موجب اوهان کي هن وقت انهي تنهي ڪالهين مان هڪ طرف توجهه ڏيڻ جي عيوض هيٺين ڪالهين طرف ڏيان ڏيڻ گهرجي:

(۱) هڪ مخلص ڪارڪنن جو گروهه پيدا ڪري سنڌ جي سياسي آزادي، اقتصادي خوشحالي ۽ ڪلچرل ترقيءَ لاءِ کين تعليم ترقيت ڏئي ساري سنڌ جي ڪثير تعداد شاگردن ۽ دانشورن کي همخيال بنائڻ جي ڪوشش ڪجي.

(۲) ان واسطي ڪارڪنن ۾ ذهني تبديلي آڻي اخلاقي قدر سيکاريو وڃن.

پوءِ ڪارڪنن کي پن گروهن ۾ ورهائي ڪم ڪرڻ گهرجي. هڪڙو گروهه شاگردن ۽ دانشورن کي همخيال بنائڻ لاءِ ڪوشش ڪري.

ٻيو گروهه دل و جان سان پڙهي مستقبل ۾ ملڪي تعمير ۽ ترقيءَ ۾ حصي وٺڻ لاءِ تيار ٿئي.

جيڪي ڪارڪن ٻين کي همخيال بنائڻ جو ذمون کڻن تن کي ملڪي مسئلن بابت پنهنجا ذهن صاف ڪرڻا پوندا.

جن مسئلن بابت اوهان کي پنهنجا ذهن صاف ڪرڻا آهن سي هيٺيان ٿي سگهن ٿا:

(۱) قوم جي مختلف نظرين جي معلومات حاصل ڪري صحيح

نتيجهن تي پهچڻ.

(۲) اسان جو وطن ڪهڙو آهي؟ ان جا اسان تي ڪهڙا حق آهن! ان تي راءِ قائم ڪرڻ گهرجي.

(۳) ملڪ جي قومي زبان ڪهڙي هئڻ گهرجي؟ ان جي حفاظت ۽ ترقيءَ لاءِ ڪهڙا قدم کڻڻ ضروري آهن؟

(۴) اسان جو ڪلچر ڪهڙو آهي؟ ان جي تحفظ ۽ فروغ لاءِ ڇا ڪجي؟

(۵) آئين سازيءَ ۾ ڪهڙيون ڳالهون بنيادي آهن؟ ڪهڙيون فروعِي آهن؟

(۶) ڪهڙا ساسراجي مفاد اسان جو استحصال ڪري رهيا آهن ان جي سدباب لاءِ ڪهڙا رستا اختيار ڪرڻ گهرجن؟

(۷) قوم پرستي يا نيشلزم ڇا کي چئجي ٿو؟ ان جي راءِ ۾ ڪهڙيون رڪاوٽون آهن؟

(۸) سيڪيولر ۽ مذهبي نظام حڪومت جي وچ ۾ تفاوت ۽ انهن جا نفعا ۽ نقصان؟

(۹) صحيح جمهوريت ڪهڙي ٿيندي ۽ ان جي حصول لاءِ ڪهڙا طريقا موثر ٿي سگهن ٿا؟

(۱۰) سوشلزم ڇا آهي؟ اسلامي سوشلزم ۾ ڪا ٿيندي آهي؟ سوشلزم ڪهڙي طرح ۽ ڪڏهن رائج ڪري سگهبي؟

(۱۱) اسلامي آئين ۽ نظام جي معنيٰ ڪهڙي آهي؟ اهي موجوده دور ۾ رائج ٿي سگهن ٿا يا نه؟ جي ها ته ڪهڙيءَ طرح؟

(۱۲) سنڌوديش جي معنيٰ ڇا آهي؟ ان جي مخالف ۽ موافق دليل، ان جا فائدا ۽ نقصان؟

(۱۳) سياستدانن جا ڪيترا قسم آهن؟ انهن جي مختلف قسمن جي تشريح ۽ پيٽ يا موازنو؟

(۱۴) سنڌي قوم جي ثبوت ۾ دليل، ان جي فائدي جون ڳالهون ۽ ان جي راءِ ۾ رڪاوٽون؟

(۱۵) پاڪستان ۽ سنڌ جي وچ ۾ ڪهڙا تعلق هئڻ گهرجن؟

(۱۶) پاڪستان جي موجوده سياسي پارٽين جا مقاصد ۽ سنڌي سنڌي مفاد لاءِ ڪارِ منصبِي (رول) ڪهڙو آهي؟

(۱۷) موجوده حڪومت جي پاليسي ۽ ڪردار کي سنڌي مفاد جي آئيني ۾ پرکڻ.

(۱۸) ٻاهرين حڪومتن جهڙوڪ آمريڪا، چين، روس،
ڀارت ۽ اسان جي هائيسي ۽ روش ڪهڙي هئڻ ڪهڙي؟
(۱۹) ٻين اسلامز ڇا آهي؟ ان جا فائدا ۽ نقصان؟
(۲۰) سياسي اخلاق ڇا آهي ۽ اهو ڪهڙي طرح اختيار
ڪري سگهيو؟

اوهان مان شاگرد ۽ دانشور ڪن جاين تي گڏ يا هفتي ۾
ٻه دفعا مذڪور بالا سوالن تي بحث مباحثه ڪري انهن جي سمجهڻ
جي ڪوشش ڪن. جي هاڻ ۾ ڪنهن فيصلو تي پهچي نه سگهن ته
پهتو داغ سياسي مفڪرن کان معلومات حاصل ڪن.

Gul Hayat Institute

مسلم هاسٽل حيدرآباد ۾، ۳ مارچ ۱۹۷۳ع شماري شاگردن جي جلسي کي خطاب

عزيز دوستو:

گذريل سال جي موقعي تي مون سنڌي مطالبن جو چارٽر توهان جي معرفت حڪومت پاڪستان جي خدمت ۾ پيش ڪيو هو.

ان کي ٻارنهن مهينا گذري ويا آهن ته، نه سرڪار ان جي پورائيءَ لاءِ ڪوشش ڪئي آهي نه اوهان ئي ان جي حصول لاءِ ڪو ڪار نمايان ڪيو آهي. اسان جتي جو تتي آهيون، رواجي طرح دنيا ۾ اهو دستور ٿي ويو آهي ته هر مسئلي جي خاسي ۽ ڪوتاهي جو ٻار پنهنجي عيوض ٻين تي اڇلايو وڃي ٿو. ممڪن آهي اسان وري به ساڳي غلطي ڪريون،

هن وقت تائين ملڪ ۽ قوم جي ڪوتاهين جو ڪارڻ ٻن ڌرين کي قرار ڏنو ويو آهي:

۱. حڪومت وقت،

۲. استحصالي طبقو.

هن دفعي آءٌ اوهان جو توجه انهن ٻنهي تي بوجو وجهڻ جي عيوض پنهنجي ڪوتاهين طرف ڏيارڻ گهران ٿو. قرآن ۾ آهي ته
”ان الله لا يغير ما بقوم حتي يغيروا ما في بانفسكم“

(يعني۔ خدا سائين ان وقت تائين ڪنهن قوم جي حالت نٿو بدلائي جيستائين ان ۾ پنهنجي حالت بدلائڻ جو مادو پيدا نه ٿيو آهي.)

آءٌ تسليم ڪريان ٿو ته اسان قديم سنڌ جي رهاڪن جي حالت

پست پيل آهي، اسان کي تعليم، تندرستي، جاء رهائش، گذر معاش جي ذريعن جهڙوڪ زمين، ڪارخانن، واپار، نوڪرين وغيره پر حسب دلخواه سهوليتون ميسر ٿي نه سگهيون آهن. هاڻ سوال آهي ته ان لاءِ جوابدار ڪير آهن؟

هن وقت تائين مون اوهان پر قوت مقابلو، پيدا ڪرڻ واسطي ٻار ٻين تي ٻئي اڇلايو آهي، پر هاڻي جڏهن سونگي اوهان مان ڪن جي صلاحيت پر قربانيءَ جي جذبي جو يقين پيدا ٿيو آهي، تڏهن توهان کي تصوير جو پيو رخ ڏيکارڻ کان نغو هٻڪان.

دنيا بڻائي اسلح جي جدوجهد پر مشغول آهي. هر فرد، هر جنس، هر قوم ۽ ملڪ زندگيءَ جي بقا لاءِ مقابلي پر رڌل آهي. امان سنڌ جا قديم باشندا پر ان عار قانون کان مستثنى ٿي نٿا سگهون.

برصغير جي ورهاست ۽ پاڪستان جي قيام بعد اسان کي گهڻن آسرن ۽ اميدن پر نا اميدي نصيب ٿي آهي.

ڪو وقت هو جو اسان سنڌي عوام جي مشڪلاتن جو باعث هندو مستقل مفاد کي سمجهندا هئامون. ليڪن ان جي هٿن بعد به حالتون درست نه ٿيون ته پنهنجي راءِ بدلي ملڪ جي جدا جدا حڪومتن جي ڪارڪنن کي ان پست حواليءَ لاءِ جوابدار سمجهڻ لڳاسون. ۲۴ سالن پر ۱۱ مرڪزي حڪومتون تبديل ٿيون آهن، پر انهن جي تبديليءَ سان به ملڪ جون حالتون نه سڌريون آهن.

سنڌين مان ڪيترا سنڌي انهيءَ پست حواليءَ جو ڪارڻ زميندار، تاجر، ڪاموري، پير ۽ ملا کي سمجهن ٿا ته ٻيا ٻاهران آيل مهاجر، پنجابي مستقل مفاد کي ان جو باعث شمار ڪن ٿا، ته ٿان سورڳو ٻاهرين سامراجي حڪومتن جي دست اندازيءَ کي ان لاءِ جوابدار ٺهرائين ٿا. اڄ آءُ اوهان کي اندر پر جهاتي پائي صحيح حقيقت سمجهڻ لاءِ توجه ڇڪائيندس.

جي انهيءَ پست حواليءَ جو ڪارڻ رڳو هندو مستقل مفاد هجن ها ته انهن جي وڃڻ بعد حالتون درست ٿي وڃن ها، پر حالتون نه

سڌڻ ڪري اسان چئي سگهون ٿا ته ساري خرابيءَ جو باعث صرف اهي نه هئا، جي انهيءَ اسان جي پستيءَ جو ڪارڻ پاڪستان جون حڪومتون هجن ها ته حڪومتون تبديل ٿينديون رهيون آهن، انهيءَ تبديليءَ بعد حالتن ۾ ڦيرو اچڻ گهرجي ها، پر نه آيو آهي تنهنڪري رڳو انهن کي جوابدار ٺهرائڻ به صحيح نه ٿيندو.

اهڙا ڳالهه برابر آهي ته ۲۰ لک مهاجر ۸ لک پنجابي ۱۰ لک پٺاڻ ٻاهران لڏي اچي سنڌ جي معيشت تي حاوي ٿيا آهن.

انهن جي اچڻ ڪري اسان جي زمين، واپار، ڪارخاني، نوڪرين ۽ ٻين سياسي ۽ اقتصادي ڳالهين تي بلاشبہ اثر پيو آهي. پر اسان کي ڏسڻو آهي ته اهي روز بيان هتي آيا آهن يا فطري قانون مطابق ڪنهن خال ۾ ڪرڻ لاءِ آيا آهن.

جيڪڏهن ڪنهن خال ۾ ڪرڻ لاءِ نه آيا هجن ها ته بروقت تصادم ٿئي ها پر اهو نه ٿيو ۽ هو ماڻ مٺيءَ ۾ معاشري ۾ سماڻجي رهيا آهن.

هان بقاء تي اصلاح جي قانون مطابق اسان کي سندن مقابلي ۾ جڏهن پنهنجي پست حالي جي پروڙ ٺهڻ لڳي آهي تڏهن حسب عادت ڏوھ متن اڇلايون ٿا بهتر اهو ٿيندو ته اندر ۾ جهاتي پائي پنهنجو تصور به ڏسون.

هندو مستقل مفاد اسان جي عوام جو استحصال چوڻي ڪيو. اسيمبليءَ ۾ ميمبر ته سنڌي مسلمانن جا گهڻا هئا، جيڪڏهن ذاتي اقتدار ۽ مفاد خاطر سنڌي مسلمان ميمبر پاڻ ۾ وڙهي هندو ميمبرن جا محتاج بڻيا ته ان ۾ ڏوھ نه صرف وڌيڪ ڪلاس مسلمان ميمبرن جو هو پر مسلم ووٽرن جو به هو جن کين چونڊي موڪليو ٿي، ووتر واقعي سياسي شعور کان عاري هئا. ڪڏهن پير جي نالي ۾، ڪڏهن سردار ۽ زميندار جي اثر هيٺ، ڪڏهن پئسي جي لالچ تي، ڪڏهن اسلام جي نالي ۾، ڪڏهن عوام جي دوکي هيٺ گهرا ٿي ووت پي ڏنا آهن. پر اسان جي مڊل ڪلاس ۽ پڙهيل طبقه ڇا ڪيو.

مڊل ڪلاس ۾ سنڌي ڪامورا، ننڍا واپاري، ڊاڪٽر، وڪيل
وغيره اچي ويسا. پڙهيل ۽ دانشور طبقي ۾ شاگرد، اديب، استاد ۽
صحافي وغيره شامل هئا.

اچو ته. نظر ٻائي ڏسون ته انهيءَ معاملي ۾ هنن ڪهڙو
ڪردار ادا ڪيو آهي. اوهان ڇٽائي ڏسندا ته هنن جو نه ذهن صاف
هون اخلاق درست هون.

ذهن جي صاف نه هئڻ ڪري هنن مسلم ليگ ليڊرن کي
اسلام جو علمبردار تسليم ڪيو ۽ پيپلس پارٽي جي ليڊرن کي عوامي
نمائنده شمار ڪيو.

اخلاق جي درستي نه هئڻ ڪري هنن. ابتدا کان وٺي هر
صاحب اقتدار گروه جي ٻوٽاڳي ڪري پنهنجا مقصد حاصل پئي ڪيا
آهن. رشوت خوري، بليڪ مارڪيٽي، ذخيره اندوزي، نوڪرين جو
حصول، خوشامد سندن مکيه ڪارناما هئا.

اهي ئي ڪارڻ آهن جنهنڪري اسان پوئتي پيل آهيون.
هن وقت اسان جي شاگرد ۽ دانشور طبقي جي ڪجهه حصي
۾ واقعي قومي بيداري ۽ سياسي شعور پيدا ٿيو آهي. پر اسان جا اهي
ڪارڪن پنهنجي طبقي جي رهيل ماڻهن جي ذهن صاف ڪرڻ ۽
اخلاق جي درستي جي عيوض ڪهڙو توجه، اڳي وانگر ٻين تي ڏوه
اچائڻ طرف ڏٺي رهيا آهن.

آءٌ سمجهان ٿو ته وقت آيو آهي ته اهو طريقو بدلي پنهنجي
درستي طرف توجه، ڏيڻ گهرجي.

شاگرد ۽ دانشور اسان جي قومي تحريڪ جا روح روان آهن.
مستقبل ۾ سنڌ جي سياسي آزادي، اقتصادي خوشحالي ۽ ڪلچرل ترقيءَ
جو مدار هنن تي آهي ۽ ملڪي ڏسيوارين جو بار به سندن ڪلهن تي
هون وارو آهي.

ان لاءِ مونکي معاف ڪندا جيڪڏهن ڪي ڪوڙيون حقيقتون
اوهان جي سامهون پيش ڪريان.

هڪ طرف لکها ٻاهران ماڻهو تعليم، پيسي، ذهني ۽ هنري صلاحيت وارا اچي ملڪ تي تسلط ڄمائي ويٺا آهن. ته ٻئي طرف اوهان جي مٿاهين طبقي ۽ سياستدانن جيڪو ذهني صلاحيت ۽ سياسي اخلاق جو ڏيوارو ڏيکاريو آهي سو توهان جي اکين جي سامهون آهي. هن وقت اوهان جو فرض اهو هٿن گهرجي ته اعليٰ تعليم حاصل ڪريو. ذهني صلاحيت پيدا ڪريو. پاڻ مان معاشري جو بهترين گروهه پيدا ڪريو.

ليڪن ڇا ٿو ڏسان ته تعليم حاصل ڪرڻ وارن جو گهڻو تعداد آرٽس ۽ لائڪليجن ۾ ڀريو پيو آهي جنهن وسيلي نه ايتريون نوڪريون ملي سگهنديون، نه وڪالت پيشي مان نفعو حاصل ٿيندو. سائنس، انجنيئري، ميڊيڪل ڪاليجن ۾ جيڪي شاگرد داخل ٿين ٿا تن بابت ٻڌي رهيو آهيان ته سال جو گهڻو حصو گهڻن ڦرڻ ۾ گذارين ٿا آخر جا مهينو ٻه پڙهي امتحان ۾ ڪامياب نه ٿين جي خوف کان ڪاپي ڪري امتحان پاس ڪرڻ گهرن ٿا.

اهي شاگرد ٻاهران آيل صالح ماڻهن سان ڪهڙو مقابلو ڪري سگهندا جي ممتحنن کي پستول ڏيکاري چرن جا ڌڙڪا ڏيئي ڪاپي ڪري امتحان پاس ڪرڻ جو ڪردار ادا ڪن ٿا يا مارڪن جي گهٽتائي جي حالت ۾ بڪ هڙتالون يا اسٽرائيڪ ڪن ٿا.

خدا جو شڪر ڪريو جو مهاجرن ۽ ٻاهران آيل ماڻهن جو ڪم ڪيترائي تعداد اڃان انڪار وطن جي بنياد تي قومي نظريو ۾ ويساهه رکيو ويٺو آهي. سنڌ کي وطن سمجهي ان جي مفاد کي بيروني مفاد تي ترجيح ڏيڻ نه سگهيو آهي. نه اڃا سنڌي زبان ۽ ڪلچر کي قبول ڪيو آهي. ڊڄو ان ڏينهن کان جڏهن اهي ماڻهو پاڻ کي سنڌي قوم جو جزو سمجهي، سنڌ کي وطن تسليم ڪري سنڌي زبان ۽ ڪلچر کي پنهنجو ڪري ويندا. پوءِ اوهان وٽ مقابلي لاءِ ڪا به شيءِ نه رهندي. خدا سائين قرآن ۾ فرمائي ٿو ته:

ان الارض لله يرثها من يشاء من عباده

يعني زمين خدا جي سلڪيت آهي، انجو وارث پنهنجي بدن مان انهن کي ڪندو جن کي گهرندو. ٻي جاءِ تي ائين به فرمايل آهي ته خدا جا پسنديدو صالح بندا ئي ئي سگهن ٿا.

دنيا ۾ ڪيئي قومون عاد، ثمود وغيره آيون. صالح نه هئڻ ڪري صفحہ هستي تان مٽجي ويون. قدرت ڪنهن جي طرفدار نه آهي. اوهان به جي صلاحيت پيدا نه ڪندا ته، اوهان کي نئي مقابلي ۾ ڪو به بچائي نه سگهندو. ذهني صلاحيت ۽ اخلاقي درستي زندگيءَ جي مقابلي ۾ ڪارآمد شيون آهن.

سنڌ سان وابستگي، زبان سان محبت، قديم روايات ۽ ڪلچر سان دلچسپي اوهان جا مشعل راہ هئڻ گهرجن.

سنڌ کي اتحاد انساني، امن عالم، ترقي نوع انسان لاءِ پيغام آهي، اوهان کي ان پيغام جو مشنري ٿي ڪرڻو آهي.

مونکي معلوم ٿيو آهي ته شاگردن مان ڪي حڪومت جا پوئلڳ ۽ ڪي مخالف آهن. اها ڳالهه ٺيڪ نه آهي. اوهان کي پنهنجو وقت پڙهڻ ۽ صحيح معاملي فهمي جي معلومات لاءِ صرف ڪرڻو آهي.

توهان کي هن وقت نه وزير بنجڻو آهي نه انهن جو دوالي بند ٿيڻو آهي، حڪومت ۾ ڪير هجن يا نه هجن ان سان اوهان جو واسطو نه هئڻ گهرجي.

ڪاغذ رفت خر آمد سرا ازين چر سود

مير صاحب گورنر ٿيو ته ڇا، جي نڪتو ته ڪهڙي وڏي ڳالهه ٿي. هو نه عوام خاطر حڪومت ۾ داخل ٿيو هو نه اسلام واسطي نڪتو آهي. اوهان کي سنڌ جي مسئلن سان واسطو رکڻ گهرجي. آل پاڪستان جا مسئلا انهن کي نيپهه هجن، جن کي اقتدار جي بڪ هجي.

موجوده حڪومت خلاف متحده محاذ جو بنياد شخصي ۽ فروعِي اختلافن تي ٺهڻ ۾ اچي ٿو نظريو پاڪستان، اسلامي آئين ۽

مضبوط مرڪز ۽ ٻيٽ مخالف، محاذ جي اڪثر ميمبرن ۽ حڪومت جي
پاليسي ۾ اختلاف ڪونه آهي.

اسان موجوده حڪومت جي ڪيترن ڪارنامن مان راضي نه
آهيون پر نڪي، مسلم ليگ، جميعت ۽ جماعت اسلامي جي گڏيل
چون چون جي مربي مان ڪا به اميد رکي نٿا سگهون. جيڪڏهن موجوده
حڪومت جا ليڊر سٺي صحبت، نڪي صلاحڪار رکن، اخلاق درست
ڪري انٽقاسي ڪارواين ڪسان ڪوشش ڪن ته گهڻو ڪجهه ڪري
سگهن ٿا. پر اهو سندن ڪم آهي. بهتر ائين آهي ته اسان ٻين کي
مشوره ڏين يا ڏوھ مڙھن عيوض پاڻ کي درست ڪرڻ ۽ اخلاق
مڌارڻ طرف توجهه ڏيون.

اسان کي هاڻ نيگيٽو (منفي) ڳالهين ڪرڻ بدران پازيٽو
(مثبت) ڳالهين ڪرڻ گهرجن. جيڪڏهن اسان ملڪ جي سياسي
آزادي، اقتصادي خوشحالي ۽ ڪلچرل ترقيءَ لاءِ ڪم ڪرڻ گهرون
ٿا ته پاڻ کي ان ڪم لاءِ تيار ڪرڻو اٿئون.

۱- انڪري عام ماڻهن وٽ وڃي جلسن ۾ تقريرون ڪرڻ
عيوض شاگردن ۽ دانشورن کي پاڻ ۾ ملي مختلف مسئلن تي بحث
مباحثا ڪري پنهنجي برادري جا ذهن صاف ڪرڻ گهرجن.

۲- ڪاليجن ۽ يونيورسٽين کي ذهني عبادتگاهون سمجهي
انهن کي سياسي سازشن جا مرڪز نه بنائڻ گهرجي.

۳- منڊي شاگردن کي ملڪ جي تعمير ۾ حصي وٺڻ لاءِ
پوري طرح پڙهي مقابلي ۾ امتحان پاس ڪرڻ لاءِ تيار ٿيڻ گهرجي.

۴- ڪاليجن ۽ يونيورسٽين اندر سرڪاري عهديدارن ۽ مخالف
ليڊرن کي شاگردن سان سياسي ڳالهين نه ڪرڻ گهرجن.

۵- شاگردن کي سمورو وقت پنهنجي پڙهڻ ۾ مشغول رهڻ
گهرجي، سواءِ انهن شاگردن جي، جن کي آئينده هلي ملڪ جي قسمت
بدلائڻ لاءِ مڪي بهرو وٺڻ جي خواهش آهي پر انهن کي به چڻي جي
جي وقت ۾ اهي ڪم ڪرڻ گهرجن.

۶- مون کي ٻيڙي تعجب لڳو آهي ته اڪثر ڪاليجن ۽ يونيورسٽين جا سنڌي شاگرد پوري طرح انگريزي ۽ ڳالهائي نٿا سگهن. ۸۰ سيڪڙو شاگرد ڪتابن پڙهڻ جي عيوض ڪجهڙين ۾ وقت گذاري استعمالن کان اڳ سال جو گهڻو ڀاڱو گهٽو وٺن ٿا.

۷- مون کي هي ٻڌي به تعجب ٿئي ٿو ته ڪاليجن، يونيورسٽين ۽ اسڪولن ۾ حڪومتي ڪارندن جي سفارشن تي استادن رکڻ ڪري تعليمي معيار گهٽيو وڃي.

۸- شاگردن کي معمولي ڳالهين تان ڪلاسن جو بائيوڪاٽ يا بڪ هڙتالون بند ڪرڻ گهرجن، اهڙي طرح سندن مجموعي قوت جي اثر کي گهڻو نقصان پهچي ٿو.

۹- سرڪار کي سڀني ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ ملٽري ٽريننگ ڪمپلسري ڪرڻ گهرجي، جي سرڪار ان طرف توجهه نه ڏي ته ادارن جي منتظمين طرفان اهڙو انتظام ٿيڻ گهرجي.

۱۰- شاگردن ۽ دانشورن کي حڪومت کي عرض ڪرڻ يا ان جي مخالفت ڪرڻ جي عيوض ملڪي حقن جي حفاظت ۽ حصول لاءِ منظر ٿيڻ گهرجي.

ڪجهه ڳالهين آڻ ڪومت وقت جي ڌيان تي آڻڻ به گهران ٿو اميد ته هو غور ڏئي ٻڌندا.

۱- هر جمهوري ملڪ ۾ مذهب، سياسي نظريه ۽ عقائد جي علائقو رکڻ ۽ پرچار ڪرڻ جي اجازت ٿي ٿي، ايتري قدر جو جيڪڏهن سڄو ماڻهو مذهب بدلائي ٿو ته ان تي به اعتراض ڪونه ڪيو وڃي ٿو، لڳن هتي پاڪستان ۾ گهڻي وقت کان وطن، زبان، ڪلچر، تاريخي روايات، سياسي ۽ اقتصادي بنياد جي بنياد تي قوميتن جي نظريه رکڻ ۽ انجي اظهار ۽ سيڪيولر طريقيءَ حڪومت جي عقيدو رکڻ وارن خلاف حڪومتن طرفان بندش وڌي وڃي ٿي. اهي طريقا هاڻ بند ڪرڻ گهرجن ورنه اهي تحريڪون پوري پٺيان وڃي خوفناڪ نتيجن جو باعث بڻيون.

۲- شاهوڪارن، زميندارن خلاف گهٽتو ڪرڻ تي اعتراض

ٺٽو ڪيو وڃي پر برسر اقتدار ڀارتين خلاف گفتگو ڪرڻ وارن تي انتقامي ڪاروايون ڪرڻ جو دستور بند ٿيڻ گهرجي ٻي صورت ۾ جمهوريت بحال ٿي نه سگهندي.

۳- جهڙي طرح پاڪستان جي بقا ۽ تحفظ لاءِ گفتگو ڪرڻ جي اجازت آهي اهڙي طرح سنڌ، بلوچستان وغيره حصن جي قومي تحفظ، سياسي آزادي، اقتصادي خوشحالي ۽ ڪلچرل ترقيءَ جي اجازت هئڻ گهرجي، مستقل مفاد طرفان صوبن جي مفاد لاءِ گفتگو ڪري گذارڻ، تحريڪ يا خلاف پاڪستان تحريڪ جا بهتان رکي ڊهاڻڻ جو دستور بند ٿيڻ گهرجي.

۴- جهڙي طرح جمهوريت جي بقا لاءِ اڪثريت جي راءِ کي اهميت ڏني وڃن ٿي. اهڙي طرح شخصي آزادي، لساني قوميتن جي بحالي کي به اهم سمجهڻ گهرجي.

۵- صدر ڀٽي کي سندس ڀارٽيءَ کي وڌائڻ، عيوض جنهن ۾ طرح طرح جا خوشامدڙيا گڏ ٿي ويا آهن. ڀارٽيءَ ۾ سلجھيل صلاحڪارن، صحيح ڪارڪنن ۽ بااخلاق ماڻهن جي گڏ ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي.

۶- صدر صاحب وقت بوقت نظريه پاڪستان، اسلامي حڪومت ۽ مضبوط مرڪز جي هام هڻي ٿو. جيڪڏهن واقعي ائين آهي ته نڪي، مسلم ليگ، جماعت اسلامي، جمعيت علماء جي مخالفت نه ڪرڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته انهن کان وڌيڪ مذڪوره بالا نظرين جو حامي کيس مشڪل ملندو.

هاڻ چند الفاظ مخالف محاذ جي خدمت ۾ به عرض ڪندس. اوهان مان اڪثر گروه نظريه پاڪستان، اسلامي حڪومت ۽ مضبوط مرڪز جي هام هڻندڙ آهن. جيڪڏهن واقعي ائين آهي ته صدر پاڪستان ڀٽي جي مخالفت ڇڏي ڏيو ڇاڪاڻ ته ان کان وڌيڪ مذڪوره بالا مقاصد جو حامي مشڪل ملندو.

(الف) جناح صاحب سندس پهرين آئين ساز اسيمبلي جي تقرير

۾ نظريه پاڪستان کي ختم ڪيو هو. ليڪن ڀٽي صاحب نظريه پاڪستان سان وفاداريءَ جو حلف ڪيو آهي.

(ب) هن صاحب باوجود غير فرقيوارانه جماعت جي ليڊر هئڻ جي آئين کي اسلامي بنائڻ جو وعدو ڪيو آهي.

(ت) هي صاحب مرڪزي حڪومت کي مضبوط بنائڻ جي مسئلي تي اوهان جو ساٿي آهي.

(ث) هي صاحب پيملس پارٽيءَ جي اڪثريت بنگلاديش جي تسليم ڪرڻ جي فائدي ۾ هئڻ جي باوجود اوهان مان جماعت اسلامي ۽ مسلم ليگ وغيره جماعتن جي رضامندي خاطر اڃا بنگلاديش کي تسليم نٿو ڪري.

(ح) مخالف پارٽيءَ وارو اوهان جيڪڏهن پاڪستان کي موجوده صورت ۾ بچائڻ گهرو ٿا ته هن جي حڪومت سان تعاون ڪريو ڇاڪاڻ ته هي پاڪستان جي بچائڻ جي آخري اميد اٿو.

(ج) هر ذي فهم ماڻهو سمجهي سگهي ٿو ته باوجود مذڪوره بالا ڳالهين جي به اوهان هن جي مخالفت ڪريو ٿا، سا ڪن مکيه اصولي ڳالهين تي مبني نه آهي بلڪ اقتدار جي حصول يا فروعِي ڳالهين سبب آهي. تنهنڪري اوهان کي دوباره پنهنجي روش تي غور ڪرڻ گهرجي ته پنهنجي مقصدن جي حمايت ڪريو ٿا يا مورچو ان کي نقصان پهچائي رهيا آهيو.

سنڌي شام جي موقعي تي مختصر جي-ايم-سيد جي ڪيل تقرير

۳۱ مارچ ۱۹۷۳ع

عزيز دوستو:-

اوهان سان شام ملهائڻ ياقوتي ڪاٺڻ جي برابر آهي. ههڙن وقتن تي ضروري ٿئي ٿو ته ڪجهه ٻڌجي ۽ ڪجهه ٻڌائجي. مون اوهان کي ۴ مارچ تي آگاه ڪيو هو، ته سگهو ئي وقت اچڻ وارو آهي جڏهين اوهان تي وڏين جوابدارين جو بار پوي. تنهن لاءِ اوهان کي تيار ٿيڻو آهي، صرف سانج ۽ لائق ماڻهو ان امتحان مان ڪامياب ٿي نڪرن ٿا. جيل ۾ وڃڻ ۽ لٽيون جهلڻ سولو ڪم آهي، پر جوابداري جو بار سنڀالڻ اوکو آهي. ان ڪم جي سرانجامي لاءِ اوهان کي مخلص ڪارڪنن جو گروه پيدا ڪرڻو پوندو. جي سنڌ جي سياسي، سماجي، اقتصادي، مسئلن کي پوريءَ طرح سمجهي سگهن ۽ سندن ذهن صاف ٿيڻ بعد هر خيال ڪارڪنن جو تعداد وڌائين.

اوهان کي هيٺين مسئلن تي غور ڪرڻ بعد صحيح نتيجن تي پهچڻو آهي:

(۱) قوهي نظر تي:-

جي مختلف تصورن جي معلومات حاصل ڪرڻ بعد هڪ نظريي

گڏي قبول ڪرڻو آهي. آءٌ غور ۽ فڪر ۽ تجربو بعد ان نتيجي تي پهتو آهيان، ته سنڌ جا رهاڪو زبان، ڪلچر، تواريخي روايت، سياسي ۽ اقتصادي مفاد جي بنياد تي جدا قوم آهن، ۽ قومن جي حق خودارادي جي آڌار تي سندن سياسي، اقتصادي ۽ ڪلچرل آزادي، خوشحالي ۽ ترقي لاءِ پاڻ فيصلا ڪرڻ جا حقدار آهن.

(۲) سنڌو ڏيڻ:-

برصغير پاڪ هند ۾ هزارن ورهين کان جدا گانه تاريخي ملڪ رهيو آهي ۽ دنيا جي ٻين ملڪن وانگر کيس پنهنجي مستقبل جي فيصلي ڪرڻ جو هرڪو حق آهي.

(۳) سنڌ جي زبان:-

زمانه قديم کان سنڌي زبان رهي آهي. اها پاڪستان ۾ سڀ کان زياده جهوني ۽ شاهوڪار زبان آهي. ان ڪري ملڪ جي سرڪاري ۽ قومي زبان ٿيڻ جو ان کي هرڪو حق آهي.

(۴) ملڪي آئين سازي:-

جي مسئلي کي سمجهڻ لاءِ پهرين ان ڳالهه جو فيصلو ڪرڻو پوندو، ته آئين هڪ قوم جي بلدياتي ٿي ٺاهيو وڃي ٿو يا چئن قومن جي بنياد تي. پهرين نظريه مطابق سنڌي اقليت ۾ ٿي ٻين اڪثريت وارن صوبن جي ڪثرت راءِ جا محتاج ٿيندا. ٻئي مطابق ڪوبه آئين سنڌين جي رضامندي کان سواءِ ٺهي نه سگهندو.

(۱) هڪ قومي نظريه جي آڌار تي اڪثريت وارو صوبه سندس تعداد پيسي ملٽري ۽ سول سروس جي آڌار تي سنڌ تي حاوي رهندو. جنهن ڪري هو سنڌ جي پيسي ۽ سنڌ تي مسلط رهندو.

(۲) ان نظريه جي آڌار تي سنڌ جي ڪمائي، ٽيڪس، زمين، ڪارخانن ۽ نوڪرين تي ٻين ملڪن جو استحصال رهندو.

(۳) ان نظريه جي آڌار تي هتان پيسا ڪهائي مائهو .
ڪٿي ويندا .

(۴) ان نظريه جي آڌار تي نظريه پاڪستان اسلامي آئين ،
مضبوط مرڪز جي چئني مان نڪري نه سگهنداسون .

(۵) ان نظريه جي آڌار تي ٻاهرئين مڌاسن ، واپار ، بئنڪن ،
ريلوي ، هوسٽ ، ريلويو ، ٽيليويزن ٽيليوگراف ، ڪاٿين ، اقتصادي ادارن
تي مرڪزي حڪومت جو قبضو رهندو .

(۶) ان نظريه جي آڌار تي دفاع ، خارج معاملات ۽ ڪرنسي
کان سواءِ ٻين کاتن تي به مرڪز کي اختيار رهندا .

(۷) ان نظريه جي آڌار تي مرڪزي اسيمبلي ۾ سنڌين کي
آبادي جي لحاظ تي نمائندگي ملندي .

(۸) ان نظريه جي آڌار تي مرڪزي حڪومت جي نوڪرين ۾
سنڌين کي هن وقت وانگر صرف هڪ سيڪڙو نوڪريون ملنديون .

(۹) ان نظريه جي آڌار تي سول سروس مرڪزي حڪومت جي
هٿ ۾ رهڻ ڪري صوبائي خودمختياري اجائي ٿي پوندي .

(۱۰) ان نظريه جي آڌار تي ملڪ جي قومي زبان غير ملڪي
زبان اردو ٿيندي .

(۱۱) ان نظريه جي آڌار تي ملڪ ۾ مذھب ۽ سياحت
گڏيا رهندا .

(۱۲) ان نظريه جي آڌار تي ڀر وارن ملڪن سان مخاصمت
جي پاليسي جاري رهندي .

(۱۳) ان نظريه جي آڌار تي ٻين صوبن جي ماڻهن کي سنڌ
۾ ڪالونائيز ڪرڻ جي چوٽ هوندي .

(۱۴) ان نظريه جي آڌار تي سوشلزم پوري طرح رائج ٿي
نه سگهندو .

(5) سنڌي ڪلچر :-

سنڌين کي گذريل ڇهن هزارن ورهن جي تاريخ آهي جنهن جي بنياد تي هنن پنهنجو قومي ڪردار ۽ ڪلچر ٺاهيو آهي. اهي اسان جا قومي ورثا آهن انهن کي وساري نئون آيل ماڻهن جي ڪلچر ۾ سماجي وڃڻ اسان لاءِ پاڻ وسارڻ جي برابر ٿيندو.

(6) ساهه واهي هٿان جو استحصال :-

اسان کي ان ڳالهه بابت به ذهن صاف ڪرڻا آهن، ته اهي ڪهڙا مستقبل مفاد آهن جي اسان جو استحصال ڪن ٿا. ٿوري غور بعد پتو پوندو ته مهاجر پنجابي مستقل مفاد اسان جي سياسي آزادي سلب ڪريو وينا آهن. اسان جي اقتصاديات تي قابض آهن اسان جي ڪلچر تي غلبه ڪري ويا آهن، ان جي سدباب لاءِ ويچار ڪرڻو اٿو.

(7) قوم پرستي چاڪي چٽجي ٿو :-

مٿي چئي آيو آهيان ته اسان سنڌين جي خدا گانه قوم ۾ مڃون ٿا، پر ڏسڻو آهي ته سنڌي قوم پرستيءَ جا بنيادي مٿا ڪهڙا آهن؟
منهنجي نظر ۾ اهي هيٺيان ٿي سگهن ٿا :

(الف) سنڌ جي جدا ملڪ هئڻ ۾ ويساهه رکڻ.

(ب) پاڪستان هڪ ملڪ نه بلڪه ڇهن جدا ملڪن جو مجموعو آهي ۾ اعتماد رکڻ.

(ت) سنڌي، وطن، زبان، ڪلچر، تواريخي روايت، سياسي ۽ اقتصادي مفاد جي بنياد تي جدا قوم آهن.

(ث) سنڌي جدا قوم جي حيثيت ۾ پنهنجي مستقبل بابت فيصلو ڪرڻ جو حق رکڻ ٿا.

(ج) سنڌي قوم پرستيءَ جي راه ۾ رڪاوٽون - نظريه پاڪستان ۽

اسلامي نظام حڪومت، مضبوط سرڪنڙ، پاڪستان جا مجموعي
بنياد آهن.

(۸) سيڪيولر نظام حڪومت :-

ساري دنيا ۾ حڪومتي نظام سيڪيولر بنيادن تي ٻڌل آهن،
پر هتي پاڪستان ۾ هڪ سامراجي مستقل مفاد عوام جو توجهه ملڪ
جي حقيقي مسلمان ڪن هٿائين لاءِ اسلامي نظام حڪومت جو راڳ
ڳائي رهيو آهي. ان جو مقصد عقل جي عيوض مذهب جي نالي ۾
ملا جي اٿارٽي هيٺ حڪومت هلائڻ آهي، جي اڪثر سرماڻيدار ۽
حڪم جا ايجنٽ ٿي ڪم ڪن ٿا.

(۹) صحيح جمهوريت ڇا آهي :-

صحيح جمهوريت ۾ هيٺين ڳالهين جو هئڻ ضروري آهي :

(الف) ان ۾ هڪ قوم جو ٻي قوم تي سندس اڪثريت - قابليت،
تشدد، پيسه ۽ ذهن جي آڌار تي تسلط قائم نه رهي.

(ب) جنهن ۾ هڪ گروهه يا طبقو ٻئي گروهه يا طبقي جو
اقتصادي استحصال نه ڪري سگهي ۽ ملڪ جي جملي ماڻهن کي هڪ
جهڙا موقعا ۽ حق حاصل هجن.

(ڄ) جنهن ۾ شاهوڪار ڪارخانيدار، ملا ۽ ٻين کي سياست
ملڪ ۾ دست اندازي ڪرڻ تي بندش هجي.

(۱۰) سوشلزم ڇا آهي :-

ان جو مقصد ملڪ جي جملي پيداوار جي ذريعن، ورهاست ۽
پيسه تي عوامي حڪومت جو تسلط هئڻ آهي، جا ان کي ماڻهن جي
مجموعي مفاد لاءِ ڪتب آڻيندي. ان ۾ شخصي ۽ طبقاتي استحصال
جا رستا محدود ڪيل هوندا آهن. ان جو بنياد حقائتي دهر ۽ عقل

جي ٻيڙو ٿي ٺٽي ٿو. مذھب ۾ شھنوشي ۽ طبقاتي مفاد کي تحفظ ڏنو وڃي ٿو، جنهن سکري سوشلسٽ معاشرې جي حصول ۾ رڪاوٽ پوي ٿي. اسلامي سوشلزم ڀنڊو ٿي ڪون آهي.

(۱۱) اسلامي آئين ۽ اسلامي نظام حڪومت:-

ملڪ جو آئين معاشره جي حالتن مطابق بنايو وڃي ٿو. ساڳي طرح نظام حڪومت به حقائق ملڪ جي آڌار تي هلايو وڃي ٿو. تنهنڪري اسلامي آئين يا نظام حڪومت ٿيندا ئي ڪون آهن. جيڪي اهڙي گفتگو ڪن ٿا، سي يا دوکيباز يا بيوقوف آهن.

(۱۲) سنڌوديش جي معنيٰ ڇا آهي:-

سنڌوديش جي معنيٰ سنڌو پاس جي موجوده سنڌ ملڪ واري ايراضي آهي. ان ملڪ هزارن ورهين کان پنهنجي علائقہ حيثيت قائم رکي آهي. سنڌ ۽ سنڌوديش ۾ تفاوت اهو آهي، ته سنڌ ۾ ساري انڊس ويلي وارو ملڪ اچي وڃي ٿو، پر سنڌوديش ۾ صرف موجود سنڌ جي ايراضي آهي. جيئن بنگال جي معنيٰ اڀرنڊو ۽ الهندو بنگال آهي ۽ بنگال ديش جي معنيٰ صرف اڀرندي بنگال وارو آزاد ملڪ آهي.

سنڌوديش جي نالي وٺڻ سان اسان جو مقصد ان خط زمين جي سياسي آزادي، اقتصادي خوشحالي ۽ ڪلچرل ترقي ٿي ٿو، ڇا هن وقت صوبو سنڌ تي مشتمل آهي.

(۱۳) سنڌي قوم جي تڪميل:-

اها حقيقت آهي ته سنڌ جا رهاڪو علائقہ قوم سڏائڻ لاءِ حقدار آهن. پر ان ڳالهه کان به انڪار ڪري نٿو سگهجي ته هڪ فعال باغيرت ۽ يڪ جهت قوم بنجڻ لاءِ جنهن قومي عصبيت جي ضرورت ٿئي ٿي، اها اڃان پيدا ڪري نه سگهيا آهيون. ان جي راه ۾ جي رڪاوٽون آهن، تن جي دور ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪرڻي پوندي.

ملان، پير، وڏي-رو، غلام صفت م. بزل ڪلاس جي اڪثريت ان ۾ رڪاوٽون آهن.

(۱۴) پاڪستان ۽ سنڌ:-

سنڌ پاڪستان کان سواءِ رهي سگهي ٿي، پر پاڪستان سنڌ کان سواءِ قائم رهڻ مشڪل آهي. پاڪستان جي قيام جو مدار حڪمران طبقي جي سنڌ سان پرتاءِ تي آهي. جيڪڏهن هنن سندن موجوده ذهني ۾ تبديلي آڻي سنڌ ۽ سنڌين جي وجود کي تسليم نه ڪيو ۽ انهن کي سندن واجبي حق نه ڏنا، ته دنيا جي ڪا به طاقت پاڪستان کي قائم رکي نه سگهندي.

(۱۵) پاڪستان جون سياسي پارٽيون:-

پاڪستان ۾ موجوده سياسي پارٽيون سواءِ جيئي سنڌ ۽ خدائي خدمتگار جي سڀ آل پاڪستان جماعتون آهن. اهي بنيادي طرح نظريه پاڪستان جي بنياد تي بنيل آهن. جنهن ۾ سنڌ ۽ ٻين صوبن جي جدا گانهه حيثيت جو انڪار ڪيل آهي. انهن ۾ سنڌي قوم پرست جو داخل ٿيڻ سنڌ جي موت جي وارنت تي صحيح ڪرڻ جي برابر ٿيندو.

(۱۶) حڪومت جي پاليسي:-

سنڌين کي هر حڪومت جي پاليسي پرڪڻ لاءِ ڪي ڪسوٽيون مقرر ڪري ان مطابق فيصلو ڪرڻو پوندو. منهنجي نظر ۾ هيٺيون ڳالهيون آهن، جن جي آڌار تي اوهان حڪومت جي پاليسي بابت راءِ ظاهر ڪري سگهو ٿا:

- ۱- نظريه پاڪستان ۾ اعتماد رکندڙ حڪومت سنڌين کي ڪڏهن به فائدو پهچائي نه سگهندي.
- ۲- مضبوط مرڪز ۾ اعتماد رکندڙ حڪومت سنڌين جي دشمن ٿيندي.

۳- اسلامي آئين يا اسلامي نظام حڪومت ۾ مڃيندڙ حڪومت سنڌ لاءِ نقصانڪار ٿيندي.

۴- اصولن تسي هٿن بجاءِ اقتدار جي قيام کي ترجيح ڏيندڙ حاڪم سنڌ جا خيرون خواه ٿي نٿا سگهن .

۵- سنڌين جي جداگانہ قوم ۽ سنڌوديش کان انگار ڪمندڙ حڪومت سنڌ دشمن شمار ڪري سگهجي ٿي .

(۱۷) سنڌين لاءِ مفيد خارجہ پاليسي :-

ٻاهرين ملڪن مان آهريڪا اسرائيل تان ٻار جهڪو ڪرائڻ خاطر پاڪستان کي ڀارت سان وڙهائڻ گهري ٿو اهو سندس هٿيارن جي نيڪال لاءِ جنگجو بيان پاليسي جو حامي آهي . روس جي دشمني خاطر پاڪستان تي مهاجر پنجابي تسلط قائم رکڻ جو حامي آهي . چين ايشيا ۾ پنهنجي تسلط قائم رکڻ خاطر ۽ ايشيا جي طاقت کي ايشيا ۾ ڪمزور ڪرڻ لاءِ ڀارت دشمني اختيار ڪئي آهي . انهيءَ ڪري هو آمريڪا جي ٻوٽلگي ۾ هلي ٿو . تنهن ڪري سنڌين لاءِ ڪنهن به حڪومت جي انهن سان دوستي نقصانڪار ثابت ٿيندي . ڀارت ، روس ، افغانستان ، ايران ۽ عرب ملڪن سان دوستي سنڌ جي مفاد وٽان آهي .

(۱۸) پڻن اسلام :-

هي نظريو فرودہ ۽ بيڪار ٿي چڪو آهي . آئينده مختلف ملڪن سان تعلقات سيڪيورٽي بنيادن تي ڪرڻ گهرجن . انهي نظريہ ۾ اعتماد رکڻ سان ان سڌيءَ طرح سنڌين کي سامراجي سازشن ۾ ڦاسائڻ پرابر ٿيندو .

(۱۹) سياسي اخلاق :-

سياست ۾ جهڙي طرح مکيه اصول مقرر ڪرڻ ضروري آهي .

اهڙي طرح انهن اصولن تي عمل ڪرڻ به لازمي آهي. هي ٽيڻا به ياد رکڻ جي لائق آهي، ته جي ماڻهو شخصي اخلاق برقرار رکي نٿا سگهن، انهن کان اصولي اخلاق جي اميد رکڻ پهرين کان پري گهرڻ جي برابر آهي. ابن الوقتي ۽ ڦرڻي هاليسي عارضي طرح ڪن شخصن کي وڌيڪ فائيدو ڏئي سگهي ٿي، ليڪن قومن ۽ ملڪن جي دهرها مفاد لاءِ نقصانڪار ٿيندي.

(۲۰) ذهني قابليت ۽ صلاحيت

ڪي به افراد يا گروهه يا قومون حڪومت هلائڻ جون اهل ٿي نه سگهنديون، جيڪڏهن انهن ۾ ذهني صلاحيت پيدا نه ٿي آهي، انهي کانسواءِ حاصل ڪيل اقتدار پاڻي جي ڦوٽي برابر آهي. جو هوا جي جهٽڪي سان ختم ٿي سگهي ٿو. تنهن ڪري جيڪڏهن اوهان زمين جا وارث ٿيڻ گهرو ٿا ته سياسي اخلاق ۽ ذهني صلاحيت جا حامل ٿيو.

(۲۱) سياستدانن جا قسم

سياستدان ٻن قسمن جا ٿين ٿا:

هڪڙا پوٽيڪل ڊپلوميٽسٽن، سياست عملي جا پوٽيڪل جي عارضي ڪاميابي يا اقتدار جي حصول لاءِ اصولن کي قربان ڪن ٿا. ٻيا آئيڊيولسٽ سياستدان، جي ملڪ ۽ قوم جي مجموعي نفعي لاءِ ڪي اصول مقرر ڪريو ان مطابق هلن ٿا ۽ ٻين کي ان تي هلڻ جي ترغيب ڏين ٿا انهن وٽ عارضي ڪاميابي يا اصولن کي قربان ڪرڻ بعد اقتدار جو قيام بي معنيٰ ٿيڻ شيون آهن.

اهي ۽ ٻيا اهڙا سوال آهن جن بابت اوهان کي ذهن صاف ڪرڻا پوندا، بجاءِ ان جي جو اوهان ٻاهر نڪري حڪومت جي پاليسي يا ڪن پارٽين جي فائدي يا مخالفت لاءِ ڪم ڪريو، بهتر ائين

اُهي ته شاگرد برادري جي ذهن صاف ڪرڻ لاءِ سنڌن تعليم ۽ ترغيبا
لاءِ وقت صرف ڪريو.

اوهان کي دعوت ڏجي ٿي ته ۱۲ شاگردن جا گروپ هفتي
ڪن لاءِ موڪل وقت ماڳي مسئلن، سياسي نظرين ۽ اخلاقي ڳالهين
جي وچ ۾ تميز حاصل ڪرڻ لاءِ سون وٺ سڻ ۾ رهي ڪچهري ڪري
تربيت حاصل ڪري سگهن ٿا.

Gul Hayat Institute

مٺان روھ رٽيون ٽئين

سپٽمبر ٿر سائنس ڪاليج خيرپور ميرس ۾ ۲۰ اپريل
۱۹۷۳ع تي مڪتوم جي- ايم- سيد جي ڪيل تقريرون

عزيز دوستو!

اسلام عليڪم - آءٌ اوهان جو نهايت شڪرگذار آهيان جو هيڏي پنڌ تان مون کي گهرائي مَرَحِيًا ڪئي اٿو. مون وٽ ان جي عيوض سواءِ چند جملن جي ٻيو ڪجهه نه آهي، جنهن سان اوهان جي شڪرگذاري ڪري سگهان.

عزيزو - آءٌ سمجهان ٿو ته اوهان مون سان محبت ان ڪري ڪريو ٿا جو مون کي سنڌ ۽ سنڌين سان محبت آهي.

ان ڳالهه کي مدنظر رکندي اوهان کي عرض ڪندس ته اوهان جيڪڏهن واقعي سنڌ ۽ سنڌين جي خدمت ڪرڻ گهرو ٿا ته ان لاءِ ٻن ڳالهين جي سڃاڻپ نهايت ضروري اٿو.
(۱) سنڌو ديش ڇا آهي؟

(۲) سنڌي قوم جون وصفون ۽ فرائض ڪهڙا آهن.

اوهان ضرور اها توقع رکندا هوندا ته انهن سوالن جي حل ڪلاهر آءٌ پنهنجي سمجهه آهر توهان جي مدد ڪريان. هاڻ ٻڌو ته ان بلڪ منهنجو رايو ڪهڙو آهي. منهنجي نظريو سنڌو ديش (۱) فطرت جي ٻنوار (۲) قديم ۽ (۳) لازوال ملڪ آهي.

سنڌو ڊيس جي فطري پيدايش

ڪره ارض تي برصغير هند ۽ سنڌو ڊيس هڪ مستقل جا گرافياڻي خط، جي حيثيت رکي ٿو. ان جو وجود قدرت جي پيداوار آهي، ان جون روايتون تاريخي آهن، سنڌو درياھ، ان جي جسم جي شريان آهي، عربي سمنڊ ان جو پاسبان آهي، ان جا پيلا، ڍنڍون، جبل، پٽون، ميدان طبعي ارتقا ڪري وجود ۾ آيل آهن. سندس زمين زرخيز، ماڻهو سڃاڻو ۽ محبتي آهن، مخالفن لاءِ قهري تلوار ۽ دوستن لاءِ ٿڌو گهڙو آهن.

اشداء علي الكفار رحماء بينهم

جو زنده مثال آهن. هتي جا رهاڪو، هتي جي زبان هتي جو ڪلچر، قومي ڪردار، زرعي ۽ معدني پيداوار هزارن ورهين جي قدرتي ارتقا جي پيداوار آهن. هر شيءِ جا فطرت جي پيداوار آهي سا اسلام جي قانون مطابق ٺهيل سمجهڻ گهرجي. هتي جا تهذيب ۽ تمدن ماڻهن جي ضرورتن ۽ زماني جي حالتن موجب قانون ارتقا مطابق هر وقت نون نياڻن ذريعي تازا ۽ نوبتو بنيا آيا آهن.

سنڌين جي ذهني ساخت جذب آزاد، جمهوريت ۽ رواداري ۽ مساوات جي خمير سان ٺهيل آهي. ان کي ٻي ڪنهن ڌارين ۽ رهبري يا هدايت جي ضرورت نه آهي. هو ڪنهن جا غلام ٿي رهڻ لاءِ تيار نه آهن، پوءِ اها غلامي مٿن مذهب جي نالي ۾ چوڻ، مڙهي وڃي يا پاڪستان ۽ مسلم قوم جي دلبي ۾ مسلط ڪئي وڃي، 'ايءَ نه مارن ريت جيئن سينگ مٽائين سون تي'.

ڪيترن ئي حملن، آورن تلوار جي زور تي مٿن تسلط قائم ڪري اچي راڄ ڪيو آهي. ايراني، يوناني، عرب، هٿان، مغل ۽ انگريز فاتح ٿي آيا ليڪن اهي سڀ هليا ويا. سنڌ، سندس زبان ۽ ڪلچر سميت اڃا تائين موجود آهي. هي سچ جي پٿري آهي جنهن حوادث زماني جا گهڻا لوڏا ڪاڏا آهن پر ٻڏي نه آهي. هن وقت سندس مٿان پيشه ڪنهن به هٿن ۽ ڪارا ڪر چانيل آهن. پاڪستان جو

آئين، ان جي ترقيءَ ۽ آزاديءَ جي راھ ۾ ٻهائڙ بنيل آهي، پر سنڌ
 جو روح کيس هڪاري رهيو آهي؛
 'آڏو نڪر ٿو، مٿان روه، رتھون ٿين'.

سنڌو ڊيس جي قدامت

سنڌ جي قدامت جو پنجن هزار سالن کان تاريخي ثبوت ملي
 ٿو، ان کي پهرين دراويدين، پوءِ آرين بعد ۾ سامين ۽ منگول نسلن
 آباد ڪري تهذيب ۽ تمدن جو مرڪز بنايو. آمريءَ جو ڌڙو،
 ڪوٽ ڏيجي ڌڙو، موهن جو ڌڙو وغيره ان جي شهادت ڏين ٿا.
 سنڌو درياھ، تان ملڪ تي نالو سنڌو پيو، ان جي زبان سنڌي آهي،
 جا دراويدي، آريا، سامي ۽ منگول زبانن جي ملاوت سان ٺهيل آهي.
 سنڌي زبان جي قدامت جا ثبوت ٻن هزار سالن کان ملي سگهيا آهن.
 موهن جي ڌڙي جي رسم الخط جي تشخيص کان پوءِ ممڪن آهي
 اڃان به زياده ان جي قدامت جو سراغ ملي وڃي.

هتي دنيا جا مختلف مذهب ۽ فلسفا پاڻ ۾ ملي مفيد مرڪب
 بنيا آهن.

سنڌ دنيا لاءِ محبت ۽ امن جو پيغام بر آهي. سنڌ حب الوطني
 وفاق، قرباني، مهمان نوازي، رواداري، ۽ غيرت جي صفات جو مخزن آهي.
 سندس مٿي اسان لاءِ خاڪو شفا آهي. سندس پاڻي آب ڪوثر آهي.
 ان جي هر شيءِ باعث رحمت آهي. پيغمبر خدا کي سر زمين سنڌ
 کان ٿڌي هير لڳي هئي، ان ڪري ان جون دعائون مٿس وسن پيئون.
 سنڌ جا دوست اسان جا دوست آهن، ان جا دشمن اسان لاءِ
 ڌاريان آهن.

سنڌ جي دائميٽ:

انساني ساخت جون شيون عارضي ٿين ٿيون، پر قدرت جون
 پيدا ڪيل چيزون دائمي ۽ پائدار ٿين ٿيون، پاڪستان ۲۵ ورهين
 جي پيداوار آهي، ان جي مقابلي ۾ سنڌ هزارها سالن جي فطري ارتقا

جو ماڃيڻ آهي، سنڌ پاڪستان کان اڳ به هئي ۽ پوءِ به رهي
سگهي ٿي، ان جي وجود کي پارسي، يوناني، عرب، مغل، انگريز
ساويراج ختم نه ڪري سگهيا، هاڻ جوڪي ساويراجي يا انهن جا ايجنٽ
ڪيترن ئي انهي جي تباهي ۽ لاءِ ڪوشش ڪن ٿا، هيءَ سلامت
رهڻي آهي.

سنڌي قوم جون وصفون ۽ فرائض

سنڌ جا رهاڪو جديد نظريو قوم مطابق وطن، زبان، ڪلچر،
ٿورائيجي روايت، سياسي ۽ اقتصادي مفاد جي بنياد تي جدا قوم آهن.
ليڪن بدقسمتي اها آهي ته اسان جي خامين ڪري هو محڪوم،
مسڪين ۽ پست حالت ۾ رهجي ويا آهن.

سنڌي محڪوم ڪيئن آهن؟

(۱) هزارها سال آزاد ۽ خود مختيار قوم رهڻ جي باوجود
هن وقت اسان کي هڪ خود ساختہ اقليت ۾ تبديل ڪيو ويو آهي.
(۲) اسان جي ملڪ مان وصول ٿيندڙ ساڍا ٽي سو ڪروڙ
روپين جي ٽيڪسن کي اسان کان ڪسي اڪثريت جي حوالي ڪري
ان جي پوري فائدي کان محروم ڪيو ويو آهي.

(۳) سنڌ ۾ ٻين ملڪن کان منصوبو جي ماتحت ماڻهو آڻائي
انهن کي آباد ڪري، اسان جي اڪثريت کي تبديل ڪرڻ جي
منظور سازش ٿي رهي آهي، اسان جي ماڻهن کي محروم رکي ٻاهران
ايندڙن کي نوڪريون، ڪارخانا، واپار، بئنڪن، زمين جو سهولتون
ميسر ڪري ڏنيون وڃن ٿيون.

(۴) اسان جي ٻاهرين مٽاسٽا، بئنڪن، ريلوي، پوسٽ ۽
ٽيليگراف، ريڊيو ۽ ٽيليويزن، ڪائين، اقتصادي ادارن تي مرڪزي
حڪومت کي قابض ڪيو ويو آهي جنهن ۾ باوجود اسان جي صدر
۽ ٻن وزيرن هئڻ جي اسان کي هڪ سيڪڙو به نمائندگي نصيب
نه ٿي آهي.

(۵) اسان جي ٻن هزار سالن جي قديم ۽ شاهوڪار زبان مٿان

هڪ نوزائيدو ۽ گهٽ معيار جي غير ملڪي زبان کي مسلط ڪيو ويو آهي.

(۶) اسان کي پنهنجي تهذيب، تمدن ۽ قوميت جي آزادانه پرچار ۾ رنڊڪون وڌيون وڃن ٿيون.

(۷) سنڌ مان هندن جي لڏي وڃڻ بعد انهن جي زمين، واپار، ڪارخانا، اسڪولن ۽ جاين تي جنهن جا جائز وارث سنڌي هئا، ڪارين کي اُتي مسلط ڪيو ويو آهي ۽ سنڌين کان انهن جا قبضا ڇڏايا ويا آهن.

سنڌي مسڪين ڪيئن آهن؟

(۱) سنڌ ۾ سرڪاري نوڪرين، ڪارخانن، واپار، بئنڪن، اقتصادي ادارن اندر حڪومتن جي پاليسي مطابق ٻاهرين جي مسلط هئڻ ڪري لکها سنڌي بي روزگار رهن ٿا.

(۲) لکها سنڌي خانو بدوش ۽ ڪچين جهوپڙين ۾ رهندڙ آهن انهن لاءِ حڪومتن طرفان ڪجهه نه ڪيو ويو آهي ليڪن ٻاهران آيل ماڻهن کي شهر ۽ جاين اڏائي آباد ڪرايو ويو آهي.

(۳) حڪومت جي مکيه نوڪرين ۽ عهدن تي غير سنڌين کي ترجيح ڏيڻ ڪري سنڌي مالي طرح غريب ۽ سياسي طرح محڪوم رهيل آهن، لکها سنڌي بي زمين رهيا پيا آهن.

(۴) سنڌ مان وصول ٿيندڙ سڀاڻا تي سو ڪروڙ روپين جي ٽئڪس کي مرڪز جي حوالي ڪرڻ ڪري سنڌي انهي جي فائدي کان محروم ٿيڻ ڪري غريب رهن ٿا.

(۵) ڪروڙها روپيا ٻاهريان ماڻهو سنڌ مان ڪڍي هر ماه سنڌ کان ٻاهر موڪلي، سنڌي سعيشت کي نقصان پهچائي رهيا آهن.

(۶) مرڪزي نوڪرين ۾ سنڌين کي هڪ سيڪڙو ۽ نوڪريون نصيب نه ٿيون ٿين، باوجود ان جي جو مرڪزي خزانو جا ۸۰ سيڪڙو ٽيڪس سنڌ مان وصول ٿين ٿا.

سنڌي ڀست پيل آهن، ڇو ته: باوجود هن حقيقت جي ته سنڌي جديد نظريه قومييت مطابق جدا ڪانه قوم آهن هو محڪوم، مسڪين ۽ ڀست پيل آهن، ان ڪالهه کان انڪا ڪري نٿو سگهجي. جيڪڏهن غور ڪري ڏسندا ته ان جا ڪارڻ هيٺيان آهن:

(۱) ماڻهن ۾ قومي شعور پيدا نه ٿيو آهي.

(۲) مٿاهين طبقي جي خود، مطلبي ۽ ظلم.

(۳) عوام جي وهم ڀرستي.

(۴) باهمي اختلاف ۽ انتشار.

(۵) بزدلي.

باوجود انهن سڀني غيبن جي درويشن جي دعائن سان خداوند تعاليٰ سنڌين تي مهربان آهي. اها سندس مهرباني آهي جو سنڌ جا ٻه سنڌي وزير پاڪستان سرڪار ۾ مڪيه عهدن تي فائز آهن اها سندس مهرباني آهي جو ون يونٽ ٽٽي ويئي آهي ۽ سنڌ جي حڪومت سنڌي وزير اعليٰ جي هٿ ۾ آهي.

انهن مهربانين جي هوندي به اسان جي نااهلي ڪري سنڌ جي مصيبتن ۾ گهٽتائي ڪانه آئي آهي. ان جي سبب معلوم ڪندا ته ڀري تاهن،

(۱) اوهان کي معلوم آهي ته سنڌي وزيرن سنڌ اسيمبليءَ ۾ جهڙو تهڙو سنڌي زبان بابت ڀل پيش ڪري پاس ڪرايو، ليڪن ٻاهرين ماڻهن ۽ اخبارن اها هاڻي گهوڙا، ڇٽي جو ساڳين وزيرن ۽ صدار جي سنڌي هٿ لڳاڻي گادي وڃائڻ جي خوف کان بل کي بدلائي ڇڏيو. سنڌي ميمبرن ۽ سنڌي عوام ان لاءِ ڪجهه نه ڪيو.

(۲) اوهان کي معلوم آهي ته سنڌي ميمبرن ذاتي وير وٺڻ، سندن پوزيشن مضبوط ڪرڻ ۽ ذاتي فائدا حاصل ڪرڻ کان سواءِ ڪوبه ملڪ ۽ عوام جي پلائي جو ڪم نه ڪيو آهي، ته به عام ماڻهو مختلف سببن ڪري هنن کي چونڊيندا اچن ٿا.

(۳) اوهان کي اهو پتو آهي ته مسڪيم اخبارون ڌارين ٻنجي هٿ ۾ هٿن ڪري عام راءِ کي سوڙي سگهن ٿيون، تنهن ڪري خود سنڌي سياستدان ۾ انهن کان ڊڄڻ آه.

(۴) اوهان کي معلوم آهي ته جڏهن ڪهڙي صاحب ڪراچي مرڪز جي حوالي ڪرڻ کان انڪار ڪيو ۽ جناح هن کي ڊسمس ڪيو ۽ ٻيا وزير نامزد ڪيا ته ساڳيا سنڌي ميمبر وڃي نون وزيرن سان مليا.

(۵) اوهان کي معلوم آهي ته جڏهن عبدالستار پيرزاهي ون يونٽ ٺاهڻ کان انڪار ڪيو ۽ مرڪزي سرڪار ان جي وزارت کي ڊسمس ڪري ڪهڙي کي وزير اعليٰ نامزد ڪيو ته سڀ سنڌي ميمبر وڃي، هن سان مليا، نه رڳو ايترو پر ون يونٽ ٺاهڻ لاءِ ووت ڏنائون.

(۶) اوهان کي اهو معلوم هوندو ته جن ميمبرن ون يونٽ ٺاهڻ لاءِ ووت ڏنو هو، انهن جي اڪثريت ڪي عام ماڻهن ووت ڏئي وڃي چونڊيو آهي.

اهڙين حالتن هيٺ اسان جي سنڌي صدر ۽ وزيرن کي ڪهڙو لاچار ٿيو آهي ڇو ته پنهنجي گادي خطري ۾ وجهي سنڌين جي حقن لاءِ لڙڻ.

نتيجو اهو نڪتو آهي جو مرڪزي حڪومت جو صدر سنڌي ۽ سنڌ جو وزير اعليٰ سنڌي هئڻ جي باوجود پاڪستان جي آئين ۾ سنڌ کي نقصان پهچايو ويو آهي.

ريڊيئي ۽ ٽيليويزن تان سنڌين کي پورو وقت نٿو ملي. سنڌ ۾ زمينون، جايون، ڪارخانا، نوڪريون وغير سنڌين جي حوالي آهن.

قديم سنڌي زبان مٿان غير ملڪي زبان مسلط ٿيو ويئي آهي، سنڌي نوڪرين لاءِ ڌڪا کائيندا وڌن ۽ غير وطني هر مکيه عهدي تي حاوي آهن. انهي سببي خامين لاءِ جوابدار اسان پاڻ آهيون.

جيڪڏهن امين سجاڳ هجڻ ها ته ڇو اسان جا سياستدان ۽ عهديدار
دارين جي پاليسي مطابق هلن ها.

جيڪڏهن اوهان واقعي چاهيو ٿا ته سنڌ کي سياسي آزادي،
اقتصادِي، خوشحالي ۽ ڪلچرل ترقي نصيب ٿئي، ته خدا کي حاضر
ناظر ڄاڻي واعدو ڪريو ته:

(۱) اوهان خود مطلبي ڇڏي سنڌي قوم اوستي ۽ جي رڱ ۾
رڱڻ ۽ قرباني ڏيڻ لاءِ تيار آهيو.

(۲) اوهان باهمي اختلاف ڇڏي سنڌي اتحاد لاءِ
ڪوشش ڪندا.

(۳) دارين جي خوف ۽ خطرہ کان نه ڊڄي سنڌوديس ۾ سنڌي
قوم جي زنده باد جو نعرو هڻندا رهندا.

(۴) شخصي ٻوڏگي ڪسان قومي مفاد جي سوالن کي
ترويج ڏيندا.

(۵) سنڌ، سنڌي قوم، سنڌي ٻولي ۽ ڪلچرل آزادي،
خوشحالي ۽ تحفظ لاءِ هر قرباني ڏيڻ کان ٻوڏي نه ٻوڏا.

ان طرح عزم ڪرڻ بعد اوهان جو حيدر، اوهان جا وزير،
اوهان جا ميمبر دارين کي رضامنڌ ڪرڻ کان باز اچي ويندا، نه ته
دارين جي اشاري تي ٽوڙ به سنڌي ۽ جي موچڙو به سنڌي ۽ جو هوندو.
هن وقت هيءَ حالت آهي جو دارين جي هڪ ڌڙڪي سان
سنڌي ٻولي جي بل ۾ ترهه ڪري اردو کي سنڌي سان گڏ ڪاري
زبان بنايو ويو آهي ۽ پازهن سال اردو دان ڪامورن کي سنڌ ۾ رهڻ
جي باوجود سنڌي سکن معاف ڪيو ويو آهي.

۲- ٻي ڌڙڪي سان سنڌي گورنر ڪلي غير سنڌي گورنر
سنڌ تي نامزد ڪيو ويو آهي.

۳- ٽين ڌڙڪي سنڌين کي پاڪستاني آئين ۾ ۲۱ سيڪڙو
اقليت بنائي انهن جا ۳۵۰ ڪروڙ ٽيڪس جا پئسا اڪثريت جي حوالي

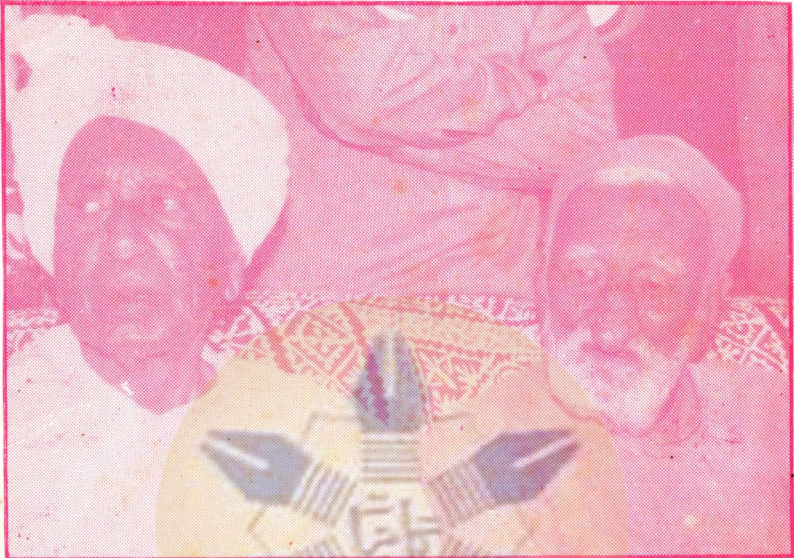
ڪري هڪ غير ملڪي اردو کي زبان بنا مقبوليت جي ملڪ جي توڙي
زبان ٻڌائي ويئي آهي.

۴- چوٿين دؤر کي سان بنگال سان ۲۶ ۵-زارها بهارين
کي آڻائي سنڌ ۾ بهار ڪرائي آهادي جي توازن کي نقصان پهچائڻ
جو امڪان آهي.

۵- پنجين دؤر کي سان ڪراچي کي جدا صوبو ڪري ڏئي
سنڌ جي سسي ڪٽڻ جو خطرو آهي.

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْإِبْصَارِ

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute